GÖTEBORGS HÄLSOVÅRDSNÄMDS ÅRSBERÄTTELSE

FÖR

1900

UTARBETAD AF

KARL JOH. GEZELIUS

FÖRSTE STADSLÄKARE.

GÖTEBORGS HÄLSOVÅRDSNÄMDS ÅRSBERÄTTELSE

FÖR

1900

UTARBETAD AF

KARL JOH. GEZELIUS

FÖRSTE STADSLÄKARE.

GÖTEBORG.
GÖTEBORGS HANDELSTIDNINGS AKTIEBOLAGS TRYCKERI
1901.

Till Stadsfullmäktige i Göteborg.

Såsom sin årsberättelse för år 1900 får Hälsovårdsnämden åberopa det af Förste Stadsläkaren Karl Joh. Gezelius utarbetade samt af Nämden godkända förslag till sådan berättelse, som, jämte tillhörande bilagor, härmed öfverlemnas.

Göteborg i Maj 1901.

På Hälsovårdsnämdens vägnar:

CARL LAMBERG.

Bernh. Lindberg

Innehåll.

Förteckning å tabeller.

I. Hälsovårdsnämden och derunder hörande personal och inrättningar.

Såsom ledamöter i Hälsovårdsnämden har under året tjänstgjort: Fördelningsläkaren Doktor *Carl Lamberg*, ordförande, Polismästaren *A. O. Elliot*, vice ordförande, Handlanden *John Sjöberg*, skattmästare, Stadsnotarien *M. Corin*, Arkitekt *E. Krüger*, Ingeniör *G. Ekman* och *t. f. förste stadsläkaren* med suppleanterna Handlanden *Emil Nilsson* för skattmästaren, stadsnotarien *A. G. P. Segerrot*, vice Häradshöfdingen *Alg. Carlander*, Arkitekt *Hans Hedlund* och Medicine Doktor *L. Wolff*.

Förste stadsläkaren, Doktor Henric Benckert afled den 21 Januari och på vederbörligt förordnande har under året hans befattning uppehållits af Medicine Licentiaten Karl Joh. Gezelius.

Med Doktor Henric Benckerts bortgång har nämden förlorat en för sitt yrke varmt intresserad medlem. Så länge hans krafter det tilläto, deltog han oförtrutet i arbetet inom den praktiska hygienens mångfaldiga områden, och på hans initiativ ha flera för samhället betydelsefulla åtgärder satts i verket och genomförts. Hans minne må derför ock med tacksamhet bevaras.

På begäran erhöll läkaren vid Epidemisjukhuset, doktor A. Backlund, entledigande från sin befattning från den 1 April och till hans efterträdare utsågs Medicine Licentiaten Hjalmar Wennerberg, förutvarande biträdande läkare vid samma sjukhus, hvilken i sin tur, efter ansökan, ersattes af Medicine Licentiaten Ivar Bagge.

Doktor Backlund har med nit och skicklighet handhaft läkarevården vid Epidemisjukhuset och följes derför, då han öfvergått till en mer omfattande sysselsättning, af nämdens uppriktiga välönskningar.

Till distriktsläkare i 3:dje, 5:te och 6:te distrikten, hvartill tjänstetiden utgick den 1:ste Jan. 1901, ha efter ansökan omvalts doktorerna Bergengren, Tirén och Ahlfors.

Hälsovårdsnämden har under året sammanträdt 15 gånger; paragraferna i protokollen för dessa sammanträden utgjorde 190; enligt diarium inkommo 152 skrifvelser och enligt brefboken utgingo 52.

Såsom sekreterare har tjänstgjort vice Häradshöfding B. Lindberg.

Genom nådigt bref den 28 September 1900 har, efter framställning, i fråga om tillsättning af stadsläkare i Göteborg Kongl. Maj:t förordnat:

att stadsläkare i Göteborg skall tillsättas af en valnämd, bestående af landshöfdingen i Göteborgs och Bohus län, hvilken i nämden förer ordet, sex af stadsfullmäktige särskildt för hvarje gång bland sig utsedde ledamöter samt hälsovårdsnämdens ledamöter utom förste stadsläkaren eller den, som i hans ställe tjänstgör;

att vid inträffad ledighet kungörelse derom skall i vanlig ordning utfärdas af Magistraten i Göteborg med föreläggande att ansökningar till den lediga tjänsten skola inom trettio dagar till Magistraten inlemnas;

att efter ansökningstidens utgång ansökningshandlingarna skola af Magistraten insändas till Medicinalstyrelsen, som meddelar utlåtande öfver de sökandes kompetens; samt

att valnämden, som på kallelse af landshöfdingen sammanträder och till hvilken ansökningshandlingarne, efter att hafva återkommit från Medicinalstyrelsen öfverlemnas, eger att bland de för kompetente förklarade sökande, utse stadsläkare, för hvilken fullmakt utfärdas af Magistraten, som derefter hos Medicinalstyrelsen anmäler, hvem som blifvit antagen till stadsläkare, tiden då han tjänsten tillträdt äfvensom öfriga ändringar i stadsläkares tillträde till eller afgång från tjänsten.

Vidare har med ändring af bestämmelserna i nådiga brefvet den 19 Juni 1891 föreskrifvits:

att till förste stadsläkare i Göteborg må antagas läkare, som antingen fullgjort alla de fordringar, hvilka blifvit för förste provinsialläkaren fastställda eller ock uppfyllt samma fordringar med undantag af föreskrifven tre års tjänstgöring såsom provinsialläkare, extra provinsialläkare eller stadsläkare samt eger sådan medicinsk bildning särskildt på hygienens område, som af Medicinalstyrelsen pröfvas för ifrågavarande befattning särskildt lämpad.

Hälsovårdstillsyningsmännen. Stadsfullmäktige ha på förslag af nämden beviljat anslag för nästa år för två nya ordinarie platser. En summarisk redogörelse för deras verksamhet meddelas i tab. 1.

Köttbesigtningsbyrån. Angående dennas verksamhet hänvisas till stadsveterinärens nedan införda årsberättelse. Byråns inkomster hafva med kronor 3,127: 46 öfverstigit dess utgifter.

Epidemiska sjukhuset. Med anledning af en vid nämdens sammanträde den 12 december framlagd skrifvelse med förslag om inrättandet af ett mindre

hamnsjukhus beslöts att till de med förslag till Epidemisjukhusets ombyggande arbetande kommiterade remittera densamma för yttrande.

Hälsovårdsnämdens utgifter under 1900 ha uppgått till:

för distriktsläkareinstitutionen	25,528: 63
» byrån	6,903: —
» trikinbyrån	20,935: 19
» sundhetspolisen	12,563: 22
» epidemisjukhuset	45,765: 39
» preventiva åtgärder	6,296: 98
» epidemisjukhusets inventarier	4,971: 66
» fastigheten	3,003: 67
» assuranser	248: 90
» diverse	9,571: 82
Summa kr.	135,788: 46

II. Hälsovården.

a) **Stadsgrundens renhållning.**

Stadens renhållningsstyrelse ombesörjde vid årets slut renhållningen inom 2,815 egendomar.

Styrelsens verksamhet omfattade vid slutet af de senare fem åren följande antal egendomar (= kontrakt):

år 1896	2,585
» 1897	2,625
» 1898	2,675
» 1899	2,700
» 1900	2,815

Enligt för 1901 uppgjord beräkning uppgår renhållningskostnaderna till 172,000 kronor, hvari inberäknats egarnes afgifter och tillkomsten af ytterligare 35 egendomar.

Renhållningsanordningarna inom olika stadsdelar framgå af Tab. 2, som visar att renhållningsstyrelsen ombesörjde renhållningen inom 2,915 egendomar samt landtbrukare inom 663; inom 188 egendomar komposterades gödseln för landtbrukets behof.

Inom 3,073 egendomar uppsamlades latrinen uti kistor, hvaraf 3,049 voro flyttbara samt placerade å cementplan; inom 489 egendomar uppsamlades latri-

nen uti spänner samt inom 6 i gropar, de sistnämda alla inom Majornas första rote, på stadsområdets ej reglerade del.

Såsom tillblandningsämnen användes kalk inom 989, torfmull inom 2,481, aska inom 9 egendomar; utan tillblandningsämnen skötes latrinen inom 53 egendomar af Majornas första och tredje rotar likaledes å ej regleradt område.

Urinkurar å gårdar till antal af 2,484 och underjordiskt aflopp från 3,193 af 3,568 inom staden belägna egendomar. Uppsamlingen af sopor och afskräden inom 3,237 egendomar i täta baljor å cementplan, af hvilka 2,542 voro försedda med underjordiskt aflopp.

Dessutom uppsamlades soporna inom 259 egendomar i ej flyttbara kärl, inom 19 i latrinkistor, inom 10 i vagnar, samt blott i köken inom 32 egendomar. Utaf 330 begagnade stall, 76 fähus och 82 svinstior hade 248 underjordiskt aflopp; svinstiorna i stadens utkanter.

Renhållningsanordningarne ha af hälsopolisen öfvervakats genom 25,362 besök i gårdarna; 15 husegare ha anmälts i poliskammaren för bristande renhållning inom sina egendomar.

Kloakledningarne ha under året utvidgats med:

rörledningar	2,530 meter
gatubrunnar	166 stycken.

Vid årets slut funnos af staden utförda:

allmänna ledningar	103,283 meter
sidoledning	51,052 »
Summa	154,335 meter.

b) **Vattenledningar.**

Nuvarande antalet serviser är 3,268 st., med ökning under året af 57 st.

Rörnätetet, som vid 1899 års slut hade en längd af 130,842 meter, har under året ökats med 1,667 meter, hvadan dess totallängd vid årets slut utgjorde 132,509 meter.

Vid Delsjön har filtreringen fortgått dygnet om under hela året endast med undantag för ett och ett filter i sänder under korta perioder, då arbete med rensning, sandpåfyllning eller reparationer utförts. Filterhastigheten har i medeltal varit 3,67 meter i dygnet.

De täckta filterna vid *Alelyckan* hafva i allmänhet lemnat vatten till staden undantagandes de tider, som åtgått för rensning, samt då de varit tömda för luftning. Filtrerna hafva oftast gått med mycket ringa hastighet.

Vid Alelyckan har, under den tid filterna varit i verksamhet, såväl det filtrerade som ofiltrerade vattnet hvarje helgfri dag undersökts i bakteriologiskt afseende.

Antalet bakteriekolonier per kubikcentimeter vatten har under året befunnits utgöra:

i det ofiltrerade vattnet på 228 st. prof i medeltal 1,006 st. och maximum 10,971,

i det filtrerade vattnet på 370 st. prof i medeltal 26 st. och maximum 310,

och endast i 21 fall har bakteriehalten i det till staden från filterna släppta vattnet befunnits öfverstiga 100.

De *s. k. naturfilterna vid Lerjeholm* hafva varit i verksamhet året om med undantag af tvänne korta perioder på 5 dygn hvardera, då de varit tömda för rensning, samt från den 23 April till den 9 Maj, då elfvatten ej kunde uppumpas till följd af att intagningskulverten då måste hållas afstängd för insättning af sugrör för nya pumpar.

Vattnet från en af de 20 rörbrunnarne har till följd af allt för stor järnhalt under hela året fått afrinna till elfven genom afloppet. En annan, hvars vatten äfven varit för järnhaltigt, och som fördenskull likaledes stått i förbindelse med afloppet, har dock, sedan järnhalten under senare delen af året nedgätt till 0,5 milligram per liter, varit inkopplad i ledningen.

Öfriga brunnar hafva hela tiden genom samlingsledningen lemnat vatten till pumpbrunnen med undantag af en kort tid under Juni eller Juli, då de en och en i sänder afstängdes och genom flitig spolning med tryckvatten befriades från de afsättningar af ytterst fin sand, som bildats i bottensilarne, och fylde stigröret till i medeltal 70 centimeters höjd.

Från pumpbrunnen har nästan dagligen vatten uppfordrats till luftningsbassängen, som endast varit afstängd för reparation den 24 April—9 Maj.

Under året hafva nästan dagligen i luftningsbassängen tagits vattenprof som bakteriologiskt undersökts.

Af 292 prof hafva sålunda

164	prof	visat	0	bakteriekolonier	pr	cm³
126	»	»	1–5	»	»	»
1	»	»	6—10	»	»	»
samt endast 1	»	»	öfver 10	»	»	»

hvilket resultat tydligen visar, att det från brunnarne kommande grundvattnet är bakteriefritt.

Vattnet i luftningsbassängen har haft nästan konstant temperatur hela året om, + 9° C.

Af Delsjöns vattentillgång, beräknad till 7,385 millioner kubikmeter, har konsumerats i staden 4,418 millioner m³ eller 59,8 %.

Pumpverket vid Alelyckan har under året uppfordrat 896 mill. m³ vatten, deraf grundvatten från rörbrunnarne 717 mill. m³ och elfvatten från filterna 179 mill. m³.

Om antalet konsumenter beräknas till 132,000, så utgör medelförbrukningen konsument och dygn:

för allmänna ändamål	7 liter
» industriella »	27 »
» hushållsbehof	76 »
Summa	110 liter

eller lika med året förut.

Största förbrukningen observerades den 19 Juni, då:

från Delsjön lemnades	13,652 m³
och » Alelyckan »	7,734 »
Summa	21,386 m³

Minsta förbrukningen inträffade den 25 December, då från Delsjön lemnades 7,258 m³, således endast 50 % af medelförbrukningen.

Liksom föregående år uppfordrades vatten från Alelyckan dels till lågreservoaren i Masthuggsbergen, dels till högreservoaren i Landala samt till Qvibergs kasernetablissement och några få konsumenter norr om Säfveån.

Årets kostnader för drift och underhåll hafva utgjort i rundt tal 136,000 kronor, eller 2,56 öre pr m³ förbrukadt vatten.

Nedanstående tabell utvisar en jämförelse mellan inkomster och utgifter per kubikmeter vatten under de senare åren.

	1895 öre	1896 öre	1897 öre	1898 öre	1899 öre	1900 öre
Utgifter:						
Driftkostnad	1,6	1,7	1,7	1,92	2,65	2,56
Räntekostnad	4,4	4,4	4,3	4,70	4,39	4,28
Summa	6,0	6,1	6,0	6,62	7,04	6,84
Inkomster:						
För allmänna ändamål	1,3	1,3	1,2	1,29	1,17	1,13
» industriella » och diverse	4,5	4,7	4,5	4,78	4,79	4,80
Summa	5.8	6,0	5,7	6,07	5,96	5,93
Brist	0,2	0,1	0,3	0,55	1,08	0,91

c) **Bostäder och byggnader, där många människor samlas.**

Byggnadsverksamheten under året har varit obetydlig. 46 nybyggnader ha tillkommit, nämligen 26 stenhus, 15 s. k. landshöfdingehus och 5 trähus, med tillsammans 1,581 rum och 668 kök, fördelade på följande församlingar:

i Domkyrko	830 rum	206 kök
» Christine	279 »	129 »
» Haga	128 »	73 »

i Masthugget	160 rum	107 kök
» Carl Johan	160 »	131 »
» Gamlestaden	24 »	22 »
	1,581 rum	668 kök

samt med fördelning på stadsdelar:

i 13:de och 14:de rotarne	755 rum	150 kök
» 11:te roten, Masthugget	9 »	2 »
» Haga (nya, vestra och östra)	16 »	20 »
» Annedal och Landala	75 »	56 »
» Majornas 1:sta t. o. m. 7:de rotar	423 »	289 »
» Stampen och Gullbergsvass	221 »	121 »
» Nordstaden	58 »	8 »
» Redbergslid och Olskroken	24 »	22 »
	1,581 rum	668 kök

En sammanställning öfver befintliga bostäder återfinnes å Tab. 3.

Osunda lägenheter ha ganska ofta gifvit anledning till klagomål, 51 lägenheter ha på anmaning blifvit iordningstälda utan att nämden behöft ingripa, 21 husegare ha varit inkallade i nämden och 28 bostadslägenheter med tillsammans 36 rum ha utrymts.

Emigranthotellen och allmänna lokaler ha icke föranledt till åtgärder från nämdens sida.

Klagomål öfver fabriker ha icke förekommit.

d) **Vissa åtgärder till förekommande af smittosamma sjukdomars spridning.**

Den *bakteriologiska* undersökningsstationen å hälsovårdsnämdens byrå har varit i verksamhet hela året. Antal undersökningar 168. Under diagnos difteri (?) inlemnade 78 prof ha i 20 fall visat sig vara difteri, i 58 fall halsfluss; af 29 fall under diagnosen angina (?) har 5 varit difteri, i 60 fall har undersökning gjorts på under observation stälda och ha därvid 26 varit bacillförande och uteslutande utgjorts af sådana fall där difteri föregått, men de kliniska symptomen på sjukdomen försvunnit.

Den *kostnadsfria vaccination*, som af nämdens vaccinatörer, d:r Hindmarsch och Livijn, utförts, har under året omfattat 909 barn; resultatet har konstaterats såsom godt hos 898, såsom negativt hos 4, 7 hafva icke inställt sig till afsyning. Efter hemvist ställer sig förteckningen på de med framgång vaccinerade på följande sätt:

från Domkyrkoförsamlingen	133 barn
» Christine »	43 »
» Haga »	124 »

från	Masthuggets församling	246	barn
»	Carl Johans »	191	»
»	Gamlestads »	150	»
»	Mosaiska och andra församlingar	11	»

Bostadsdesinfektionen. Den rengöring med eller utan tillhjälp af kemiska desinfektionsämnen, som genom nämdens försorg företagits i bostadslägenheter, där smittosam sjukdom förekommit, har omfattat nära 800 rum. Tuberculosen har därvid föranledt det största antalet desinfektioner, näml. af 167 bostäder med tillsammans 321 rum. Desinfektion verkställes i enlighet med nämdens beslut af den 7 September efter hvarje dödsfall i tuberculos och därjämte i fall, som till nämdens kännedom kommit, af flyttning af lungsotssjuke.

Genom beslut af likaledes den 7 September gjorde nämden hemställan till stadsfullmäktige, att dessa ville besluta att en *provisorisk sjukvårdsanstalt för obotlige* företrädesvis mindre bemedlade *lungsjuke* måtte snarast möjligt genom nämdens försorg inrättas i den förut till konvalescenthem för allm. och Sahlgrenska sjukhuset använda fastigheten å Stampen, samt att förvaltning och vård af denna anstalt måtte öfverlemnas till nämden, nödiga reparationer samt kostnader för anskaffande af inventarier och utredningspersedlar ansågs kräfva en summa af 15,700 kronor, med plats beräknad för 60 à 65 patienter.

Sedan fattigvårdsstyrelsen genom framställning af den 27 i samma månad hemstält att stadsfullmäktige ville uppdraga åt annan myndighet än fattigvårdsstyrelsen att taga vård om personer, som äro behäftade med tuberculos och sakna förmåga att själfva bereda sig nödig omvårdnad samt likaledes att sinnessjukvården här i staden skulle skiljas från fattigvården och ställas under förvaltning af hälsovårdsnämden eller annan myndighet, beslöto fullmäktige att tillsätta en beredning med uppdrag att inkomma med utredning och förslag i anledning af desa skrifvelser.

Nämden beslöt vidare att genom anslående i förstugor eller trappuppgångar af kortfattade *hygieniska råd* söka minska spridning af sjukdomar, som utbreda sig genom sjukes upphostningar. Dessa råd voro af följande lydelse:

1. Spotta aldrig på golf eller i trappor!
2. Sopa aldrig torrt!
3. Piska kläder och mattor *på gården*, och se till att dervid närbelägna fönster och dörrar äro stängda!

Vidare föreslog nämden, att magistraten ville utfärda förordning om obligatorisk af nämden godkänd rengöring eller desinfektion af *använda kläder* eller möbler, som försäljas å stadens auktionskammare. Magistraten utfärdade också den 26 Oktober påbud i öfverensstämmelse med detta beslut.

På grund af hotande fara genom fall af *pest* i Glasgow under September och Oktober månader har nämden genom särskildt utsedde läkare egnat upp-

märksamhet åt sanitära förhållanden inom härvarande hamn och specielt åt de båtar, som kunnat misstänkas förmedla öfverförandet hit af pesten.

För att studera de anordningar, som på ort och ställe vidtagits för sjukdomens begränsning, uppdrog nämden åt t. f. förste stadsläkaren att afresa till Glasgow och återfinnes berättelsen om denna resa såsom bilaga.

Prostitutionens öfvervakande tillhör allmänna polisen.

Öfver *besiktningsbyråns* verksamhet meddelar andre stadsläkaren, d:r Sellberg följande:

Vid början af år 1900 var antalet af å polisens lista inskrifna i staden sig uppehållande prostituerade kvinnor	95	
Under loppet af år 1900 återkommo förr inskrifna	75	
af poliskammaren ålagda allmän besiktning blefvo	42	
Summa prostituerade		212
Vid början af år 1900 utgjorde antal kvinnor, hvilka underkastat sig sundhetsbesiktning enl. 2 art. § 5 af för besiktningsbyrån gällande stadgar	3	
Under loppet af år 1900 hafva underkastat sig sundhetsbesiktning enligt ofvan angifna stadga	4	
hafva dessutom vid gifven anledning blifvit besiktigade men hvilkas regelmässiga besiktning förklarats bero af deras framtida uppförande	63,	
af hvilka 19 remitterats till Holtermanska sjukhuset för venerisk smitta.		
Summa besiktigade men ej inskrifna kvinnor		70
Hela antalet af under året besiktigade kvinnor har utgjort		282
Vid slutet af år 1900 voro a) af de prostituerade kvinnorna		
af Poliskammaren befriade från besiktningsskyldighet	11	
afvikna från staden	84	
häktade eller dömda till tvångsarbete	11	
intagna å Gibraltar	6	
intagna å Waterloohemmet	2	
aflidna	4	
kvarvarande, af hvilka 5 voro intagna å Holtermanska sjukhuset	94	212
b) kvinnor, hvilka underkastat sig besiktningsskyldighet enligt art. 2 § 5 af stadgarna för besiktningsbyrån:		
ålagda allmän sundhetsbesiktning	4	
afvikna från staden	1	
kvarvarande	2	7
Antalet verkställda besiktningar har uppgått till		8,609

(mot 8,254 år 1899)

antalet till Holtermanska sjukhuset remitterade kvinnor har uppgått till 82,
(mot 96 år 1899),
af hvilka 61 remitterats en gång och 21 två eller flera gånger, så att antalet remisser utgjort .. 112
(mot 144 år 1899).

Sjukdomstablå.

1900	Dröppel	Bulnad å könsdelarne (Bartholinitis Bubo)	Sår af obestämd natur	Sjanker	Syfilis	Summa
Januari	1	1		7	5	14
Februari	2			1	4	7
Mars	3	2	1		2	8
April	2		2		2	6
Maj				3	1	4
Juni	2	4	1	3	7	17
Juli	2		1	3	2	8
Augusti	3		1	4	3	11
September	1		4	2	1	8
Oktober		1	1	6	1	9
November	2	1	1	6	3	13
December	1		2	3	1	7
Summa	19	9	14	38	32	112

e) **Matvarukontrollen** (stadsveterinär Blomgren).

I och för kontrollen öfver matvaruhandeln ha tillsyningsmännen hos Hälsovårdsnämden under år 1900 tillsammans verkställt 40,240 besök och besigtningar, hvaraf å torg 3,150 (722 å Kungstorget, 103 å Olskrokstorget, 553 å Grönsakstorget, 260 å Skanstorget, 789 å Fisktorget, 412 å Masthuggstorget, 172 å Stigbergstorget och 139 å Kusttorget), vid Kustens fiskbrygga 99, i slagterier 782, i charkuteriverkstäder 4,334, i saluhallar 3,968, i salubodar för födoämnen 12,821, i upplagsmagasiner 6,004, i bagerier 1,708, i spisningslokaler 1,190, å fartyg, hvarå födoämnen hittransporteras 2,022 och å jernvägarnes godsmagasiner 4,162 (986 å Statens, 861 å Bergslagernas, 1,058 å Vestkustbanans, 740 å Boråsbanans och 517 å Vestgötabanans).

Förutom ofvannämnda inspektioner, som afsett icke allenast upptäckandet af felaktiga födoämnen, utan äfven tillsyn öfver, att snygghet och renlighet blifvit iakttagen i beredningsrum, upplags- och försäljningslokaler för födoämnen, ha tillsyningsmännen äfven under året å olika ställen inom staden inköpt och till stadskemisten för undersökning öfverlemnat 494 prof af födoämnen och

dryckesvaror, hvaraf 1 utgjorts af cacao, 2 af margarinost, 16 af margarin, 98 af grädde, 216 af mjölk, 50 af smör, 24 af ister, 66 af köttfärs och 21 af s. k. julöl. Angående resultatet af dessa undersökningar hänvisas till stadskemistens berättelse för året. Dessutom ha tillsyningsmännen under året 122 gånger till Sanna åtföljt innehafvare af större matvarupartier eller större djurkroppar, som såsom otjenliga till menniskoföda å byrån kasserats, i och för dessa varors oskadliggörande derstädes, hvilket fortfarande skett på sådant sätt, att varorna före jordbetäckningen i der på förhand gräfd graf indränkts med fotogen och beströtts med ett kalklager. Å byrån kasserade djurdelar samt smärre djurkroppar och matvarupartier indränkas af helsopolisen deremot genast efter beslagtagandet med fotogen och förvaras i byråns källare, tills de derifrån af nattmannen, för nedgräfning å Sanna, afhemtas ett par gånger i veckan.

Vid sina inspektioner ha tillsyningsmännen 1,998 gånger under året (328 gånger å torg, 1,404 gånger i slagterier, 59 gånger i upplagsmagasiner, 104 gånger i korffabriker, 23 gånger i handelslokaler, 54 gånger å jernvägarnes godsmagasiner och 26 gånger å fartyg) påträffat födoämnen, som i ett eller annat hänseende varit felaktiga. Vid sådana fall ha varuinnehafvarne förständigats att genast låta afföra dessa till besigtningsbyrån för undergående af närmare undersökning, och har resultatet deraf varit, att 1,826 af dem blifvit totalt kasserade och 172, som utgjorts af hela djurkroppar, fått försäljas, sedan felaktiga partier dock först blifvit å byrån desamma frånskurna. Förutom dessa ha ock en hel del varor blifvit under året å byrån frivilligt aflemnade till undersökning och har dessas antal uppgått till 1,890, hvaraf i 1,065 fall total och i 825 fall partiell kassation af varorna egt rum.

Liksom under många föregående år har äfven under året vid helsopolisen undersökningar af köttet för hvarje dag företagits räkning af det antal fall häst- och nötkött samt kalf- och fårkroppar, som här saluhållits och föreligger det bearbetade resultatet deraf, hvad beträffar nöt-, kalf- och fårkött, i tabell 8. Deraf synes bland annat, att under året här saluhållits 26,283 fall nötkött, 33,250 kalf- och 23,952 fårkroppar. Af dessa voro i stadens slagthus slagtade endast 3,859 fall nötkött, 247 kalfvar och 15 får. Med undantag af dessa och ett par hundrade fall nötkött, som slagtats af 2:ne å Sanna boende mindre slagtare och några hundra gödkalfvar, som slagtats af en i Redbergslid boende kalfslagtare, har allt det öfriga köttet blifvit slagtadt utom Göteborg. Med samtliga jernvägar ha under året hitförts 2,961 fall nötkött, 17,561 kalf- och 7,477 fårkroppar och med ångbåtar 325 fall nötkött, 3,395 kalf- och 3,413 fårkroppar. Det öfriga har pr axel hitförts af traktens hemslagtare och bönder från en omkrets af några mil härifrån. Nötkreatur slagtar bonden högst sällan sjelf, utan försäljer dem till någon af traktens många hemslagtare, men händer ju deremot icke så sällan, att kalfvar och får af honom slagtas och här saluhålles. Allra

största delen af det här saluhållna köttet tillföres dock af på landsbygden boende yrkesslagtare, som tillika äro hemmansegare.

Vid jemförelse med föregående års tillförsel synes, att under året har saluhållits 1,880 flera fall nötkött och 1,718 flera kalfkroppar än under år 1899, men att antalet fårkroppar understigit 1899 års tillförsel af dylika med icke mindre än 4,615 stycken.

Af hästkött har här under året, förutom hvad i form af korf och rökt kött försålts, af stadens 2:ne hästslagtare här saluhållits 1,066 fram- och 1,077 bakparter hästkött, som med 80 fram- och 76 bakparter understigit de under år 1899 här saluhållna parternes antal.

Af fläsk har tillförseln i antal under året också varit mycket mindre än under år 1899, men må dock anmärkas, att de under årets sednare månader hitförda svinkropparne varit betydligt fetare och större än de under förra hälften af året hitförda och likaledes än föregående års. Under året ha å byrån varit undersökta 30,108 hela och 1,412 halfva kroppar samt 4,244 mindre stycken, hvaraf 2,972 utgjorts af svenskt, 1,230 af amerikanskt och 42 af annat utländskt fläsk såsom tyskt och engelskt. Vid jemförelse med föregående års tillförsel synes, att tillförseln af hela fläsk och mindre stycken under året understigit fjolårets med resp. 5,261 och 2,679, men att de halfva svinkropparnes antal med 80 öfverstigit fjolårets.

Under veckans olika dagar har tillförseln af de olika köttslagen varit mycket olika, men dock alltid störst i slutet af veckan, enär lördagen fortfarande af de flesta hushållen användes som inköpsdag för kommande veckas behof af dessa varor och meddelas för öfverskådlighetens skull härnedan en tabellarisk öfversigt häröfver. Anmärkas må, att bland i densamma upptagna svinkroppar halfva sådana, reducerade till hela, deribland blifvit upptagna, men ej de 4,244 smärre styckena, som vanligtvis inlemnats till undersökning sådana dagar, då tillförseln till byrån af hela svinkroppar varit minst.

	Storboskap.	Kalfkroppar.	Fårkroppar.	Svinkroppar.
Måndagar	1,190	640	201	819
Tisdagar	3,488	5,567	3,008	6,722
Onsdagar	4,024	3,707	3,298	3,627
Torsdagar	1,828	2,003	1,158	3,993
Fredagar	5,458	12,245	6,557	12,123
Lördagar	10,295	9,088	9,730	3,530
Summa	26,283	33,250	23,952	30,814

Af ofvanstående synes således, att tillförseln af svin- och kalfkroppar varit störst på Fredagarne samt af storboskap och fårkroppar störst på Lördagarne. Som så godt som ingen minuthandel med kött och fläsk eger rum å torgen och i hallarne å andra dagar än Onsdagar och Lördagar, kan man häraf

sluta, hvilken betydande mängd af dessa varor, som å fardagarne här försäljas. Det under mellandagarne torgförda köttet och fläsket uppköpes mestadels af månglare och charkuterister, som å fardagarne i minut utförsälja detsamma.

I tabellerna 6 och 7 äro de felaktiga födoämnen upptagna, som utgjort föremål för särskild undersökning å byrån, hvaraf i tabell 6 de återfinnas, som frivilligt blifvit inlemnade till undersökning och i tabell 7 de, som af hälsopolisen blifvit anhållna. Af dessa synes bland annat, att inalles 3,888 dylika under året blifvit å byrån undersökta och ha desamma utgjorts af 3 hela fall elg-, 16 hela fall häst- och 390$^1/_2$ fall nötkött, 13 får-, 144 kalf- och 831 svinkroppar, 121 spädgrisar, 1 höna, 1 hare, 5 orrar, 4 partier får-, 5 partier kalf- och 46 partier nötkött, 261 partier fläsk, 1 renstek, 250 svinistrar, 1,768 inelfvor, 11 partier korf, 3 partier sylta, 1 parti palt, 3 partier köttfärs, 1 parti bär, 2 partier fisk, 1 parti krabbor, 2 partier konserver och 3 partier ägg.

I 3,455 fall (1,589 frivilligt inlemnade och 1,866 af hälsopolisen anhållna) ha varorna utgjorts af nedslagtade djur eller sådana, hos hvilka vid slagtningen sjukliga förändringar blifvit iakttagna eller ock af sjukliga djurdelar, i 425 fall (294 frivilligt inlemnade och 131 af hälsopolisen anhållna) af i förruttnelse stadda födoämnen och i 8 fall (7 frivilligt inlemnade och 1 af hälsopolisen anhållet) af sjelfdöda djurkroppar.

I 1,237 fall (1,065 frivilligt inlemnade och 172 af hälsopolisen anhållna) ha varorna efter vissa sjukliga delars aflägsnande ansetts användbara och fått försäljas; samtliga dessa ha utgjorts af hela djurkroppar. Anmärkas må, att alla dessa frånskurna och kasserade delar, som i många fall varit rätt betydande, såsom t. ex. vid lokal tuberkulos, benbrott m. m., icke äro bland i tabellerna 6 och 7 omnämnda partier upptagna.

I 2,651 fall (825 frivilligt inlemnade och 1,826 af hälsopolisen anhållna) ha varorna befunnits vara till menniskoföda helt och hållet otjenliga och ha dessa tillika med de från ofvannämnda 1,237 djurkropparne frånskilda sjukliga delarne blifvit af hälsopolisen på sätt, som ofvan nämnts, oskadliggjorda.

De totalt kasserade varorna ha utgjorts af 2 hela fall häst- och 66$^1/_2$ fall nötkött, 6 får-, 52 svin- och 130 kalfkroppar, 25 spädgrisar, 4 partier får-, 5 partier kalf- och 46 partier nötkött, 261 partier fläsk, 250 svinistrar, 1,768 inelfvor, 1 renstek, 11 partier korf, 3 partier sylta, 1 parti palt, 3 partier köttfärs, 1 hare, 5 orrar, 1 höna, 2 partier fisk, 1 parti krabbor, 2 partier konserver, 3 partier ägg och 1 parti bär.

Öfver antal och beskaffenhet af de hela, i ett eller annat hänseende felaktiga, djurkroppar, som å byrån varit föremål för närmare undersökning, lemnas härnedan en tabellarisk öfversigt.

Djurslag	Antal hela djurkroppar	Frivilligt inlemnade till undersökning å byrån		Af hälsopolisen anhållen		Summa	
		Användbar	Till menniskoföda otjenlig	Användbar	Till menniskoföda otjenlig	Användbar	Till menniskoföda otjenlig
Storboskap	391	170	46	154	21	324	67
Kalf	144	5	13	9	117	14	130
Får	13	3	2	4	4	7	6
Svin (vuxna)	831	779	52	—	—	779	52
Spädgris	121	96	25	—	—	96	25
Häst	16	10	1	4	1	14	2
Elg	3	2	—	1	—	3	—
Summa	1,519	1,065	139	172	143	1,237	282

Af storboskap ha 17 kasserats för tuberkulos, 6 för vattusot, 5 för bukhinneinflammation, $2^1/_2$ för mjeltbrand, 1 för mjeltbrandsemfysem, 1 för metastatisk sarkomatos, 4 för septikæmi, 1 för höggradig benmjukhet, 2 för höggradig hæmoglobinuri, 1 för pyæmi, 25 för andra sjukdomar, hvarvid muskulaturen varit sjukligt förändrad eller illaluktande tillföljd af under djurets sjukdom använda medikamenter eller annan orsak och 1 för det, att det vid afslagtningen varit sjelfdödt. Bland ofvannämnda mjeltbrandsfall är äfven en half kropp upptagen. Egaren hade i detta fall, enligt uppgift, velat erhålla kännedom om, huruvida inlemnade kroppshalfvan kunde användas för att i så fall använda den andra för eget hushåll. Sedan dock undersökningen gifvit vid handen, att köttet var mjeltbrandssmittadt, gjordes anmälan om förhållandet hos härvarande länsstyrelse, som beordrade länsveterinären att hos egaren oskadliggöra qvarvarande kroppshalfva jemte djuret tillhörande inelfvor. Fallet mjeltbrandsemfysem och ena fallet mjeltbrand voro från Elfsborgs län och de 2:ne andra mjeltbrandsfallen härifrån länet, det ena från Säfve och det andra från Vestra Frölunda socken.

Af kalfkroppar ha 59 kasserats för septikæmi, 9 för andra sjukdomar, 46 för omogenhet, såsom foster, anhållna vid slagtningstillfällena i stadens slagthus eller ock af sådana, som varit för tidigt födda, 15 för förskämning och 1, som vid afslagtningen varit sjelfdödt.

Af fårkroppar ha 5 kasserats för vattusot och 1 för bukhinneinflammation.

Af vuxna svinkroppar ha 27 kasserats för tuberkulos, 1 för dynt, 2 för höggradig rachitis, 4 för gulsot, 3 för bukhinneinflammation, 4 för vattusot,

1 för pyæmi och 4 för andra sjukdomar, 1 för förskämning och 5 för det de vid afslagtningen varit sjelfdöda.

Af spädgrisar ha 8 kasserats för vattusot, 4 för bukhinneinflammation, 1 för gulsot, 1 för pyæmi, 3 för andra sjukdomar, 6 för förskämning och 2 för det de vid afslagtningen varit sjelfdöda.

Af hästar ha 2 kasserats för utbredda ödemer i muskulaturen. Öfriga i tabellen såsom användbara antecknade hästarne ha utgjorts af sådana, som måste nedslagtas för benbrott.

Af de i tabellerna 6 och 7 antecknade kasserade nötköttspartierna ha 20 varit frivilligt inlemnade och utgjorts af hela parter, kasserade på grund af sjukliga förändringar, samt 26 af hälsopolisen anhållna. Af dessa sednare ha 7 utgjorts af hela parter, hvaraf 3 kasserats för sjukliga förändringar och 4 för förskämning. Alla öfriga anhållna nötköttspartier, som i vigt vexlat mellan några kilo och 1,000 kilo, ha kasserats för förskämning. I de flesta fallen ha dessa utgjorts af lättsaltadt kött, som under sommarmånaderna anhållits i charkuterihandlandenas upplagsmagasiner.

Samtliga kalfköttspartierna ha kasserats för förskämning, och ha desamma utgjorts af 2 bringor, 2 stekar och 1 mindre parti.

Fårköttspartierna ha utgjorts af hela parter, en fram- och 3 bakparter, hvaraf bringan kasserades för förskämning och bakparterna för sjukliga förändringar.

De kasserade fläskpartierna ha utgjorts af 59 skinkor, 143 svinhufvuden, 23 partier salt och 36 partier färskt fläsk. För sjukliga förändringar ha kasserats 47 färska skinkor, 133 färska svinhufvuden, hvaraf för tuberkulos 116 och 9 amerikanska fläsksidor, innehållande trikiner. Öfriga fläskpartier ha kasserats för förskämning och ha desamma utgjorts af 1 salt och 11 rökta skinkor, 10 salta svinhufvuden, 14 salta och 36 färska partier. De sednare ha mestadels utgjorts af smärre sådana, men af de salta ha partierna i vigt utgjorts af sådana från 20 till 100 kilo.

De kasserade svinistrarne ha varit gröna till färgen och illaluktande samt förskrifvit sig från sådana svinkroppar, som först ett par timmar efter stickningen blifvit afslagtade och inelfvorna ur desamma urtagna.

Bärpartiet utgjordes af 40 liter skämda blåbär.

Af konservpartierna ha 1 utgjorts af 3:ne burkar anjovis och 1 af 163 burkar och askar anjovis samt makrill, stadda i förskämning.

Fiskpartierna utgjordes af ett större parti skämd hälleflundra och 1 rökt lax, stadd i förskämning.

Krabbpartiet utgjordes af 51 stycken i förskämning stadda krabbor.

De 3:ne äggpartierna utgjordes af tillsammans 26 förskämda ägg.

Af 1,768 kasserade inelfvor ha 190 varit frivilligt inlemnade och 1,578

af hälsopolisen anhållna. 20 af inelfvorna (1 par kalflungor, 1 svin-, 2 får-, 5 nöt- och 6 kalflefrar, 1 kojufver och 4 kalfnjurar) ha kasserats för förskämning och öfriga för sjukliga förändringar såsom tuberkulos, varbildningar, parasiter m. m. Endast en af de skämda inelfvorna, en nötlefver, har varit frivilligt inlemnad; öfriga ha af hälsopolisen anhållits.

I nedanstående tabell lemnas en öfversigt öfver antal inelfvor, som af hälsopolisen beslagtagits å olika ställen samt äfven å sådana, som frivilligt inlemnats till undersökning.

		Frivilligt inlemnade till undersökning å byrån	Af hälsopolisen anhållna						Summa
			å torg	i slagteri	i upplags-magasin	i charkuteri-verkstad eller korffabrik	i handelslokal	å jernvägs-station	
Nötkreaturs-	lungor	2	4	860	1	11	—	—	878
	lefrar	7	98	178	2	16	1	9	311
	hjärtan	1	—	3	—	—	—	—	4
	magar och tarmar	—	—	5	1	—	—	—	6
	jufver	—	6	40	1	5	—	—	52
	tungor	2	3	—	—	—	—	1	6
	njurar	—	—	1	—	—	—	—	1
Kalf-	lungor	—	1	—	—	—	—	—	1
	lefrar	1	3	—	4	—	—	—	8
	njurar	—	2	—	2	—	—	—	4
Svin-	lungor	—	—	176	—	26	—	—	202
	lefrar	24	11	56	—	12	—	—	103
	njurar	145	—	7	—	1	—	—	153
	jufver	8	—	—	—	—	—	—	8
Fårlefrar		—	26	—	—	—	4	1	31
	Summa	190	154	1,326	11	71	5	11	1,768

Tuberkulösa förändringar ha under året påträffats hos 1,734 föremål, hvaraf i nedanstående tabell en närmare öfversigt lemnas öfver antal af tuberkulos angripna fall nötkött, svinkroppar och inelfvor, som dels blifvit frivilligt inlemnade till undersökning och dels anhållits af hälsopolisen samt å ställen, der de af densamma påträffats.

		Frivilligt inlemnade till undersökning å byrån	Af hälsopolisen anhållna						Summa
			å torg	i slagteri	i upplags-magasin	i korffabrik	å jernvägs-station	å farlyg	
Storboskap		77	38	32	1	1	15	1	165
Svinkoppor		445	—	—	—	—	—	—	445
Nötkreaturs-	hjertan	—	—	1	—	—	—	—	1
	lungor	1	4	854	—	8	—	—	867
	tungor	2	2	—	—	—	—	—	4
	magar och tarmar	—	—	5	—	—	—	—	5
	jufver	—	—	3	—	—	—	—	3
	lefrar	—	3	54	—	1	1	—	59
Svin-	lungor	—	—	68	—	24	—	—	92
	lefrar	21	10	53	—	9	—	—	93
	Summa	546	57	1,070	1	43	16	1	1,734

Af samtliga här under året saluhållna fall nötkött ha tuberkulösa förändringar påträffats hos 0,63 % mot 0,72 % föregående år. Af i härvarande slagthus under året slagtade nötkreatur ha tuberkulösa förändringar hos sjelfva köttfallen påträffats hos 0,83 % mot 0,64 % under år 1899. Af lungtuberkulos ha icke mindre än 854 af der under året slagtade nötkreatur varit angripna, hvilket visar en procenthalt af 22,1 mot 19,3 under året derförut och alltså en ökning under året af 2,8 %. Under år 1898 befanns procenthalten lungtuberkulos af 2,332 i härvarande slagthus slagtade nötkreatur vara 13,3 och i år 22,1, hvilket ju visar en stegring af 8,3 %. Anmärkas må, att under sednaste året en mängd djur, som här slagtats, varit inköpta från Skåne och ha hos dessa tuberkulos oftare påträffats än hos sådana, som varit inköpta från andra platser.

Af under året undersökta hela och halfva svinkroppar har procenthalten tuberkulos visat sig vara 1,45 % eller 0,25 % större än under år 1899. De allra flesta af de svinkroppar, som varit af tuberkulos angripna, ha varit uppfödda af hemslagtare och mejerister, som till djurens utfodring användt slagt- och mejeriaffall.

På grund af Kongl. Generaltullstyrelsens cirkulär den 29 Mars 1897 och Kongl. Maj:ts nådiga kungörelse den 4 Febr. 1898 ha i härvarande tullpackhus 29 gånger under året af mig besigtningar blifvit verkställda å sådant från utlandet hit infördt kött, som i tulltaxan varit upptaget under rubriken »kött,

andra slag, ej specificerade». De undersökta partierna ha utgjorts af 6 partier hästkött, hvaraf 3 danskt, vägande tillsammans 9,531 kilo och 3 amerikanskt, vägande tillsammans 37,793 kilo, 21 partier amerikanskt nötkött om tillsammans 164 fat, 1 parti (75 kilo) saltadt fårkött från Island och 1 parti (20 kilo) färskt fårkött från England. Samtliga dessa partier ha varit af sådan beskaffenhet, att de fått införas. I afseende å ett parti hästkött var ej förseglingen af sådan art, som omförmäles i ofvannämnda Kongl. kungörelse, hvarför detsamma måste reexporteras.

Förutom i stadens slagthus, der dagliga inspektioner af hälsopolisen verkställts, ha äfven tillsyningsmännen under året en gång för hvarje vecka å olika dagar och tider besökt 2:ne utom staden belägna hästslagterier för öfvervakande af snygghet och tillsyn deröfver, att endast friska djur användts för nedslagtning eller till korffabrikation derstädes; och ha under året der inga andra djur påträffats slagtade än sådana, som af veterinär förut varit besigtigade och med hans namnstämpel å vid hvarje part qvarsittande hof brännmärkta i enlighet med de föreskrifter, som angående handeln med hästkött här äro gällande. Dessutom har inspektören, åtföljd af en tillsyningsman, under året verkställt inspektioner i 30 å landsbygden, inom länet, belägna slagterier, hvaraf i 9 inom Partilled, i 4 inom Vestra Frölunda, i 7 inom Fässberg, i 5 inom Lundby, i 2 inom Tufve och i 3 inom Rödbo socknar. De flesta af dessa ha befunnits vara i tillfredsställande skick. Mot ett, som var beläget inom Rödbo socken och hvilket egaren på förut gjord anmaning ej heller under året ställt i sådant skick, som föreskrifvits, har genom Konungens befallningshafvande anmälan gjorts hos vederbörande kommunalnämd, som förelagt egaren att ställa detsamma i erforderligt skick, hvilket ock af honom verkställts.

Som närmare föreskrifter visat sig behöfliga för landtslagteriernas hållande i stånd och i synnerhet för korffabrikerna, belägna i de landtkommuner, inom hvilka Göteborgs hälsopolis eger inspektionsrätt, ha på hemställan af Göteborgs hälsovårdsnämd kommunalnämnderna i Lundby, Örgryte, Vestra Frölunda, Fässberg och Partilled socknar under året för inom nämda kommuner belägna slagterier och korffabriker antagit särskilda ordningsstadgar, hvilka af Konungens befallningshafvande den 11 December blifvit fastställda.

Charkuterihandlandenas antal utgjorde vid årets slut 39, hvaraf alla utom en hade sina tillverkningslokaler i staden. Den utom staden boende har sin tillverkningslokal å Gårda i Örgryte socken, men försäljer sina korfvaror i förhyrda butiker här i staden. Såväl denna som alla inom staden belägna korffabriker ha minst ett par gånger i veckan under året af hälsopolisen inspekterats, hvarvid 104 partier födoämnen anhållits, som varit till menniskoföda otjenliga. I afseende å lokalerna må anmärkas, att de flesta af dem under året undergått reparationer. I allmänhet äro dessa lokaler i förhållande till der-

varande tillverkningar väl små. Genom stadens stora tillväxt ha samtliga charkuterihandlandenas affärer också vuxit, hvadan, då svårighet att erhålla för ifrågavarande yrke lämpliga lokaler, de nuvarande börja att i allmänhet visa sig vara väl trånga.

För underlättande af fiskhandeln hafva å Masthuggstorget bakom bazaren och å Olskrokstorget under året delar deraf försetts med betonbeläggning, hvarå fisk uteslutande får saluhållas.

En ny saluhall, Torghallen, har i slutet af året i sin helhet blifvit öppnad för begagnande i huset N:o 7 Kungstorget med genomgång till Vallgatan.

Öfver matvaruaffärernas antal och beskaffenhet i nuvarande hallar och bazarer lemnas i nedanstående tabell en öfversigt.

Handelsvarans art	Saluhallen å Kungstorget	Fiskhallen	Skanstorgs-bazaren	Masthuggs-bazaren	Bazar Alliance	Götahallen	Torghallen	Viktoriahallen	Centralhallen	Summa
Kött af storboskap, kalf och får	30	—	2	—	10	1	1	1	2	47
» » häst	—	—	—	—	1	1	—	—	—	2
Fläsk	26	—	2	3	11	2	1	—	—	45
Korf och charkuterivaror	7	—	2	1	11	1	1	—	—	23
Villebråd	3	—	—	—	—	—	—	—	—	3
Färsk fisk	—	41	—	—	—	—	—	—	—	41
Salt fisk	1	—	2	1	1	1	1	—	—	7
Bröd, karameller m. m.	10	—	—	—	6	2	2	—	—	20
Smör och ost	20	—	2	3	13	2	2	1	2	45
Mjölk	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
Mjöl, gryn m. m.	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Frukt	2	—	1	1	1	—	1	—	1	7
Rotfrukter och grönsaker	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
Summa	99	41	12	9	55	10	9	3	5	243

Af ofvanstående tabell synes således bland annat, att kött, fläsk och charkuterivaror försålts i 117 af hall- och bagarbutikerna. Förutom i dessa ha dylika varor under året äfven saluhållits i 60 här och hvar i staden belägna butiker. Samtliga såväl hall- och bagarbutikerna som enskilda försäljningslokalerna för kött, fläsk och charkuterivaror befunnos vid årets slut vara i snyggt skick.

I tabellerna 10 och 11 äro uppgifter lemnade å bageriernas och mjölkförsäljningslokalernas antal och beskaffenhet vid årets slut. Deraf synes, att de

förras antal då uppgick till 192 och de sednares till 449. Vid jemförelse med föregående år synes, att de förras antal under året minskats med 3 och de sednares ökats med 7.

Af bagerierna voro 121 belägna ofvan jord och 71 i källarevåningar. 3 nya bagerier ha under årets lopp blifvit inredda i gamla och 11 dylika i nyuppförda hus. I 77 af bagerierna bakades endast husbröd, i 89 endast thebröd och i 26 bägge sorterna. I 63 fall var bostaden med bagerilokalen sammanhängande och i 129 fall belägen utom densamma. 174 af bagerierna ha antecknats som snygga och 18 såsom hafvande varit af medelmåttig snygghet. I afseende å dessa sednare ha innehafvarne ålagts att snarast möjligt försätta dem i erforderligt skick. I 66 af lokalerna ha under året större eller mindre reparationer egt rum. Samtliga bagerier hade vid årets slut en arbetarepersonal af 765 personer, hvaraf största delen qvinnor.

Af försäljningslokaler för mjölk och grädde voro vid årets slut 309 belägna ofvan jord och 140 i källarevåningar. I 256 fall var bostaden med mjölkförsäljningslokalen sammanhängande och i 193 fall belägen utom densamma. Såsom snygga ha 426 af dem blifvit antecknade och 23 såsom hafvande varit af medelmåttig snygghet.

I 448 af lokalerna försåldes grädde, i 379 oskummad mjölk och i 432 skummjölk.

Handeln med mjölk och grädde har i de flesta fallen äfven omfattat annan handel, såsom med bröd, öl, porter, smör, karameller m. m., men ej sådana varor, som i butikerna spridit damm och elak lukt.

I 134 fall ha under året anmärkningar i ett eller annat hänseende af hälsopolisen blifvit gjorda mot lokalerna, och ha innehafvarne deraf villigt föranstaltat om bristfälligheternas afhjelpande.

f) **Kemiska analyser.** (Stadskemisten d:r Alén).

Under året hava 3,874 föremål inlämnats till laboratoriet för undersökning:

1.	Närings- och njutnings-medel	812 prov
2.	Vatten	101 »
3.	Kemikalier och kemiskt tekniska produkter	1,142 »
4.	Fettämnen, oljor, fernissor o. d.	229 »
5.	Malmer, bärgarter o. d.	97 »
6.	Foder- och gödslings-ämnen	74 »
7.	Divärse	1,419 »
		3,874 prov.

Det stora flertalet analyser utgöras av:

arsenikprov	34,1 %
trämasseundersökningar: torr massa	19,4 %

	våt massa ...	3,9 %
mjölkanalyser:	oskummad komjölk ...	7,5 %
	skummad » ...	3,0 %
		67,9 %

För Göteborgs hälsovårdsnämds räkning hava följande föremål under året undersökts:

	Antal prov		Antal prov
Kött	70	Öl	21
Margarinost	1	Kakao	1
Smör och margarin	66	Tenn	3
Ister och konstister	25	Glasyr	6
Mjölk	216	Kalk (arsenikprov)	17
Grädde	98	Tapeter (»)	2
		Summa prov	526

Om några bland analysföremålen, specielt dem, som undersökts för hälsovårdsnämdens räkning, meddelar d:r Alén en del närmare uppgifter.

Ett prov hvetemjöl innehöll närmare 25 % mineraliska beståndsdelar, däribland en stor mängd bly- och zink-föreningar.

Tvänne rågmjölsleveranser till en offentlig anstalt härstädes blevo kasserade på grund av undersökningar av från leveranserna uttagna prov, som icke uppfylde de fordringar, hvilka återfinnas i medicinalstyrelsens kungörelse av d. 16 nov. 1894.

Ett prov majsgryn hade en onaturlig, starkt gul färg, åstadkommen genom konstfärgning.

I januari 1899 erhöllo alla handlande med kött och charkuterivaror härstädes ett cirkulär från hälsovårdsnämden, hvari de varnades för att som konserveringsmedel använda »meat preserve», ett preparat, som befunnits innehålla sur svavelsyrlig kalk. Denna varning hade icke någon större effekt. Svavelsyrlighet syntes fortfarande rätt allmänt användas som konserveringsmedel om också icke alltid i form av sur svavelsyrlig kalk utan även såsom svavelsyrligt natron (= »meat preserve krystalle»). År 1899 höllo sålunda 64 % av de inköpta köttfärsproven svavelsyrlighet, och 1900 höllo av 47 prov köttfärs, som undersöktes under de tre första kvartalen, 20 (= 42,5 %) svavelsyrlighet. Under årets sista kvartal var det bland 23 prov däremot endast ett, som innehöll svavelsyrlighet. Anledningen till minskningen i användningen av svavelsyrliga salter ligger nog delvis i det ständiga publicerandet i de dagliga tidningarna av undersökningarna, hvarvid säljares namn uppgåvos, men huvudsakligen däri, att på senare tiden alla, som till hälsovårdsnämdens tillsyningsmän sålt med svavelsyrlighet behandlad köttfärs, blevo inkallade till hälsovårdsnämden och *vid*

100 kronors vite ålagda att icke använda svavelsyrliga salter som konserveringsmedel.

De köttfärsprov, som icke innehöllo svavelsyrlighet, pröfvades på borsyra med negativt resultat.

Under sista kvartalet undersöktes köttfärsproven även på stärkelse och vatten. Det befans då, att av 23 prov 9 (= 39,1 %) innehöllo stärkelse. I seks av dessa prov bestämdes stärkelsen kvantitativt. Priset hos de stärkelseblandade proven var i regeln lägre än hos de stärkelsefria proven. Vattenhalten var i genomsnitt nära sammanfallande hos proven med och utan stärkelse. Högst antagligt är, att de prov, som blandats med stärkelse, även blandats med en proportionerlig mängd vatten, alltså cirka 3 gånger så mycket vatten som stärkelse. Följande tabell upplyser närmare om dessa det sista kvartalets köttfärsundersökningar:

	Stärkelsefri köttfärs	Stärkelsehaltig köttfärs
ren stärkelse i procent, medeltal	—	5,46
högst	—	10,30
lägst	—	3,09
vatten i procent, medeltal	69,64	68,88
högst	74,7	77,1
lägst	59,2	65,2
pris i öre för 250 g medeltal	24,4	15,3
högst	30	18
lägst	15	15

Som det är tvivelaktigt, om en person, som säljer t. eks. med potatismjöl blandad köttfärs, kan åtalas och *dömas* för att sälja *mängdt för omängdt,* då i ordet »köttfärs» icke givet ingår, att det skall vara *oblandadt* kött[1]), så har hälsovårdsnämden den 20 december 1900 utfärdat följande kungörelse, som publicerats i stadens tidningar:

»Enär vid undersökning af härstädes till salu utbjuden köttfärs det visat sig, att dylik vara ofta uppblandas med främmande ämnen, uppmanas den köttförbrukande allmänheten att vid inköp af s. k. köttfärs i stället begära *hackadt eller malet kött*, då rent kött bör erhållas.

Den som hädanefter beträdes med att såsom ren vara försälja kött, uppblandadt med stärkelse, vatten eller dylikt, kommer att hos allmänna åklagaren till åtal anmälas.»

Mycket låga fettprocenttal visade två ostprov, som utgivits för att vara »hel-» och »halv»-feta, nämligen resp. 11,74 och 6,20 %.

Ett för hälsovårdsnämdens räkning undersökt ostprov, hvilket inköpts i en butik härstädes, befans vara margarinost, ty $\frac{N}{10}$ - alkaliförbrukningen, motsvarande

[1]) Analogi: »fiskfärs» är icke oblandadt fiskkött.

de i 2,5 g ostfett befintliga flyktiga och vattenlösliga feta syrorna, var endast 0,9 m^3. Den, som sålt osten, åtalades, då för den samma icke var lagenligt skyltadt.

För hälsovårdsnämdens räkning hava analyserats 66 smör- och margarinprov. De hava undersökts med Sondéns likvoskop och delvis — margarinproven — enligt Reichert-Nilsons metod samt nästan alla på vattenhalt. Tre av margarinproven voro sålda som smör; fyra margarinprov voro köpta i butiker, där ingen lagstadgad skyltning förekom; och tio margarinprov såldes utan lagstadgadt omslagspapper. För dessa förseelser mot margarinförordningen blevo resp. säljare åtalade.

Af smörproven höllo sju över 15 % vatten.

Närmare detaljer rörande dessa smör- och margarin-undersökningar framgå av följande tabell:

	Smör köpt		Margarin, köpt i butiker (19 prov)
	i butiker (37 prov)	på torg (10 prov)	
$\frac{N}{10}$-alkaliförbrukning enligt Reichert-Nilsons metod, cm^3, högst	—	—	7,3 [1])
lägst	—	—	0,8
vatten i procent, medeltal	11,6	14,6	7,7
högst	18,2	19,5	11,3
lägst	5,9	11,4	5,7
pris i öre för 100 g, medeltal	21,0	20,0 [2])	14,5
högst	25	20 [2])	16
lägst	15	19,6 [2])	12

Ett av enskild person härstädes inköpt smörprov befans vid undersökning vara margarin.

Om de av hälsovårdsnämdens tillsyningsmän i butiker härstädes inköpta ister- och konstister-proven kan följande meddelas.

Bland de tolv isterproven är det fem prov, som kunnat misstänkas vara icke oblandadt svinfett men — i motsats till vanligt konstister — utan inblandning av vegetabiliskt fett. Genom yttre utseende, smältpunkt och jodtal ha de icke med någon säkerhet kunnat skiljas från vanligt ister, och ej häller genom Welmans', Becchis och Halphens reaktioner ha de kunnat misstänkas vara konstister. Enligt Langfurths stelningsprov stämde de däremot icke med vanligt europeiskt ister. Möjligt är, att dessa prov utgjordes av rent *amerikanskt* svinfett, som i vissa hänseenden icke plägar stämma med europeiskt; men möjligt är

[1]) Om detta höga tal undantages, var maximum 2,5.

[2]) Beräknadt av priset på 0,5 kilo.

ock, att det varit blandningar av djurfett, som framställas av våra charkuterister och säljas under namn av ister, smult, istersmult, steksmult, flott och stekflott. Det vanligaste namnet, hvarunder eljest rent ister här säljes, är *smult*.

Av de tretton konstisterproven gåvo tolv anledning till åtal, emedan säljare icke iakttagit den kungl. förordningens föreskrifter rörande skyltning eller — i tre fall — omslagspapper.

I följande tabell finnes en del sifferuppgifter om istret och konstistret:

	Ister (12 prov)	Konstister (13 prov)
smältpunkt (= fullt smält vid) högst...	—	+ 50° C.
lägst ...	—	+ 47° C.
vatten högst	—	spår
lägst	—	0
aska högst.....	—	0,04 %
lägst	—	0
jodtal högst	—	89,7
lägst	—	74,5
pris i öre för 100 g, medeltal	10,8	10,4
högst	13	12
lägst	6	9

I två prov sirap ingick stärkelsesirap till en mängd av cirka 75 %.

De 291 proven å komjölk, hvilka inlämnats till laboratoriet med uppgift att vara oskummad mjölk, hava hållit följande fetthalter:

8 prov	..... 1,1 %—1,49 %	= 2,7 %	av	proven
11 »	.... 1,5 %—1,99 %	= 3,8 %	»	»
24 »	..... 2,0 %—2,49 %	= 8,2 %	»	»
82 »	..... 2,5 %—2,99 %	= 28,2 %	»	»
166 »	..... 3,0 och därutöver	= 57,1 %	»	»
Summa 291 prov		100,0 %		

Bland dessa prov äro för hälsovårdsnämdens räkning 135 inköpta dels i butiker (85 prov), dels på torg (50 prov). Dessa hava undersökts med följande resultat:

	Butikmjölk	Torgmjölk
egentlig vikt vid + 15° C., medeltal ...	1,0321	1,0319
högst	1,034	1,035
lägst	1,028	1,030
fett i procent, medeltal	2,97	3,15
högst	5,10	5,00
lägst.....	1,60	1,35
pris i öre för 1 l, medeltal	13,7	12,1
högst	16	14
lägst.....	12	10

Utom egentlig vikt och fett har torrsubstans kvantitativt bestämts i de fall, då mjölken kunnat mera misstänkas vara förfalskad. Följande tabell upptager sådana misstänkta prov:

	Butikmjölk														
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
egentlig vikt vid + 15° C.	1,033	1,033	1,034	1,032	1,032	1,033	1,033	1,035	1,034	1,032	1,035	1,035	1,032	1,034	1,028
fett i procent	2,20	1,60	2,28	2,25	2,25	2,40	2,28	2,50	2,50	2,30	2,75	2,90	1,65	1,70	5,10
torrsubstans i procent	10,38	10,02	10,53	10,67	10,62	11,12	11,37	11,90	11,64	10,45	11,87	12,43	10,00	10,65	—

	Torgmjölk									
	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
egentlig vikt vid + 15° C.	1,031	1,031	1,032	1,032	1,033	1,033	1,035	1,034	1,030	1,035
fett i procent	2,29	2,40	1,35	2,18	1,70	2,20	3,13	2,50	2,05	3,13
torrsubstans i procent	10,43	9,69	9,30	9,99	9,57	9,69	12,32	11,59	10,04	12,70

Den vanliga metoden för mjölkförfalskning här är säkert skumning. Antagligen utföres denna förfalskning merendels så, att man blandar morgonmjölk med skummad aftonmjölk och — att döma av en del egentliga vikter i ofvanstående tabell — tillsätter man samtidigt ibland en skvätt vatten.

N:o 15 är trots sin rätt låga egentliga vikt icke vattenspädd utan tydligen gräddblandad.

Samtliga mjölkprov granskades på smuts, d. v. s. främmande, fasta, makroskopiskt synbara beståndsdelar. Allesammans innehöllo obetydligt eller jämförelsevis litet smuts utom fyra butikmjölkprov, hvari ingen smuts upptäcktes, och fyra butik- samt ett torgmjölkprov, som höllo jämförelsevis mycket smuts, nämligen resp. 11, 11, 14, 23 och 21 mg torkad smuts per l.

Då mjölkproven indelas efter betygsgrader, erhålles följande tabell:

	Butikmjölk		Torgmjölk	
	Undersökta prov			
	Antal	Procent	Antal	Procent
mycket goda (med minst 3,5 % fett)	13	15,3	16	32
goda (med 3—3,49 % fett)	26	30,6	18	36
medelmåttiga (med 2,5—2,99 % fett)	35	41,2	9	18
underhaltiga (med mindre än 2,5 % fett)	11	12,9	7	14
Summa	85	100,0	50	100

Bland övriga anmärkningsvärda prov å oskummad mjölk må nämnas följande:

				Leveransprov						Stallprov
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
egentlig vikt vid + 15° C	1,036	—	1,028	1,027	1,027	1,026	1,027	1,026	1,025	1,033
fett i procent	2,99	1,54	1,65	2,27	2,10	2,21	1,88	2,00	2,35	4,10
torrsubstans i procent.....	—	9,07	8,35	—	—	—	—	—	—	—

	Leveransprov										Stallprov	
	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
fett i procent.....	1,25	1,43	1,42	1,70	1,65	1,70	1,26	1,43	1,88	1,10	3,30	3,23
mineralämnen i procent	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,72	0,74
ägghviteämnen och mjölksocker i procent	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8,15	8,08
vatten i procent.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	87,83	87,95
egentlig vikt vid +15° C	1,027	1,027	1,027	1,029	1,030	1,029	1,029	1,027	1,031	1,031	1,033	1,033

Av dessa prov är N:o 1 tydligen skummadt ocn N:o 3 vattenspädt. N:ris 4—9 representera leveranser vid olika tillfällen till ett mäjeri från samme mjölkleverantör. Stallprov från samma persons ladugård, N:o 10, visar som synes högst avvikande tal. På samma sätt förhåller det sig med N:is 11—20 och N:is 21—22, hvilka alla härstamma från en och samma leverantör. Stallproven äro mycket olika leveransproven. Båda dessa leverantörer hava påtagligen inblandat stora kvantiteter vatten i sina mjölkleveranser.

Prov av mjölkleveranser till Göteborgs hospital, hvilka emellanåt undersökts, hava ej sällan visat fetthalter under 3 %. I dessa fall hava leverantörerna enligt bestämmelser i kontrakten fått betala analyskostnaderna.

Av skummad mjölk hava 116 prov undersökts. Deras fetthalt har växslat mellan 0,03 % och 2,04 %. 81 av dessa prov hava för hälsovårdsnämdens räkning undersökts. Dessa, som inköpts dels i butiker (63 prov) och dels på torg (18 prov) hava visat följande siffror:

	Butikmjölk	Torgmjölk
egentlig vikt vid + 15° C, medeltal	1,0347	1,0343
högst	1,036	1,036
lägst	1,032	1,031
fett i procent, medeltal	0,63	0,85
högst	2,04	1,24
lägst.....	0,03	0,37
pris i öre för 1 l, medeltal	6,3	6,1
högst	8	8
lägst.....	5	5

I några prov, som visade en för skummjölk låg egentlig vikt, bestämdes även torrsubstansen, nämligen:

	Butikmjölk				Torgmjölk	
	1	2	3	4	5	6
egentlig vikt vid + 15° C	1,032	1,033	1,033	1,033	1,033	1,031
fett i procent	0,03	1,07	0,06	0,46	0,69	0,37
torrsubstans i procent	7,84	9,29	7,67	8,51	8,52	7,09

Proven äro misstänkt vattenspädda; i synnerhet gäller detta n:is 1, 3 och 6.

Som resultat av undersökningarna på smuts framgick, att av butikmjölkproven voro två smutsfria. I övriga prov iakttogs smuts i obetydlig mängd.

Om man indelar skummjölkproven i »prima» och »sekunda» och låter 0,5 % utgöra gränsen, så erhålles följande sammanställning:

	Butikmjölk		Torgmjölk	
	Undersökta prov			
	Antal	Procent	Antal	Procent
prima (med minst 0,5 % fett)	39	61,9	17	94,4
sekunda (med mindre än 0,5 % fett)	24	38,1	1	5,6
Summa	63	100,0	18	100,0

Bland de 109 gräddproven hava 98 av hälsovårdsnämdens tillsyningsmän inköpts i butiker (69 prov) och på torg (29 prov). Dessa hava undersökts med följande resultat:

	Butikgrädde	Torggrädde
egentlig vikt vid + 15° C, medeltal	1,0246	1,0216
högst	1,039	1,025
lägst	1,016	1,018
fett i procent, medeltal	13,8	15,3
högst	23,1	19,8
lägst	2,1	11,1
pris i öre för 1 dl, medeltal	5,5	5,1
högst	8	6
lägst	4	5

Egentlig vikt har förut icke blivit bestämd i gräddproven [1]). Den är nu tagen på de flesta proven. Anledningen var den, att vid ett tillfälle ett gräddprov undersöktes, hvilket höll blott 2,1 % fett. Detta prov var förfalskadt med

[1]) Bestämningen gjordes med en liten areometer, och för temperaturen korrigerades enligt samma tabeller, som användas för mjölk.

mjöl, och dess egentliga vikt befans vara förvånansvärdt hög. Sedan upptäcktes ytterligare ett par dylika prof, hvarav det ena var förfalskadt med mjöl, det andra med något annat. Dessa tre förfalskade prov, som alla härstammade från butiker, höllo:

	1	2	3
egentlig vikt vid + 15° C	1,039	1,037	1,041
fett i procent	2,1	4,1	4,8
torrsubstans i procent	—	—	15,5
mjöl	närvarande		frånvarande

Intet av gräddproven var fullkomligt smutsfritt.

I följande tabell äro gräddproven efter fetthalten indelade i »prima» eller grädde med minst 20 % fett och »sekunda» eller grädde med lägre fetthalt:

	Butikgrädde		Torggrädde	
	Undersökta prov			
	Antal	Procent	Antal	Procent
prima	4	5,8	0	0
sekunda	65	94,2	29	100
Summa	69	100	29	100

(Ett från enskild person inlämnadt gräddprov höll blott 3,78 % fett).

Vid jultiden utsända alla våra öl- och svagdricksbryggerier utom J. W. Lyckholm & C:o i handeln ett slags öl, som går under namn av julöl, dubbelöl och enkelöl. En del av bryggerierna lära dock föra dessa ölsorter i handeln året om. Dessa äro överjästa och ändra sin sammansättning mer eller mindre hastigt i följd av efterjäsning. De hava under senaste jul blivit undersökta för hälsovårdsnämdens räkning. I följande tabellariska sammanställning, i hvilken stamvörten är uträknad efter den bekanta formeln $\frac{100\ (E + 2{,}0665\ A)}{100 + 1{,}0665\ A}$, och utjäsningsgraden efter formeln $100\ (1 - \frac{E}{e})$, där A är = ölets alkoholhalt (i vikt-%), E är = ölets extrakthalt och e är = vörtens extrakthalt, hafva proven ordnats efter stamvörthalt:

Nummer	Namn på bryggeri	Ölsortens namn	Pris per liter öre	Egentlig vikt vid + 15° C	Alkohol volymprocent	Alkohol viktprocent	Extrakt %	Stamvört %	Utjäsningsgrad %	Aska %	Fosforsyra %	Fosforsyra i askan %	Sakkarin	Salicylsyra
1	Aktiebolaget J. A. Pripp & sons	Pripps julöl	30	1,0296	7,40	5,70	10,06	20,60	51,2	0,28	0,134	47,9	0	—
2	Göteborg bryggeri	Julöl	30	1,0407	5,78	4,40	12,28	20,41	39,9	0,26	0,111	42,7	0	—
3	Münchens bryggeriaktiebolags ...	Raijalins julöl	30	1,0320	4,85	3,73	9,85	16,89	41,7	0,31	0,146	47,1	0	—
4	» » ...	Dubbelöl	18	1,0254	5,63	4,35	8,48	16,69	49,2	—	—	—	0	0
5	Eriksbergs bryggeri.....	Dubbelöl	21	1,0454	2,79	2,12	12,41	16,42	24,4	—	—	—	—	—
6	Bryggeriaktiebolaget Kronans ...	Julöl	25,5	1,0266	5,32	4,10	8,64	16,40	47,3	0,22	0,095	43,2	0	—
7	A. F. Roempkes efterträdares ...	Dubbelöl	18	1,0406	3,28	2,50	11,40	16,14	29,4	—	—	—	0	—
8	L. Börjessons	Dubbelöl	25,5	1,0290	4,78	3,68	9,15	16,12	43,2	0,24	0,116	48,3	0	—
9	Majornas bryggeri	Dubbelöl	18	1,0525	1,49	1,13	13,78	15,92	13,4	—	—	—	0	0
10	Emeliedahls bryggeri	Dubbelöl	—	1,0400	3,21	2,45	11,25	15,90	29,2	—	—	—	0	0
11	Bryggeriet Lejonet	Dubbelöl	16,5	1,0392	2,86	2,19	10,90	15,07	27,7	—	—	—	—	—
12	Sannalidens bryggeri	Dubbelöl	18	1,0345	3,35	2,57	9,95	14,85	33,0	—	—	—	0	0
13	L. Börjessons	Julöl	20	1,0307	3,76	2,90	9,18	14,72	37,6	0,21	0,095	45,2	0	—
14	Eriksbergs bryggeri.....	Enkelöl	14	1,0346	2,43	1,87	9,66	13,26	27,1	0,19	0,087	45,8	0	—
15	Majornas bryggeri	Enkelöl	12	1,0416	0,93	0,71	10,88	12,25	12,6	0,20	0,088	44,0	—	—
16	Bryggeriet Lejonet	Enkelöl	14	1,0256	2,93	2,26	7,66	12,04	36,4	0,22	0,070	31,8	0	—
17	Sannalidens bryggeri	Enkelöl	12	1,0266	2,79	2,15	7,82	11,99	34,8	0,20	0,099	49,5	—	—
18	Münchens bryggeriaktiebolags ...	Enkelöl	12	1,0376	1,06	0,81	9,95	11,52	13,6	0,23	0,092	40,0	—	—
19	a) Emeliedahls bryggeri	Enkelöl	—	1,0308	1,65	1,27	8,45	10,93	22,7	0,16	0,080	50,0	—	—
	b) Samma prov 24 timmar senare			1,0295	1,81	1,40	8,13	10,86	25,1	—	—	—	—	—
20	A. F. Roempkes efterträdares ...	Enkelöl	14	1,0198	3,07	2,38	6,21	10,85	42,8	0,18	0,074	41,1	0	—
21	L. Börjessons	Enkelöl	12	1,0245	2,20	1,71	7,12	10,46	31,9	—	—	—	—	—

Som av tabellen synes, förete dessa ölprov en mycket olika sammansättning: med t. eks. en alkoholhalt, växlande mellan 7,40 volym-% (Pripps julöl) och 0,93 volym-% (Majornas bryggeris enkelöl), en utjäsningsgrad växlande mellan 51,2 % och 12,6 % (samma prov).

Man kan indela dem i tre grupper efter stamvörthalten:

1) med en stamvört över 20 % (Pripps julöl och Göteborgs bryggeris julöl, hvilka båda prov för övrigt utmärkas genom en mörkt brun färg),

2) med en stamvört mellan nära 15 och 17 % (Raijalins julöl, Kronans julöl, L. Börjessons julöl och alla dubbelölprov),

3) med en stamvört mellan nära 10,5 och 13 % (alla enkelölprov).

Dessa ölprov kunna även indelas i två grupper efter sin större eller mindre klarhet:

1) Sådana som äro klara eller nästan klara (Pripps julöl, Göteborgs bryggeris julöl, Raijalins julöl, Münchens bryggeriaktiebolags dubbelöl och Kronans julöl),

2) sådana som äro mer eller mindre grumliga (övriga prov).

Proverna N:o 1, 2, 3, 6 och 8, hvilka hava högre pris än övriga prov, voro på bryggerierna tappade på buteljer. Övriga prov tagna från träkärl.

N:is 3 och 4 lära vara samma sort, ehuru expeditionssättet från bryggeriet är olika, N:o 3 tappad på buteljer, N:o 4 på ankare. Även N:is 8 och 13 skola vara samma sort, ehuru skilnaden i stamvört (1,40 %) är avsevärd; de härstamma naturligtvis från olika brygder.

I allmänhet äro dubbelölproven något mörkare bruna till färgen än motsvarande enkelölprov från samma bryggeri. Sannolikt använda flertalet bryggerier ölkulör som färgningsmedel.

På ett prov, N:o 19, gjordes förnyad undersökning, efter det provet förvarats 24 timmar på laboratoriet.

Tvänne undersökta rhenska vinprov, som uppgivits skola vara alkoholfria eller hålla blott spår av alkohol, höllo resp. 11 och 11,1 volym-% alkohol, således alls icke några låga halter.

Ett annat vinprov, som säljare garanterat skola innehålla högst 4 % alkohol, höll 15,8 %.

Ett prov s. k. konjak innehöll nära 10 % sockerrikt extrakt.

Två kryddprov, kanel och senap, gåvo vid inaskning 5,80 och 6,38 % aska. Dessa %-tal böra icke överstiga 5 %.

Ett för hälsovårdsnämdens räkning undersökt prov av van Houten's kakao höll 8,1 % mineralämnen.

Ett prov hallonsaft var sötad med sakkarin.

Från Göteborgs vattenvärk hava inlämnats vattenprov, tagna under årets alla månader utom November. Resultatet af dessa undersökningar återfinnes i vattenvärksstyrelsens årsberättelse, Stadsfullmäktiges handlingar N:o 66, sid. 26.

Alla proven från naturfiltrum voro mer eller mindre grumliga och avsatte större eller mindre bottensats; proven från augusti, september, oktober och december innehöllo makroskopiskt skönjbara smådjur.

Alla proven från luftningsbassängen voro klara och innehöllo högst obetydligt av suspenderade ämnen utom decemberprovet, hvari funnos några bruna flockar af järnoxidhydrat.

Det blekt gulaktiga vattnet från naturfiltrum — d. v. s. det vatten, som från Götaälv uppumpats i den till filtrum anordnade grusgropen vid Lerjeholm — företer i vissa hänseenden rätt stora växlingar i sin sammansättning.

Sålunda är halten av de fasta ämnena under januari, april, oktober och december betydligt högre än under årets övriga månader; och på samma sätt förhåller det sig med klorhalten. Det nästan färglösa vattnet från luftningsbassängen — d. v. s. det konstgjorda grundvattnet — har en jämnare sammansättning; blott provet från maj avviker rätt mycket från övriga prov med hänsyn till halt av fasta ämnen och klor. Detta konstgjorda grundvatten kan för övrigt betecknas såsom ett särdeles godt dricksvatten.

Tre hos förtennare härstädes av hälsovårdsnämdens tillsyningsmän inköpta prov av tenn höllo ej mer än tillåten blyhalt, nämligen resp. $0,_{14}$, $0,_{21}$ och $0,_{91}$ % bly.

En bleckplåt, hvilken skulle hålla minst $0,_{7}$ g tenn på dm^2, höll endast $0,_{44}$ g.

Ett prov pottaska med garanti 88 % kaliumkarbonat höll endast 77 %. Ett annat prov, garanteradt 90 % kaliumkarbonat, höll blott 75 %.

Ett prov »ren» borax innehöll en betydlig mängd koksalt och salpeter.

Två prov klorkalk, garanterade att hålla minst 35 % värksam klor, höllo resp. $30,_{5}$ och $32,_{3}$ %.

Ett prov »satinit» (ett slags gips) höll $46,_{3}$ % vatten.

Fyra prov manganklorur, som skulle hålla högst 1 % kalk, innehöllo resp. $1,_{25}$, $1,_{48}$, $5,_{69}$ och $7,_{13}$ % kalk.

Ett prov köttkonserveringsmedel utgjordes av svavelsyrligt salt.

Ett bakpulverprov var arsenikhaltigt.

För hälsovårdsnämdens räkning hava seks glacerade kärl blivit undersökta. Alla befunnos blyfria. De voro från:

1) Söderströms fabrik å Hisingen (invändig glasyr brun)
2) d:o d:o (» » blekgul)
3) Tillinge fabrik i Småland (» » gul)
4) Höganäs (» » gul)
5) Rörstrand (» » hvit)
6) Sandnäs fabrik i Norge (» » blekgul)

Ett prässjästprov gav vid undersökning enligt Meissl's metod endast $0,_{12}$ g kolsyra, motsvarande en drivkraft av 7 %.

Likasom föregående år har den undersökta trämassan mycket ofta visat sig underhaltig på grund av för hög vattenhalt.

Två prov bomolja innehöllo ej mindre än 27 % och 32 % fria syror, beräknade som oljsyra. Fem prov bomolja voro förfalskade med bomullsfröolja, ett prov med bomullsfröolja och mineralolja. Ett prov bomolja av ljusbrun färg med starkt grön fluorescens och således alls icke lik ren bomolja, kunde icke vare sig genom kvantitativa bestämningar eller kvalitativa prov bevisas vara förfalskad. Den höll sålunda:

egentlig vikt vid + 15° C 0,917
jodtal 84,5
försåpningstal 195

allt normala tal. Oljan var påtagligen förorenad av en ringa mängd av en starkt fluorescerande substans.

Två prov rovolja voro förfalskade med mineralolja, ett prov (med egentlig vikt 0,923 vid + 15° C) med annan fet olja (troligen majsolja).

Ett prov maskinolja innehöll 1 % vatten och 0,04 % fri mineralsyra (beräknad som SO_3).

Två prov mörk mineralolja voro starkt vattenhaltiga och hade så låga flamningstemperaturer som + 118 och + 120° C.

Två fotogenprov med egentligt vikt 0,799 och 0,795 (vid + 15° C) samt flamningstemperaturer + 30,5 och 36° C hade inköpts under namn av »kristallolja», hvilket namn betecknar en bättre kvalität med lägre eg. v. och högre flamningstemperatur.

Ett prov »Kienöl» utgjordes av s. k. putsolja (terpentinoljesurrogat).

Terpentinoljan i ett sikkativprov var förfalskad med putsolja.

Ett prov pulveriserad asbest var blandad med magnesia.

En som europeisk uppgiven rapskaka innehöll cirka 40 % indisk raps.

Följande tabell upptager en del gödslingsämnen, som befunnits underhaltiga:

	Superfosfat			Tomasfosfat		Sill-guano
	1	2	3	1	2	
Citratlöslig fosforsyra i procent	14,38	17,92	19,27	—	—	—
Toral-fosforsyra » »	—	—	—	14,34	15,68	—
Kväve » »	—	—	—	—	—	2,12
Garantital » »	15	20	20	17	17	—
Underhalt » »	0,62	2,08	0,73	2,66	1,32	—

För sillguanon, som var otorkad och värd cirka 2 kronor per 100 k, begärdes 4 kr. 25 öre.

Bland de 1,320 arsenikproven, bestående av vävnader, garner, tapeter, färger, kemikalier m. m., som undersökts endast på arsenik, hava 392 (= 29,1 %) visat sig vara arsenikhaltiga, d. v. s. givit ogenomskinliga arsenikspeglar (enligt Fresenii-Babos metod). Det är dock då att märka, att många av dessa prov varit av den beskaffenhet, att de icke kunnat hänföras till i arsenikstadgan upptagna föremål, och de hava därför icke kunnat förklaras i handeln förbjudna. Många prov hava för övrigt hållit i lag tillåtet spår av arsenik (vid analysen givit genomskinliga arsenikspeglar).

I två föregående årsberättelser hava omnämts undersökningar av kalkprov, som vanligen visat sig vara mer eller mindre arsenikhaltiga. Dessa undersök-

ningar hafva nu gjorts grundligare på hälsovårdsnämdens uppdrag. Därvid ha förut så förfarits, att 15 g torr släckt kalk — hvilken mängd beräknats skola kunna ingå i ett lager putsbruk, upptagande en yta av 200 cm^2 — destillerats enligt Schneiders metod med 80 cm^3 rå, koncentrerad, arsenikfri saltsyra, hvarefter arseniken i destillatet blivit utfäld som svavelarsenik, som vidare efter upplösning i amoniak etc. undersökts enligt Fresenii-Babos metod. Det har nu visat sig, att det kvalitativa arsenik-påvisandet sålunda väl går för sig, men de arsenikspeglar, man erhåller, äro för svaga, så att man får en oriktig föreställning om den värkliga arsenikhalten. Anledningen till detta förhållande är den, att en väsentlig del av saltsyran åtgår för att neutralisera kalken, hvarigenom syran blir för svag, för att all arsenik skulle kunna överdestillera som klorarsenik. Destillationsförsök hava därför sedan gjorts med mindre kalkmängder — 0,5, 1 och 2 g — och ha då i allmänhet 1 g visat sig vara en lämplig mängd, i det att därvid oftast erhållits en genomskinlig eller nätt och jämt ogenomskinlig arsenikspegel, hvars arsenikhalt kunnat ganska noga uppskattas [1]). I några fall har det sålunda bekomna resultatet kontrollerats genom jämförelse med det, som erhållits utan destillation genom arsenikens extraktion med saltsyra vid vanlig rumstemperatur, hvarvid all eller nästan all arsenik gått i lösningen; d. v. s. arsenik har icke tydligt kunnat påvisas i den olösta återstoden.

Alla i nedanstående tabell meddelade undersökningar äro gjorda på *släckt kalk*, som efter släckningen sållats genom såll med 1 mm hål. Blott ett prov (N:o 1) har sållats genom 2 mm hål. Det osläckta, som icke gick igenom sållet, undersöktes även i ett par fall på arsenik (se N:is 18 och 19). De undersökta proven hava i allmänhet varit ganska stora, bestående av ett stort antal större och mindre stenar samt pulver. Proven från Råbäck voro små (blott ett stycke av hvarje). I alla händelser omblandades de släckta proven noga, innan medelprov uttogos för undersökningarna. De i tabellen meddelade procenttalen äro medeltal av flere bestämningar.

Nummer	Kalkbrott	Kalkens benämning	Arsenikhalt, beräknad som arseniksyrlighet i procent	Anmärkningar
1	Blombergs	—	0,006	Ingen benämning på kalken meddelad. Den var dels brungrå, dels rödaktig, i allmänhet med tydlig skiffrig struktur.
2	Hönsäters	ortstenskalk	0,006	

[1]) Se Carl Setterbergs Granskning af Schneiders-Fresenii-Babos arsenikundersökningsmetod i Hygiea 1884.

3	Hönsäters	osorterad kalk	0,006	
4	Trollmens	orstenskalk	0,006	
5	»	osorterad kalk	0,007	
6	Gössäters	orstenskalk	0,005	
7	»	osorterad kalk	0,006	
8	Råbäcks	orstenskalk	0,004	
9	»	»hvita bärget»	0,007	
10	»	»påbärget»	0,007	
11	»	»körtelsten»	0,001	
12	Kavlås'	orstenskalk	0,007	
13	»	vanlig kalk	0,005	
14	Falköpings	orstenskalk	0,007	Kalken icke stänglig som vanlig orstenskalk.
15	»	»hallstenkalk»	0,005	
16	Karlsro (nära Skövde)	»hallestenskalk»	0,006	
17	Skårs (Odensbärg)	»hallestens-»och orstens-kalk	0,004	
18	Blombergs	—	0,007	Se N:o 1 } Dessa undersökningar gjordes på föroreningar i den släckta kalken, hvilka icke gingo igenom sållet.
19	Karlsro	—	0,005	Se N:o 16 }

Som av denna tabell synes, äro samtliga proven av västgötakalk arsenikhaltiga. I allmänhet variera procenttalen mellan 0,004 och 0,007 %. Blott ett prov — Råbäcks »körtelsten» — håller väsendtligt mindre arsenik. Orstenskalken håller ungefär samma arsenikmängd som annan kalk.

Kalkproven N:is 16 och 17 voro erhållna genom Bröderna Bratt, övriga prov genom Larsson, Seaton & C:o härstädes.

Den undersökta komagen innehöll stora mängder arsenik.

För en del luftundersökningar i och vid Haga kyrka, utförda enligt Pettenkofers metod, redogöres i följande tabell:

	Första provtagningen			Andra provtagningen		
	I kyrkan			I kyrkan		
	nära västra ingången	på orgelläktaren	Utanför kyrkan	nära västra ingången	på orgelläktaren	Utanför kyrkan
Tid för provtagningens början	4,28 e. m.	4,20 e. m.	4,35 e. m.	5,53 e. m.	6,1 e. m.	6,9 e. m.
Temperatur	12,2° C	14,4° C	1,5° C	17,1° C	19,5° C	2,2° C
Volymer kolsyra på 1000 volymer luft vid 0° C och 760 mm barometertryck	0,64	0,75	0,39	4,33	4,46	0,38

Vid första provtagningen straks före aftonsångens början den 28 januari 1900 voro två stora dörrar öppna. Vid andra provtagningen nära aftonsångens

slut var kyrkan upplyst av lysgas; dörrarna voro tillslutna, och ungefär $^2/_3$ av kyrkans sittplatser syntes upptagna. Som av ofvanstående siffror framgår, är det dåligt sörjdt för kyrkans ventilation.

III. Sjukvården.

Sjukvården besörjdes vid årets slut af 74 läkare. Under året ha 2 läkare aflidit och 1 afflyttat från staden; 8 hafva deremot inflyttat.

För *sjukbesök* nattetid i medellösa hem har nämden utbetalt 1,860 kronor. I medeltal för de fem föregående åren utbetaltes 2,054 kronor årligen.

För *medicin* åt medellösa utbetalte fattigvårdsstyrelsen 22,476 kronor; medeltal per år för de sista fem åren 23,838.

Praktiserande *barnmorskor* vid årets slut 69; 7 hafva afgått och 7 till kommit; för 118 förlossningar bland medellösa har utbetalts 796 kronor.

Antal praktiserande *veterinärer, tandläkare och fältskärer* har utgjort resp. 5, 21 och 2.

Å *Epidemiska sjukhuset* (doktor Wennerberg) har under året 678 patienter vårdats; 21 personer ha varit intagna för observation och 45 mödrar ha fått åtfölja sina minderåriga barn.

Sjukdomarne ha fördelats enligt följande tabell.

	Kvarliggande från föregående år		Intagna under år 1900		Summa vårdade		Afförda				Kvarliggande till år 1901	
							Friska		Döda			
	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.
Nervfeber	2	3	64	32	66	35	61	28	3	4	2	3
Skarlakansfeber	10	12	102	117	112	129	97	124	9	5	6	—
Difteri	7	8	96	99	103	107	95	93	3	4	5	10
Angina	—	—	33	36	33	36	31	35	—	—	2	1
Annan sjukdom	1	—	34	22	35	22	31	18	4	3	—	1
Summa	20	23	329	306	349	329	315	298	19	16	15	15

Frånräknas de till 1901 kvarliggande, uppgår hela mortalitetssiffran till 5,4 eller för de skilda sjukdomarne: nervfeber 7,29 %, skarlakansfeber 6 %, difteri 3,58 %, angina 0 %, annan sjukdom 12,5 %.

Bland difteripatienterna ha 37 haft croupsymptom och af dessa ha 4 stycken (10,31 %) aflidit; med frånräkning af dessa uppgår dödligheten hos de rena svaljdifterifallen (158) till 1,9 % (3 döda).

Af med croupsymptom behandlade patienter ha 41 måst opereras, med en dödlighetsprocent af 17,07 (7 dödsfall); i 30 af dessa fall ha difteribaciller konstaterats och af dessa 30 dogo 4.

Sedan antidifteriserum nu oafbrutet och konsekvent använts i fem år torde en sammanställning af resultatet vara af intresse, och i denna fråga yttrar doktor Wennerberg:

»Såsom de förnämsta resultaten af serumbehandlingen har man redan från första tiden af dess användning framhållit:

1:o att dödligheten i difteri öfver hufvudtaget betydligt aftagit;

2:o att prognosen äfven beträffande den difteritiska strypsjukan afsevärdt förbättrats;

3:o att det kliniska förloppet af sjukdomen i regel blifvit mera godartadt och detta desto påtagligare ju tidigare medlet kommit till användning.

Dessutom har såsom en naturligtvis i hög grad viktig faktor anförts att behandlingsmetoden, utförd under iakttagande af föreskrifna försigtighetsmått är så godt som alldeles ofarlig.

Se vi nu till i hvad mån de å sjukhuset vunna resultaten öfverensstämma med dessa rön, så finna vi först beträffande dödligheten att af 2,202 under åren 1876—1900 vårdade patienter hafva inalles 107 eller 4,86 % aflidit. Följande tabell visar hur siffrorna ställa sig på de olika åren.

	Antal vårdade	Döde	Mortalitets-procent
1896.....	735	34	4,63
1897.....	716	32	4,47
1898.....	333	15	4,51
1899.....	217	13	5,99
1900.....	201	13	6,47
Summa	2,202	107	4,86

En jemförelse mellan siffrorna i ofvanstående tabell och dem som finnas angifna från tiden före serumterapiens användning visar otvetydigt en afgjord minskning af dödligheten från och med den nya metodens införande. År 1894, som var det första året af den sedan till inemot slutet af 1890-talet fortgående epidemien, voro å sjukhuset intagna inalles 424 fall af difteri. Af dessa dogo 73 eller 17,22 %. Under de tre sista månaderna af detta år liksom under de

två första af år 1895, hvilka visade ungefär samma mortalitetsprocent som år 1894 eller 15,13, förekom visserligen redan en och annan seruminsprutning, men tillgången på det just då i marknaden utkomna medlet var så knapp och ojämn att endast ett fåtal af de svåraste fallen kunde med detsamma behandlas. Först från och med Mars 1895 fanns det i tillräcklig mängd att tillgå och dödligheten från denna tid till årets slut sjönk i och med detsamma till 6,09 d. v. s. ungefär samma siffra som utmärkte dödligheten under den följande 5-årsperioden. Under närmast föregående epidemi, hvilken i början af 1880-talet hemsökte staden, afledo af de å sjukhuset intagna patienterna ungefär 25 %.

Hvad beträffar antitoxinets inverkan på den difteritiska croupen må här endast anföras, att af samtliga under 1896—1900 vårdade 393 patienter afledo inalles 74 eller 18,83 %. År 1895 afledo något mer än fjerdedelen och år 1894, det första år under hvilket croup-patienter mera allmänt började vårdas å Epidemisjukhuset, öfver hälften af de intagna patienterna. 188 eller nära 50 % af de under den ifrågavarande fem-årsperioden intagna strypsjukefallen hafva undergått operation, intubation eller i undantagsfall tracheotomi och af dessa hafva 45 eller 23,9 % haft dödlig utgång. Motsvarande mortalitetsprocent under tiden före serumterapiens användning understeg sällan 50.

Än mer öfvertygande än statistiken, som ju möjligen skulle kunna sägas häntyda blott och bart på en lindrigare karaktär hos den difteritiska infektion under de sista åren, talar emellertid den kliniska erfarenheten för antitoxinets kraftiga och gynsamma verkan. Jag stöder detta påstående mindre på min egen erfarenhet än på de omdömen som skriftligen och muntligen fällts af min företrädare vid Epidemisjukhuset doktor A. Backlund. Ytterst få äro de fall af okomplicerad difteri som efter en under sjukdomens tidigare skeden erhållen serumbehandling fått en olycklig utgång eller ens haft något svårare sjukdomsförlopp, medan deremot patienter, som af en eller annan anledning sent inkommit till sjukhuset mycket ofta företett en allvarsam sjukdomsbild. Äfven i det öfvervägande antalet af de svårare fallen har en energisk serumbehandling snart nog medfört återgång af såväl allmänna som lokala sjukdomssymptom, under det att man icke så sällan kunnat iakttaga att patienter, som vid inkomsten till sjukhuset voro så lindrigt angripna att någon seruminsprutning ej ansågs behöflig, redan följande dag visat en ganska långt framskriden sjukdomsprocess.

Slutligen må angående befarade biverkningar eller andra olägenheter af medlet framhållas, att några dylika, åtminstone af den betydelse att de i något enda fall skulle kunna kontraindicera en serumbehandling, ej försports. Till och med de snart öfvergående utslag, hvilka åtföljda af temperaturstegring och någon gång en lindrig ledaffektion, som ej så sällan förekommit, hafva vid användning af ett starkare antitoxinhaltigt preparat, som medgifvit möjligheten af kvantitativt betydligt minskade doser, alldeles uteblifvit.»

Sjukhusets *ekonomiska* ställning framgår af följande tablå:

Inkomster:

Från Göteborgs hälsovårdsnämnd	kr.	50,077: 72
» betalande patienter	»	2,739: —
» diverse inkomster	»	109: —
» grässkörden vid sjukhuset	»	40: —
	Kronor	52,965: 72

Utgifter:

Inventariers underhåll	kr.	1,238: 73
Nyköpta inventarier	»	3,732: 93
Byggnaders underhåll	»	1,726: 01
Parkens underhåll	»	475: 16
Aflöningar	»	15,705: 09
Mathållningen	»	11,475: 91
Uppvärmning	»	6,659: 16
Belysning	kr.	2,457: 65
Tvätt (tvätterskornas mat och lön)	»	2,638: 10
Vattenförbrukning	»	500: —
Medikamenter	»	1,636: 40
Antidifteriserum	»	1,210: —
Forselkostnader	»	912: 61
Begrafningskostnader	»	5: —
Diverse förbrukningsartiklar för sjukvården	»	1,803: 12
Skrif- och tryckkostnader	»	92: 57
Renhållning	»	552: 35
Diverse utgifter	»	144: 93
	Kronor	52,965: 72

Om man från utgiftssumman	52,965: 72	afräknar:
Inventariers konto	kr. 3,732: 93	
Byggnaders underhåll	» 1,726: 01	
Parkens underhåll	» 475: 16	
Diverse utgifter	» 144: 93	6,079: 03
återstår såsom utgifter för den egentliga sjukvården		kr. 46,886: 69

och uppgår sålunda kostnaden:

för hvarje underhållsdag till	»	2: 67.52
» » inskrifven person till	»	63: 10.45
» » under året upptagen säng till	»	976: 60.25
Medikamentskostnaden för hvarje sjuk har varit	»	2: 41.35
» per dag	»	0: 09.74
Utspisningskostnaden per dag har varit	»	0: 71.50
Medeltalet för hvarje dag å sjukhuset inskrifna har uppgått till		48.01
» » » » » » vårdade sjuka » » »		46.0
» » » » » » å observation » » »		0.19
» » » » » » intagna anhöriga åtföljande sjuka barn har uppgått till		1.81
Underhållsdagarnes antal har uppgått till		17,526
deraf för icke betalande	16,246	
» » betalande i enskildt rum	161	
» » » i allmänt rum	1,119	17,526
Medeltalet underhållsdagar för hvarje vårdad sjuk har varit		24.76
» » » » på observation intagen har varit		3.6
» » » » anhörig åtföljande sjukt barn har varit		14.71

2. Å *Göteborgs Barnsjukhus* (doktor G. Bergendal) har under året vårdats 351 barn, af hvilka 223 utskrifvits friska, 63 förbättrade, 4 oförbättrade och 13 döda; 48 kvarlågo vid årsskiftet. 219 operationer ha enligt journalen utförts och antalet besök vid polikliniken har uppgått till c:a 14,000.

För Juni—September månader förhyrdes såsom föregående år en lägenhet vid Kyvik på kusten af norra Halland, 2 mil från Göteborg, der sammanlagdt 70 barn fingo vård under 3—6 veckors tid.

Särskildt scrophulösa och anæmiska barn ditskickades och med godt resultat.

Underhållsdagarnes antal		14,805
Medeltal vårdade för hvarje dag		40.5
» underhållsdagar för hvarje barn		47.6
Kostnaden för hvarje underhållsdag	kr.	1: 58
Utgifterna under året:		
Bränslekonto	kr.	2,700: 60
Byggnadens underhåll	»	3,255: 69
Filialen å landet	»	2,059: 84
Diverse utgifters konto	»	532: 20
Aflöningars konto	»	4,970: —
Hushållskonto	»	6,232: 76
Medikamenters och instrumenters konto	»	2,652: 25
Inventariers konto	»	1,031: 16
Summa kronor		23,434: 50

3. *Göteborgs sjukhem* (doktor Westman).

Under året vårdades 60 patienter (21 män och 39 kvinnor). Underhållskostnaden för hvarje patient 364: 40 kronor.

Sedan tomtplats å Änggårdens område af stadsfullmäktige upplåtits för byggande af ett nytt sjukhem, har grund lagts till ett sådant, afsedt för 120 patienter, hvilken byggnad är beräknad att kunna upplåtas för sin bestämmelse i slutet af år 1902.

4. *Holtermanska sjukhuset* (doktor Södersten).

Under året ha vårdats 681 patienter (437 män och 244 kvinnor) med underhållsdagarnes antal uppgående till 17,456. Medeltal vårdade för dag utgör 28.7 för män och 19.1 för kvinnor.

5. *Majornas sjukhus* (doktor Belfrage).

Under året vårdade 239 med underhållsdagarnes antal uppgående till 7,770. Medeltal vårdade för dag 21.29. Utgifterna ha uppgått till 11,537: 04 kronor. Kostnaden för hvarje sjuk per dag 1: 49 kronor och för hvarje under hela året upptagen sjuksäng 541: 90 kronor.

6. Å *ögonsjukhuset* (doktor G. Ahlström) har under året 464 patienter vårdats.

7. Sjukvården inom *fattigvårdsanstalten Gibraltar* (doktor F. O. Åberg).

Å *sjukhusafdelningen*, med plats för omkring 300 patienter, har under året vårdats 998 (604 män, 394 kvinnor). Af dessa voro kvarliggande från 1899 275 och af de intagna 723 voro 388 (208 män och 180 kvinnor) der första gången. 710 ha utskrifvits (464 män och 236 kvinnor), hvaraf till hemmet friska (förbättrade) 168 (127 män och 41 kvinnor) och oförbättrade 11; till andra afdelningar inom anstalten, friska (förbättrade) 218 (173 män och 45 kvinnor) samt oförbättrade 53. Såsom döda ha utskrifvits 207 (99 män och 108 kvinnor). Kvarliggande till 1901 voro 288. Högsta antalet belagda sängar 311 (April), lägsta 243 (Juli). Underhållsdagarnes antal 101,292.

Å *sinnessjukafdelningen*, som under gynsamma förhållanden har plats för 186 patienter (eljest 172) har vårdats 374 (210 män och 164 kvinnor). Af under året inkomna 190 ha 98 varit hospitalsberättigade, 55 asylberättigade och 37 ha lidit af delirium tremens.

Af utskrifna ha till hemmet skickats såsom friska (förbättrade) 77, deraf 31 deliranter, och oförbättrade 14; till andra afdelningar inom anstalten 17; till hospital 22 och till asyl 1. Antalet döde 34 (16 män och 18 kvinnor). Kvarliggande till 1901, 209. Underhållsdagar 74,186. Högsta antalet vårdade 214 (December), lägsta 180 (Februari). Högsta antalet cellpatienter 67 (isoleringsrummens antal 50). Främmande kommuner tillhörande sinnessjuka hafva vårdats till ett antal af 19.

Derjämte hafva i försörjnings (arbets) afdelningarne *af brist på plats* varit intagna 97 (64 män och 33 kvinnor).

Amme- och barnafdelningarne ha plats för omkring 60 ammor med dibarn och 60 kolt- och skolbarn.

Under året hafva varit intagna 97 ammor med 99 dibarn; 276 kolt- och skolbarn hafva vistats på afdelningen. 24 fosterbarn hafva uppfödts. Bland ammorna hafva förekommit 41 sjukdomsfall; bland barnen 280. 20 barn hafva aflidit.

8. *Stadens polikliniker* i gamla kasernbyggnaden ha lemnat läkarehjelp åt nedanstående antal sjuka:

Afdelningen för barnsjukdomar (öppen sedan den 1 Nov.)		
	doktor Wirseen	20 (69 besök);
»	» kvinnosjukdomar, doktor Neuman	98 (388 besök);
»	» mag- och tarmsjukdomar, doktorerna Wolff och Åkerlund	202
»	» » » » , doktor Ström	85
»	» ögonsjukdomar, doktor Ahlström	1,499

Afdelningen för ögonsjukdomar, doktor Pihl ..... 1,126 (8,775 besök)
tandpolikliniken, tandläkare Bensow 3,114
Af *stadsfältskären* ha 351 hjelpsökande behandlats.

IV. Befolkning och dödlighet.

Tab. 12 och 13, som äro sammanstälda i enlighet med de uppgifter, som meddelats från *pastorsembetena*, utvisa antalet födda inom hvarje månad och församling samt Tab. 14 befolkningens rörlighet inom hvarje församling.

Den 1 Januari 1900 uppgick den *kyrkoskrifna* befolkningen till 126,850, den 1 Januari 1901 till 130,575, hvadan sålunda under år 1900 uppstått en ökning af 3,725 individer (emot 3,750 under 1899).

Antalet lefvande födda var 3,851 och dödsfallens antal 2,123; nativitetsöfverskottet blir sålunda 1,728; öfverskottet af inflyttade öfver utflyttade utgjorde 1,997.

Antalet lefvande födda barn var 3,851 eller 30,3 på hvarje 1,000 innevånare; 16,5 % af de födda ha varit oäkta. Antalet dödfödda 84, hvaraf 68 af äkta och 16 af oäkta börd.

Ingångna äktenskap i medeltal 8 på hvarje 1,000 af befolkningen.

Den *mantalsskrifna* befolkningen utgjorde 125,825 personer vid årets slut; dess fördelning inom olika stadsdelar finnes angifven i Tab. 16; 1899 års mantalsskrifna befolkning var 122,372.

Dödligheten bland kyrkoskrifna var 15,6 på 1,000 beräknad efter folkmängden vid redovisningsårets *början* samt med frånräkning af dem, som dött utom staden; medräknas desse (195 enligt Tab. 26) utgjorde dödligheten 17,1 per mille af den kyrkoskrifna befolkningen. Dödligheten för hvarje månad under de senaste fem åren framgår af Tab. 15, hvars förra hälft angifver dödligheten på 1,000 innevånare bland kyrkoskrifna vid årets början samt inom staden aflidna.

Till jämförelse äro här dödlighetssiffrorna från några storstäder för år 1900 sammanstälda enligt Registrar General, London:

Bombay	95,9	Rom	19,2
Alexandria	31,3	Berlin	19
Moskwa	31,2	London	18,8
Dublin	28	Köpenhamn	17,9
St. Petersburg	27,1	Hamburg	17,7
Glasgow	22	Stockholm	16,8

Paris	20,6	Brüssel	16,6
Wien	20,5	Amsterdam	16,4
Edinburg	19,8	Haag	16,4
Newyork	19,7	Kristiania	15,7

Af årets månader har Januari största antalet dödsfall eller 284, motsvarande 13 % af alla; minsta antalet har September med 142 (6,5 %).

Dödligheten under senast 5-årsperioden bland den mantalsskrifna befolkningen inom olika stadsdelar vid årets slut framgår af Tab. 17.

V. Väderlek, gångbara sjukdomar och dödsorsaker.

De meteorologiska förhållandena framgår af Tab. 18, som meddelats af Meteorologiska Centralanstalten i Stockholm. Årets medeltemperatur, något lägre än föregående års, uppgick till + 7,47° C., absoluta maximum + 28 (Juni —Augusti), absoluta minimum — 16 (Februari).

Nederbörden uppgick till 916,7 mm., den ymnigaste (i December) uppgick till 129,7 mm., den minsta (i Mars) till 32,8 mm.

Sjukdomar.

Vattenkoppor ha anmälts med 201 fall, spridda under årets alla månader utan epidemisk karaktär.

Smittkoppor ha ej förekommit.

Den *messlingsepidemi*, som utbröt under de sista månaderna af år 1899 fortgick under 1900 års första månader, men under temligen hastigt fallande frekvens upphörde den helt och hållet med Juli månad; under årets tre sista månader anmäldes åter 64 fall, med maximum under November månad. Hela antalet anmälda fall uppgick till 552.

Tyfoidfebern har uppträdt med spridda fall; endast under Augusti och September uppträdde den i form af epidemi, som dock sedan källan till densamma blifvit funnen (infekterad mjölk från en af socknarne utanför staden) straxt utslocknade. Summan af anmälda fall uppgick för året till 119.

Skarlakansfebern har varit temligen lika fördelad öfver hela året med tendens till minskning under senare hälften. Dess karaktär har ej varit uttaladt epidemisk. 323 fall.

Difteri och strypsjukan visar ungefär samma siffra som fjolårets. Årets två första och två sista månader visade någon stegring. Sammanlagda antalet fall 330.

Fördelningen på de olika stadsdelarne af tyfoidfebern, skarlakansfebern och difterien framgår af bifogade litograferade kartor.

Kikhostan visar fortfarande en ganska stor utbredning; största antalet under Juli, Augusti, November och December med resp. 60, 90, 84 och 147 fall. I fråga om hemvist tillhör flertalet Masthugget. 660 fall, af hvilka 590 under 7 års ålder. Döde 44.

Influensan uppträdde epidemiskt under årets fyra första månader med sammanlagdt 1,521 fall; under sommaren och höstmånaderna var den fullständigt utslocknad, men uppträdde åter med sporadiska fall under November och December; anmälda fall uppgick till 1,637.

Luftrörskatarren intar såsom vanligt den talrikast representerade sjukdomsformen. 6,231 fall anmäldes, mot 7,286 under 1899; Juni t. o. m. Oktober visa de relativt minsta siffrorna.

Lunginflammationen var betydligt mindre utbredd än under 1899. 400 fall mot 690. Januari, Februari och Maj visa de högsta talen.

Äfven diarrhoesjukdomarne ha uppträdt med måttlig utbredning. 2,938 mot 3,989 under 1899; endast 955 barn under 2 år ha varit angripna, mot 1,275 under 1899.

Af föregående sjukdomar anmälas smittkoppor, tyfoidfeber, skarlakansfeber och difteri af hvarje praktiserande läkare; öfriga sjukdomar endast af distriktsläkarne.

Såsom sammanfattning kan sägas, att *sjukligheten har varit temligen obetydlig;* antalet anmälda fall har varit mindre än något år sedan 1893. Ingen af de akuta infektionssjukdomarne har visat tendens till hotande epidemisk spridning. Af barnsjukdomar har kikhostan varit den mest förhärjande.

Dödsorsakerna specificerade enligt Medicinalstyrelsens cirkulär 9 December 1891 med fördelning efter ålder och kön, återfinnas i Tab. 23. I Tab. 24 och 25 äro dödsorsakerna sammanförda efter sina hufvudgrupper och fördelade efter månader och kvartal samt stadsdelar; i Tab. 25 äro de dödsfall som inträffat utom staden ej medtagna. Tab. 26 angifver dödsorsakerna hos göteborgare, som aflidit utom staden; Tab. 27 dödsorsakerna bland främlingar döde i Göteborg. Tab. 28 lemnar en öfversigt af antalet dödsfall i några sjukdomar under senaste 5-årsperioden och Tab. 29 en jemförande öfversigt af dödsfall i folksjukdomar och några andra sjukdomar under de sista 10 åren.

De kroniska infektionssjukdomarne upptager det största antalet döda, nemligen 511 utgörande 25,8 % af alla döda. (Motsvarande tal 1899 voro 439 och 22,45). Bland desse uppträdde lungsot med 369 fall och öfriga former af tuberculos med 138 och utgjorde alltså de inom staden i tuberculos aflidna 25,6 % af alla dödsfall (18,65 % i lungsot, 6,95 i annan tuberculos.

Mer än hvart 4:de dödsfall är sålunda beroende på tuberculos och ute-

sluta vi bland årets döde dem, som ej nått 1 års ålder och dem som öfverskridit 80 år, så skola vi finna att bland de öfrige 30,8 % eller nästan hvart tredje dödsfall har sin orsak i tuberculos. Dessa siffror måste mana till allvarligt arbete för begränsande af det onda, men kännedomen om dem får ej ha till resultat endast en uppdrifven fruktan för de af sjukdomen angripne, en fruktan, som lätt kan taga sig uttryck i handlingar af inhumanitet mot den sjuke. Har denne gjort sig fullt förtrogen med sjukdomens spridningssätt och kan han konsekvent oskadliggöra sina smittoförande upphostningar, så får han under f. ö. gynsamma omständigheter sägas vara relativt ofarlig för sin omgifning. Vilkoren för uppnående af denna ofarlighet, hvilken dessutom ändå är endast relativ, äro sålunda ej lätta att uppfylla och vi kunna däraf förklara den ödesdigra utbredning, tuberculosen vunnit inom hela den civiliserade världen.

Bland andningsorganens sjukdomar visa lung- och lungsäcksinflammationerna 178 dödsfall och luftrörsinflammationerna 88, utgörande resp. 8,9 och 4,4 % af dödsfall.

De akuta infektionssjukdomarne visa följande tal:

Kikhosta	44	dödsfall	1,3 %
Messling	27	»	0,8 %
Difteri	14	»	0,7 %
Strypsjuka	4	»	0,2 %
Skarlakansfeber	17	»	0,8 %
Influensa	12	»	0,6 %
Tyfoidfebern	6	»	0,3 %
Barnkolera	6	»	0,3 %

Af öfriga sjukdomar visar cirkulationsorganens sjukdomar 257 dödsfall (12,9 %), nervsystemets och sinnesorganens sjukdomar 124 dödsfall (6,3 %), matsmältningsorganens sjukdomar 167 dödsfall (8,4 %) och kräfta 124 dödsfall (6,3 %).

Genom olyckshändelse ha 35 personer omkommit, 11 fall af sjelfmord och 3 fall af mord eller dråp antecknas för året.

TABELLER

TILL

HÄLSOVÅRDSNÄMDENS ÅRSBERÄTTELSE

1900.

Tab. 1. Summarisk redogörelse för sundhetspolisens arbeten under år 1900.

Arbetets art	Januari	Februari	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Augusti	September	Oktober	November	December	Summa
Besiktning af:													
Afträden	1,118	1,400	1,877	2,411	3,451	2,510	2,078	1,076	2,170	2,723	2,617	1,932	25,363
Gårdar	1,118	1,400	1,877	2,411	3,451	2,510	2,078	1,076	2,169	2,723	2,617	1,932	25,362
Afloppstrummor och diken	234	217	715	1,248	2,556	1,728	1,065	520	350	1,663	1,107	1,051	12,454
Stall	92	107	154	183	268	184	171	76	137	195	197	119	1,883
Svinhus	14	13	23	28	33	26	28	9	24	23	57	15	293
Fähus	6	7	12	19	41	10	21	2	12	19	36	9	194
Afstjälpningsplatser	5	8	28	42	71	56	34	15	40	44	32	25	400
Lump- ben- och hudupplag	24	26	37	37	55	64	49	26	49	48	44	41	500
Bostäder	208	382	356	324	364	434	223	242	328	455	427	337	4,080
Källare	138	222	277	321	376	342	274	219	367	568	359	413	3,876
Nybyggda hus	16	15	25	48	70	54	58	20	24	46	31	15	422
Bagerier	88	101	145	154	201	174	180	49	113	265	160	78	1,708
Saluhallar	289	281	292	292	341	349	318	317	341	363	381	404	3,968
Salutorg	230	220	280	233	260	262	222	220	262	320	300	341	3,150
Järnvägsstationer	332	277	367	395	356	331	363	341	337	379	364	320	4,162
Fartyg med matvaror	54	32	117	193	220	196	181	213	214	218	208	176	2,022
Charcuterier och korffabriker	287	265	373	319	390	369	330	356	309	491	387	458	4,334
Salubodar och upplag för födoämnen	1,219	1,325	1,586	1,516	1,728	1,639	1,474	1,178	1,451	2,392	1,723	1,594	18,825
Slagterier i staden och angränsande kommuner	48	62	72	66	67	57	55	54	81	79	81	60	782
Spisningslokaler	83	88	115	115	123	126	115	52	92	98	91	92	1,190
Kustens fiskbrygga	8	9	8	8	8	9	8	8	8	9	8	8	99
Öfriga arbeten:													
Assistens å köttbesiktningsbyrån	27	25	29	24	25	23	24	28	27	30	25	28	315
Anhållande af födoämnen	172	162	275	192	211	202	150	204	91	157	96	86	1,998
Oskadliggörande af d:o	8	10	12	7	11	12	8	11	13	7	10	13	122
Inköp och hämtning af prof till undersökning		42	89	110	49			12	10	84	59	47	502
Skrifning	11	1	5	7	6	25	31	10		8	10	21	135
Skriftliga anmälningar		3	25	1	1	1		1		9	1	4	46
Desinfektioner	41	45	45	32	31	45	18	20	24	53	77	71	502
Besök i sjuka hem	73	66	93	68	83	48	46	80	75	95	117	123	967
Afhämtat dödsattester	6	3	4	3	3	3	3	3	13	6	15	7	69
Vittnat inför rätta i hälsovårdsärende	1	4	3			2						2	12
Kallat till inställelse i Hälsovårdsnämden		1			1	1			16		1		20
Tjänstgjort som biträde åt Hälsov.-nämdens vaccinatör					8	5	10	5	2	6			36
Utöfvat tillsyn öfver minderårige i arbetet	21		198			200			186			184	789
Utfört diverse arbeten	18	32	28	14	60	39	42	70	39	44	53	58	497
Summa	5,989	6,851	9,542	10,821	14,919	12,036	9,657	6,513	9,374	13,620	11,691	10,064	121,077

Tab. 2. Renhållningsanordningarne i Göteborg 190 samt stall, fähus och svinstia i hvarje stadsdel.

	Antal egendomar		Latriuppsamling																						
			Kistan				Blandning					Uppsamling af sopor eller stallspillning					Begagnade			Underjordiskt aflopp					
	der renhållningen hemtar	der bonde hemtar	flytbar	ej flytbar	spännet	grop	med kalk	med torfjord	med aska	med sågspån	utan	i baljor på plan	blott i köken	i ej flytbara kärl	i vagn	i latrinkistan	stall	fähus	svinhus	från gård	från stall och dylikt	från sop-plan	Vattenledning å gård	Urinkur å gård	Kompostupplag å tomt
Gamlestaden, 12:te Roten 1—10	2	72	27	15	33	-	—	72	—	—	—	23	—	2	—	—	15	37	19	10	3	7	17	3	69
Redbergslid, 12:te Roten 11—19	59	41	82	2	15	-	4	96	—	—	—	76	—	8	1	—	16	10	12	76	13	58	72	46	22
Olskroken, 18:de Roten	52	40	88	—	3	-	3	87	—	—	—	87	—	14	—	—	13	—	—	89	13	85	89	88	—
Stampen, 12:te Roten 20—67 samt 16:de Roten	42	19	56	1	4	-	1	58	—	—	—	55	—	18	—	—	19	1	1	58	16	50	56	44	3
17:de Roten och Tingstadsvassen	47	32	54	—	20	-	39	34	—	—	—	46	—	21	1	—	19	—	3	56	18	40	54	41	7
Vassnöden m. m., 12:te Roten 68—90	37	25	49	—	12	-	15	46	—	—	—	40	8	11	2	1	25	4	1	48	10	14	46	20	8
15:de Roten	75	9	82	—	6	-	7	78	—	—	—	81	4	—	—	—	—	—	—	84	—	84	84	83	—
Hagaheden, 12:te Roten 91—116	14	2	12	—	3	-	1	14	—	—	—	10	—	3	—	—	7	—	—	8	1	—	7	3	—
Vestra Brandtdala	10	—	10	—	—	-	—	10	—	—	—	10	—	—	—	—	—	—	—	10	—	6	10	6	—
Landala och Gibraltar	114	33	138	1	11	-	3	136	9	—	—	134	10	7	1	—	10	1	4	131	9	101	126	113	13
13:de och 14:de Rotarne	281	20	279	—	25	-	178	123	—	—	—	283	7	4	—	—	4	—	—	289	4	278	294	246	—
Haga	304	5	302	—	3	-	21	283	—	—	—	301	2	14	—	—	18	—	—	303	14	302	303	287	—
Annedal	211	18	227	—	—	-	5	222	—	—	—	226	1	3	—	—	5	—	—	228	4	228	228	225	1
Majornas 7:de Rote	23	—	23	—	—	-	23	—	—	—	—	23	—	1	—	—	1	—	—	23	1	23	23	23	—
Albostaden, Majornas 6:te Rote 65—94	20	5	25	—	—	-	3	22	—	—	—	25	—	1	—	—	1	—	—	25	1	25	25	22	—
Majornas 5:te Rote och delar af 6:te Roten	322	44	309	—	53	-	72	291	—	—	—	351	—	10	—	—	15	4	4	319	4	210	284	222	2
Majornas 2:dra Rote	81	34	99	—	13	-	5	107	—	—	—	106	—	14	—	—	17	—	—	107	4	55	105	60	—
Majornas 4:de Rote	43	9	45	—	7	-	8	44	—	—	—	52	—	1	—	—	2	—	—	42	1	16	44	23	—
Majornas 3:dje Rote	193	33	179	—	46	-	8	214	—	—	2	212	—	7	1	9	8	2	—	188	6	116	171	112	8
Majornas 1:sta rote	215	144	191	5	158		29	280	—	—	51	294	—	16	—	9	26	17	38	267	17	74	220	93	55
Masthugget, 11:te Roten	146	29	151	—	9	-	13	147	—	—	—	142	—	38	—	—	39	—	—	168	39	144	169	141	—
Pustervik, 10:de Qvarteret	23	—	23	—	—	-	23	—	—	—	—	23	—	1	—	—	1	—	—	23	1	23	23	23	—
Otterhällan, vester om Ekelundsgatan	117	10	120	—	11	-	50	77	—	—	—	124	—	5	1	—	6	—	—	123	6	105	123	86	—
Sydstaden, öster om Ekelundsgatan	279	18	267	—	45	-	277	17	—	—	—	292	—	30	—	—	32	—	—	293	32	280	294	264	—
Nordstaden	205	21	211	—	12	-	201	23	—	—	—	221	—	30	3	—	31	—	—	225	31	218	225	210	—
Summa	2,915	663	3,049	24	489		989	2,481	9	—	53	3,237	32	259	10	19	330	76	82	3,193	248	2,542	3,092	2,484	188

Tab. 3. Rum och kök i Göteborg vid slutet af år 1900.

Stadsdel	Rum	Kök	Summa
Nordstaden	5,339	1,173	6,512
Sydstaden	7,743	1,300	9,043
Otterhällan	2,404	805	3,209
Masthugget (11:te Roten)	3,624	1,127	4,751
d:o (10:de Qvarteret)	615	140	755
Majornas 4:de Rote	589	272	861
Majornas 2:dra Rote	1,488	809	2,297
Masthuggsbergen (Majornas 5:te Rote)	2,123	1,519	3,642
d:o (Majornas 6:te Rote*)	2,685	2,087	4,772
Majornas 3:dje Rote	2,372	1,629	4,001
Majornas 1:ste Rote	3,028	1,865	4,893
Majornas 7:de Rote	690	319	1,009
Haga	7,546	3,186	10,732
13:de och 14de Rotarne, Hagaheden	11,299	2,547	13,846
Landala, Vestra Brantdala, Gibraltar	2,221	1,458	3,679
Annedal, Albostaden	3,341	2,254	5,595
Stampen, Gullbergsvass	2,183	1,127	3,310
15:de Roten, Burgården	3,051	1,151	4,202
Redbergslid, Olskroken	2,465	1,707	4,172
Gamlestaden	623	145	768
Summa	65,429	26,620	92,049

*) Majornas 6:te Rote, utom husen i nuvarande Annedal och Haga.

Tab. 4. Antal minderåriga i arbete i Göteborg vid 1900 års slut.

	Summa	12—14 år		14—18 år	
		gossar	flickor	gossar	flickor
I tobaksfabriker	166	32	6	66	62
» väfverier och spinnerier	166	6	8	53	99
» tryckerier och lithografiska anstalter	186	15	—	113	58
» porterbryggerier och sockerbruk	35	—	—	35	—
» mekaniska verkstäder och gjuterier	65	—	—	65	—
» snickerifabriker	69	3	—	65	1
» öfriga fabriker	425	8	—	100	317
1900 summa i fabriker	1,112	64	14	497	537
» » i handtverk	142	15	—	124	3
1899 summa i fabriker	1,111	44	27	467	573
» » i handtverk	228	9	—	200	19
1898 summa i fabriker	1,034	33	20	491	490
» » i handtverk	212	12	5	172	23
1897 summa i fabriker	759	19	9	392	339
» » i handtverk	159	3	—	133	23
1896 summa i fabriker	865	9	9	341	506
» » i handtverk	161	11	—	139	11
1895 summa i fabriker	746	20	19	370	337
» » i handtverk	138	5	—	132	1
1894 summa i fabriker	667	29	16	330	292
» » i handtverk	142	4	—	129	9
1893 summa i fabriker	557	14	14	340	209
» » i handtverk	142	10	—	128	4
1892 summa i fabriker	646	20	35	363	228
» » i handtverk	145	15	—	112	18
1891 summa i fabriker	567	32	10	334	191
» » i handtverk	166	10	—	154	2

Tab. 5. Summmarisk öfversigt öfver å köttbesigtningsbyrån undersökta födoämnen.

Månad	Varan		Varans beskaffenhet			Varan anhållen							Varan till människoföda	
	frivilligt aflemnad till undersökning å byrån	anhållen af hälsopolisen	Sjuk	Skrämd	Själfdöd	å torg	i slagteri	i upplagsmagasin	i korffabrik	i handelslokal	å järnvägsstation	å fartyg	användbar	ojänlig
Januari	154	172	308	18	—	15	136	3	12	—	6	—	103	223
Februari	152	162	293	19	2	15	136	1	8	—	2	—	97	217
Mars	245	275	450	69	1	26	207	2	13	1	20	6	136	384
April	214	192	363	43	—	56	119	3	6	—	4	4	139	267
Maj	193	211	372	31	1	36	157	3	7	—	1	7	144	260
Juni	156	202	325	31	2	54	137	4	3	—	3	1	132	226
Juli	99	150	229	20	—	29	104	3	2	1	8	3	66	183
Augusti	107	204	242	69	—	27	130	18	19	7	2	1	82	229
September	138	91	200	29	—	23	51	5	5	2	3	2	89	140
Oktober	149	157	251	53	2	19	105	15	10	5	2	1	97	209
November	146	96	198	44	—	14	68	1	11	1	—	1	74	168
December	137	86	180	43	—	14	54	1	8	6	3	—	78	145
Summa	1,890	1,998	3,411	469	8	328	1,404	59	104	23	54	26	1,237	2,651

Tab. 6. Uppgift å födoämnen, som å Köttbesigtningsbyrån varit frivilligt inlemnade till undersökning.

Varans art	Januari	Februari	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Augusti	September	Oktober	November	December	Summa	Varuinnehafvarens hemvist		Varans beskaffenhet			Varan till människoföda		Anmärkningar
														Göteborg	Landsorten	sjukt	skämdt	sjelfdödt	användbar	otjänlig	
Kött af storboskap..	14	15	25	22	17	39	19	16	21	22	14	12	236	2	234	235	—	1	170	66	224 hela kroppar och 20 partier. Samtliga partier och 46 hela kroppar voro till människoföda otjänliga.
» » kalf.....	—	2	—	4	5	3	2	—	1	1	—	—	18	—	18	18	—	—	5	13	Hela kroppar.
» » får	—	—	—	—	—	1	1	1	—	1	—	1	5	1	4	5	—	—	3	2	Hela kroppar.
» » svin (vuxna)	99	103	119	110	105	74	64	72	80	83	67	81	1,057	273	784	1,015	37	5	779	278	831 hela kroppar och 226 partier. Samtliga partier jemte 52 hela kroppar otjänliga till människoföda.
» » spädgris.....	9	6	7	14	38	14	5	5	5	6	8	4	121	4	117	114	6	1	96	25	Hela kroppar.
» » häst	1	—	1	2	1	2	1	1	1	—	—	1	11	—	11	11	—	—	10	1	Hela kroppar.
» » elg.....	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	2	—	2	2	—	—	2	—	Hela kroppar.
Svinistrar	14	16	59	41	16	8	1	4	14	21	28	28	250	116	134	—	250	—	—	250	
Inelfvor	17	10	34	21	11	15	6	8	14	15	29	10	190	24	166	189	1	—	—	190	1 kohjärta, 2 kotungor, 2 par nötkreaturslungor, 1 kalf-, 7 nöt- och 24 svinlefrar, 8 svinjufver och 145 svinnjurar.
Summa	154	152	245	214	193	156	99	107	138	149	146	137	1,290	420	1,470	1,589	294	7	1,065	825	

Tab. 7. Uppgift å af Göteborgs hälsopolis anhållna födoämnen.

Varans art	Januari	Februari	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Augusti	September	Oktober	November	December	Summa	Varuinnehafvarens hemvist: Göteborg	Varuinnehafvarens hemvist: Landsorten	Varans beskaffenhet: Sjukt	Varans beskaffenhet: Skämdt	Varans beskaffenhet: Självdödt	Varan anhållen: å torg	Varan anhållen: i slagteri	Varan anhållen: i upplagsmagasin	Varan anhållen: i korffabrik eller charkuteriverkstad	Varan anhållen: i handelslokal	Varan anhållen: å järnvägsstation	Varan anhållen: å fartyg	Varan till människoföda: användbar	Varan till människoföda: otjänlig	Anmärkningar
Kött af storboskap	16	9	24	31	12	32	8	18	20	17	6	8	201	19	182	178	23	—	99	33	22	8	—	32	7	154	47	175 hela kroppar och 26 partier. Partierna jemte 21 hela kroppar otjänliga till människoföda.
» » kalf	6	1	22	21	13	16	13	11	4	9	9	6	131	10	121	112	18	1	59	44	2	2	1	10	13	9	122	126 hela kroppar och 5 partier. Partierna jemte 117 hela kroppar otjänliga till människoföda.
» » får	—	1	3	—	1	2	1	1	3	—	—	—	12	1	11	11	1	—	7	—	1	—	—	1	3	4	8	8 hela kroppar och fyra partier. Partierna jemte 4 hela kroppar otjänliga till människoföda.
» » häst	—	—	1	—	—	—	1	2	1	—	—	—	5	—	5	5	—	—	—	—	—	—	2	—	3	4	1	Hela kroppar
» » elg	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	1	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	Hel kropp.
» » ren	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	1	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	1 renstek.
» » svin	—	—	—	—	—	—	—	14	—	15	2	4	35	35	—	—	35	—	—	1	16	8	10	—	—	—	35	Partier.
Inelfvor	150	150	224	140	184	152	125	144	57	114	74	64	1,578	338	1,240	1,558	20	—	154	1,326	11	71	5	11	—	—	1,578	1 par kalf-, 202 par svin- och 876 par nötlungor, 7 kalf-, 31 får-, 79 svin- och 304 nötlefrar, 52 kojufver, 4 nötlungor, 1 nöt-, 4 kalf- och 8 svinnjurar, 3 nöthjärtan och 6 partier nötmagar och tarmar.
Korf	—	—	—	—	—	—	—	3	3	1	2	2	11	11	—	—	11	—	—	—	2	8	1	—	—	—	11	
Sylta	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	1	3	3	—	—	3	—	—	—	—	3	—	—	—	—	3	
Köttfärs	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	1	—	3	3	—	—	3	—	—	—	—	3	—	—	—	—	3	
Palt	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	1	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	
Villebråd	—	—	—	—	—	—	—	6	—	—	—	—	6	6	—	—	6	—	6	—	—	—	—	—	—	—	6	1 hare och 5 orrar.
Tamfogel	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	Höna.
Fisk	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	2	2	—	—	2	—	—	—	1	—	1	—	—	—	2	1 parti hälleflundra och 1 parti rökt lax.
Krabbor	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	1	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	51 st.
Konserver	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	2	2	—	—	2	—	—	—	2	—	—	—	—	—	2	1 parti om 3 burkar anjovis och 1 om 163 burkar och askar anjovis samt makrill.
Ägg	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	1	3	3	—	—	3	—	—	—	—	—	3	—	—	—	3	Tillsammans 26 ägg.
Bär	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	1	—	—	1	—	—	—	1	—	1	—	—	—	1	40 liter blåbär.
Summa	172	162	275	192	211	202	150	204	91	157	96	86	1,998	437	1,561	1,866	131	1	328	1,404	59	104	23	54	26	172	1,826	

Tab. 8. Uppgift på af hälsopolisen undersökta fall nötkreaturskött samt kalf- och fårkroppar.

Månad	Å torg																		Å järnvägarnes godsmagasiner												Å fartyg läggande till vid						I stadens slagthus			Summa		
	Kungstorget			Olskroks-torget			Masthuggs-torget			Stigbergs-torget			Skanstorget			Kusttorget			Statens banas			Bergslagernas			Vestkustbanans			Boråsbanans			Vestgötabanans			Skeppsbron			Lilla Bommen								
	Storboskap	Kalfkroppar	Fårkroppar	Storboskap	Kalfkroppar	Fårkroppar	Storboskap	Kalfkroppar	Fårkroppar	Storboskap	Kalfkroppar	Fårkroppar	Storboskap	Kalfkroppar	Fårkroppar	Storboskap	Kalfkroppar	Fårkroppar	Storboskap	Kalfkroppar	Fårkroppar	Storboskap	Kalfkroppar	Fårkroppar	Storboskap	Kalfkroppar	Fårkroppar	Storboskap	Kalfkroppar	Fårkroppar	Storboskap	Kalfkroppar	Fårkroppar	Storboskap	Kalfkroppar	Fårkroppar	Storboskap	Kalfkroppar	Fårkroppar	Storboskap	Kalfkroppar	Fårkroppar
Januari	1,239	1,062	475	17	14	—	231	44	12	—	6	1	5	—	—	23	19	—	81	595	172	29	225	65	77	168	87	12	21	6	24	154	48	21	47	94	6	85	66	315	9	—	2,080	2,449	1,026
Februari	1,214	930	321	19	6	—	259	71	13	1	8	—	8	3	—	27	18	1	62	635	97	40	201	49	75	141	50	23	32	14	26	307	65	10	32	30	6	32	21	292	9	—	2,062	2,425	661
Mars	1,609	1,141	413	26	9	—	302	69	10	—	9	—	22	1	—	37	19	2	128	856	214	42	258	96	107	263	103	11	17	5	49	336	99	8	100	58	14	256	64	290	23	1	2,645	3,357	1,065
April	1,254	1,200	235	15	4	—	220	98	6	1	8	—	20	8	—	24	22	—	78	1,027	160	30	212	56	60	282	66	18	71	24	70	655	83	4	107	39	16	449	104	298	21	1	2,108	4,164	774
Maj	1,164	1,008	330	12	7	—	136	93	7	—	3	—	21	6	—	19	31	—	73	1,079	142	39	193	30	51	237	131	7	25	8	68	710	94	2	130	87	27	404	114	366	28	4	1,985	3,954	947
Juni	1,059	996	659	14	7	—	129	96	33	—	9	—	17	1	—	15	20	2	52	838	138	18	144	44	42	251	238	17	34	21	41	717	124	5	67	138	21	286	117	342	11	—	1,772	3,477	1,514
Juli	963	574	1,490	5	—	1	111	40	13	—	5	1	10	—	—	8	13	4	37	485	162	35	188	63	36	234	409	5	22	12	31	460	163	4	34	200	14	200	158	344	25	—	1,603	2,280	2,676
Augusti	1,113	696	2,072	6	—	—	110	31	51	—	2	5	14	—	—	13	10	16	52	385	200	23	148	192	51	199	607	6	16	30	48	311	245	2	38	170	6	153	196	318	32	—	1,762	2,021	3,784
September	1.250	863	2,638	24	8	6	194	43	65	—	—	10	17	1	2	27	13	28	61	605	149	37	90	92	76	113	670	16	17	37	47	264	158	7	27	205	24	175	342	292	17	—	2,072	2,236	4,402
Oktober	1,652	821	2,090	21	4	8	244	37	79	—	3	10	22	7	4	29	10	26	117	449	309	41	126	92	71	128	243	23	67	45	43	243	149	14	46	232	23	180	279	354	29	4	2,654	2,150	3,570
November	1,590	807	1,261	24	10	4	277	60	64	1	10	5	25	7	5	40	20	14	149	443	181	49	204	84	119	156	193	13	31	18	74	416	133	21	68	277	27	262	219	344	23	4	2,753	2,517	2,462
December	1,724	800	479	28	4	6	356	83	56	1	5	2	38	2	—	42	12	12	73	462	100	28	95	16	81	153	69	14	36	22	55	331	105	12	53	102	31	164	101	304	20	1	2,787	2,220	1,071
Summa	15,231	10,898	12,463	211	73	25	2,569	765	409	4	68	34	219	36	11	304	207	105	963	7,859	2,024	411	2,084	879	846	2,325	2,866	165	389	242	576	4,904	1,466	110	749	1,632	215	2,646	1,781	3,859	247	15	26,283	33,250	23,952

Tab. 9. Uppgift på undersökt fläsk.

Månad.	Besigtigadt fläsk					Trikinhaltigt fläsk				Dynthaltigt svenskt fläsk
	Svenskt			Amerikanskt	Från annan utländsk ort	Svenskt			Amerikanskt	
	Hela	Halfva	Stycken	Stycken	Stycken	Hela	Halfva	Stycken	Stycken	Hela
Januari	3,733	103	212	—	5	—	—	—	—	—
Februari	3,841	67	94	47	—	—	—	—	1	—
Mars	3,725	88	435	28	—	—	—	—	1	1
April	2,855	93	597	140	—	—	—	—	3	—
Maj	2,170	57	417	245	—	—	—	—	—	—
Juni	1,168	30	344	69	2	—	—	—	1	—
Juli	690	7	170	183	—	—	—	—	1	—
Augusti	723	3	147	117	—	—	—	—	—	—
September	1,509	12	69	253	9	—	—	—	2	—
Oktober	2,881	110	255	52	19	—	—	—	—	—
November	3,682	370	130	36	—	—	—	—	—	—
December	3,131	472	102	60	7	—	—	—	—	—
Summa	30,108	1,412	2,972	1,230	42	—	—	—	9	1

Tab. 10. Uppgift å bagerierna vid slutet af år 1900.

Lokalernas läge	Antal	Bakning af			Lokalen belägen		Bostad			Lokalens beskaffenhet				
		husbröd	thebröd	både hus- och thebröd	ofvan jord	i källarevåning	i bageriet	sammanhängande med bageriet	utom bageriet	rymlig	liten	snygg	af medelmåtlig snygghet	osnygg
Nordstaden	15	5	8	2	12	3	—	4	11	13	2	15	—	—
Sydstaden	24	5	15	4	21	3	—	8	16	15	9	24	—	—
Stampen, Olskroken, Redbergslid och Hultmans holme	17	9	6	2	15	2	—	7	10	5	12	17	—	—
13:de och 14:de rotarne	16	1	15	—	—	16	—	4	12	13	3	13	3	—
15:de roten	4	—	4	—	1	3	—	1	3	3	1	4	—	—
12:te rotens 2:a afdelning	1	—	1	—	1	—	—	1	—	—	1	1	—	—
Landala	13	8	3	2	8	5	—	2	11	10	3	9	4	—
Östra och Nya Haga	11	4	4	3	7	4	—	2	9	8	3	11	—	—
Vestra Haga	4	1	2	1	3	1	—	2	2	4	—	3	1	—
Annedal	25	17	6	2	10	15	—	8	17	18	7	19	6	—
Masthugget	13	4	6	3	5	8	—	5	8	13	—	12	1	—
Majornas 1:ste rote	13	4	5	4	13	—	—	7	6	10	3	12	1	—
» 2:dra »	5	2	3	—	4	1	—	1	4	2	3	5	—	—
» 3:dje »	19	11	6	2	12	7	—	7	12	13	6	18	1	—
» 4:de »	1	—	1	—	—	1	—	1	—	1	—	1	—	—
» 5:te »	7	4	2	1	5	2	—	—	7	4	3	6	1	—
» 6:te »	4	2	2	—	4	—	—	3	1	3	1	4	—	—
Summa	192	77	89	26	121	71	—	63	129	135	57	174	18	—

Tab. 11. Uppgift å lokaler för försäljning af mjölk och grädde vid slutet af år 1900.

Lokalernas läge	Antal	Lokalen belägen		Bostad			Lokalens beskaffenhet					Försäljning af		
		ofvan jord	i källarevåning	i lokalen	sammanhänger med lokalen	utom lokalen	rymlig	liten	snygg	af medelmåttig snygghet	osnygg	grädde	oskummad mjölk	skummjölk
Nordstaden	36	32	4	—	19	17	24	12	36	—	—	36	36	36
Sydstaden	36	25	11	—	15	21	18	18	36	—	—	36	27	29
Stampen, Olskroken, Redbergslid och Hultmansholme	58	56	2	—	48	10	43	15	58	—	—	58	57	58
13:de och 14:de rotarne	52	5	47	—	24	28	40	12	49	3	—	52	51	51
15:de roten	23	7	16	—	10	13	13	10	18	5	—	23	22	23
Landala	32	26	6	—	20	12	23	9	28	4	—	32	30	30
Östra och Nya Haga	36	31	5	—	24	12	16	20	34	2	—	36	35	33
Vestra Haga och Pustervik	39	26	13	—	26	13	30	9	38	1	—	39	34	36
Annedal	38	26	12	—	21	17	25	13	38	—	—	38	29	37
Masthugget	12	3	9	—	4	8	11	1	12	—	—	12	12	12
Majornas 1:ste rote	7	6	1	—	3	4	5	2	4	3	—	7	2	7
» 2:dre »	7	5	2	—	5	2	6	1	7	—	—	7	5	7
» 3:dje »	13	11	2	—	6	7	13	—	13	—	—	12	3	13
» 4:de »	4	2	2	—	3	1	4	—	3	1	—	4	2	4
» 5:te »	21	16	5	—	11	10	16	5	18	3	—	21	6	21
» 6:te »	27	26	1	—	13	14	22	5	26	1	—	27	20	27
» 7:de »	8	6	2	—	4	4	7	1	8	—	—	8	8	8
Summa	449	309	140	—	256	193	316	133	426	23	—	448	379	432

Tab. 12. Öfversigt af födda i Göteborg år 1900, med fördelning på månader.

	Lefvande födda					Dödfödda					Summa födda	Deraf oäkta
	äkta		oäkta		tillsammans	äkta		oäkta		tillsammans		
	m.	qv.	m.	qv.		m.	qv.	m.	qv.			
Januari	151	140	17	28	336	6	2	1	1	10	**346**	47
Februari	123	105	17	29	274	1	2	1	—	4	**278**	47
Mars	139	132	34	32	337	2	2	1	2	7	**344**	69
April	128	121	25	25	299	2	1	2	1	6	**305**	53
Maj	134	124	32	37	327	4	3	2	1	10	**337**	72
Juni	122	108	23	28	281	1	4	1	—	6	**287**	52
Juli	150	127	20	30	327	3	—	—	—	3	**330**	50
Augusti	166	142	28	25	361	4	3	—	—	7	**368**	53
September	148	147	32	26	353	3	8	—	—	11	**364**	58
Oktober	117	141	16	29	303	3	3	—	—	6	**309**	45
November	148	129	26	26	329	—	2	—	2	4	**333**	54
December	124	148	27	25	324	2	7	—	1	10	**334**	53
Hela året	1,650	1,564	297	340	3,851	31	37	8	8	84	**3,935**	653

Tab. 13. Öfversigt af födda i Göteborg år 1900, med fördelning på församlingar.

	Lefvande födda					Dödfödda					Summa födda	Deraf oäkta
	äkta		oäkta		tillsammans	äkta		oäkta		tillsammans		
	m.	qv.	m.	qv.		m.	qv.	m.	qv.			
Domkyrkan	333	329	68	94	824	11	6	1	1	19	**843**	164
Christine svenska	140	118	29	30	317	3	3	1	1	8	**325**	61
Haga	220	224	51	57	552	2	5	2	1	10	**562**	111
Masthugget	513	485	94	100	1,192	8	11	4	4	27	**1,219**	202
Carl Johan	235	241	30	31	537	4	4	—	—	8	**545**	61
Gamlestaden	186	145	23	27	381	3	6	—	—	9	**390**	50
1:a Göta Artilleriregemente	2	3	—	—	5	—	1	—	—	1	**6**	—
Christine tyska	14	10	—	1	25	—	1	—	—	1	**26**	1
Mosaiska	5	6	—	—	11	—	—	—	—	—	**11**	—
Katolska	2	3	2	—	7	—	—	—	1	1	**8**	3
Hela året	1,650	1,564	297	340	3,851	31	37	8	8	84	**3,935**	653

Tab. 14. Befolkningens rörlighet i hvarje af Göteborgs stads församlingar år 1900.

	Folkmängd 31/12 1899	Ingångna äktenskap	Födda		Döda	Öfverskott af		Folkmängd 31/12 1900
			alla	deraf oäkta		lefvande födda + och döda −	inflyttade + och utflyttade −	
Domkyrkan	35,053	323	824	162	598	+ 226	+ 822	36,101
Christine svenska	10,940	95	317	59	162	+ 155	+ 385	11,480
Haga	18,071	119	552	108	295	+ 257	— 461	17,867
Masthugget	32,997	277	1,192	194	532	+ 660	+ 497	34,154
Carl Johan	18,206	114	537	61	331	+ 206	+ 281	18,693
Gamlestaden	9,208	75	381	50	168	+ 213	+ 308	9,729
1:a Göta Artilleriregemente	749	1	5	—	9	— 4	+ 122*)	867
Christine tyska	854	5	25	1	14	+ 11	— 11	854
Mosaiska	558	6	11	—	7	+ 4	+ 6	568
Katolska	214	4	7	2	7	± 0	+ 48	262
Summa	126,850	1,019	3,851	637	2,123	1,728	1,997	130,575

*) Häri inberäknade 106 personer, som, på grund af felaktig uppgift, ej intogos i 1899 års folkmängdssiffra.

Tab. 15. Dödsfall och dödlighet för månad bland kyrkoskrifna i Göteborg åren 1896—1900.

		År	Januari	Februari	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Augusti	September	Oktober	November	December
Döde **inom** staden på 1,000 innevånare för år räknadt	1896	15,3	17,5	15,1	16,0	18,5	14,0	14,1	17,6	12,4	15,4	12,4	13,9	22,4
	1897	17,0	20,4	22,2	23,1	24,4	14,1	15,5	11,0	15,2	14,4	10,9	14,0	19,3
	1898	14,6	15,7	14,7	17,8	15,7	14,4	16,7	10,9	9,2	15,3	13,4	16,1	14,7
	1899	15,9	16,6	17,5	18,2	15,8	18,7	11,4	14,2	19,2	12,1	11,5	18,2	17,0
	1900	15,6	23,3	17,7	17,3	18,3	18,3	13,5	12,8	13,7	10,9	14,7	12,8	13,9
Medeltal 1896—1900		15,7	18,7	17,4	18,5	18,5	15,9	14,2	13,3	13,9	13,6	12,6	15,0	17,5
Alla döda bland här kyrkoskrifna	1896	1,913	176	148	159	179	142	153	176	126	158	135	142	219
»	1897	2,160	212	227	236	250	159	168	127	168	154	119	147	193
»	1898	1,909	183	158	195	166	156	182	121	107	169	139	170	163
»	1899	2,132	183	187	197	172	205	134	172	219	145	126	199	193
»	1900	2,173	284	191	195	207	201	162	161	165	142	162	144	159

Tab. 16. Dödligheten inom Göteborg år 1900 för olika stadsdelar (bland mantalsskrifna befolkningen).

	Stadsdel	Antal innevånare	Antal döda	Döda pr mille
1	Nordstaden	5,938	87	15
2	Sydstaden	5,810	67	12
3	Otterhällan	3,910	67	17
4	Masthugget och Pustervik	12,533	189	15
5	Majornas 4:de Rote	1,195	12	10
6	Majornas 2:dre Rote	3,655	58	16
7	Masthuggsbergen	10,618	173	16
8	Majornas 3:dje Rote	7,629	114	15
9	Majornas 1:ste Rote	7,166	135	19
10	Haga	13,945	242	17
11	13:de och 14:de Rotarne	11,463	94	8
12	Landala och Vestra Brantdala	8,122	138	17
13	Annedal och Albostaden	12,298	137	11
14	Stampen och Gullbergsvass	5,073	65	13
15	15:de Roten och Burgården	5,132	60	12
16	18:de Roten, Redbergslid, Olskroken	8,425	138	16
17	Gamlestaden	1,350	28	20
18	Fattighusen	1,563	174	111
	Summa	125,825	1,978	

Tab. 17. Dödligheten på 1,000 innevånare af den mantalsskrifna befolkningen i Göteborg under åren 1896—1900.

	Alla	Nordstaden	Sydstaden	Otterhällan	Masthugget	Majornas 4:de rote	Majornas 2:dre rote	Masthuggsbergen	Majornas 3:dje rote	Majornas 1:ste rote	Haga	Landala 13:de o. 14:de rotarne Hagaheden	Landala Vestra Brantdala	Annedal Albostaden	Stampen Gullbergsvass	15:de roten Burgården	Redbergslid Olskroken	Gamlestaden	Fattighusen
1896	15,2	13	13	15	17	13	16	15	13	15	15	11	15	13	15	11	15	13	96
1897	17,0	13	13	17	19	20	17	17	13	18	17	10	19	15	17	12	22	9	88
1898	14,7	15	12	15	13	12	12	13	12	17	16	10	16	14	13	11	15	21	90
1899	15,2	14	11	18	14	20	13	18	16	19	17	11	18	13	10	10	18	22	94
1900	15,8	15	12	17	15	10	16	16	15	19	17	8	17	11	13	12	16	20	111
Medeltal:																			
1896—1900	15,6	14	12	16	16	15	15	16	14	18	16	10	17	13	14	11	17	17	96

Tab. 18. Öfversikt af meteorologiska observationerna i Göteborg år 1900.

	År	Januari	Februari	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Augusti	September	Oktober	November	December
Temperatur C. 1900 absolut maximum	+28,0	+ 5,5	+ 5,5	+ 5,5	+13,0	+25,0	+28,0	+28,0	+28,0	+22,0	+15,0	+10,0	+ 9,5
» » » » minimum	—16,0	—12,0	—16,0	—13,0	— 6,5	+ 0,0	+ 8,0	+ 8,0	+ 5,0	+ 2,5	+ 0,0	— 5,0	—13,0
» » » medeltal	+ 7,47	— 1,2	— 3,7	+ 0,2	+ 4,5	+ 9,9	+16,9	+17,3	+16,8	+13,0	+ 8,1	+ 4,9	+ 2,9
» medeltal 1860—1894	+ 7,13	— 0,8	— 1,0	+ 0,5	+ 5,3	+10,3	+15,1	+16,8	+15,8	+12,5	+ 7,7	+ 3,3	+ 0,1
Nederbörd 1900 m.m.	916,7	73,0	104,1	32,8	67,5	40,9	58,8	66,5	73,3	88,3	128,8	53,0	129,7
» medeltal m.m. 1860—1894	768,5	67,6	46,5	48,7	37,4	49,5	55,6	71,9	88,1	88,5	79,0	69,4	66,3
Relativ fuktighet 1900 medeltal %	75	88	83	75	69	61	61	63	70	75	79	82	85
Barometern i m.m. 1900	757,5	758,3	753,3	759,5	757,1	759,0	758,2	757,5	758,6	759,1	754,5	759,6	754,8

Tab. 19. Sammandrag öfver sjukligheten i Göteborg år 1900, enligt uppgift från 10 distriktsläkare.

1.	2.		3.		4.		5.		6.		7.		8.		9.		10.		11.		12.		13.		14.	
Sjukdomar	Under 2 år		Från 2 till 7 år		Från 7 till 15 år		Från 15 till 60 år		Öfver 60 år		Summa		Staden inom Vallgrafven samt Pustervik		13:de och 14:de roten, Hagaheden m. m. vester om södra landsvägen		Haga, Annedal, Landala och Vestra Brantdala		Majorna och Masthugget vester om Olivedalsbäcken.		Gamlestaden, Stampen, Burgården, 15 roten m. m.		Hammen		Okänd bostad	
	Insjuknade	Döde	Insjuknade	Döde	Insjuknade	Döde	Insjuknade	Döde	Insjuknade	Döde	Insjuknade	Döde	Insjuknade	Döde	Insjuknade	Döde	Insjuknade	Döde	Insjuknade	Döde	Insjuknade	Döde	Insjuknade	Döde	Insjuknade	Döde
1. Vattenkoppor. *Varicellæ*	38	—	110	—	49	—	4	—	—	—	201	—	23	—	12	—	81	—	57	—	28	—	—	—	—	—
2. Mässling. *Morbilli*	176	2	269	—	80	—	27	—	—	—	552	2	82	—	23	—	187	—	68	—	191	2	1	—	—	—
3. Skarlakansfeber. *Scarlatina*	11	—	78	—	46	—	12	—	—	—	147	—	12	—	3	—	55	—	50	—	27	—	—	—	—	—
4. Rahs. *Roseola febrilis*	3	—	28	—	22	—	13	—	—	—	66	—	11	—	4	—	12	—	26	—	13	—	—	—	—	—
5. Feber af obestämd art. *Febricula*	3	—	4	—	6	—	17	—	—	—	30	—	7	—	—	—	7	—	16	—	—	—	—	—	—	—
6. Nervfeber. *Typhus abdominalis*	—	—	—	—	14	—	40	—	1	—	55	—	6	—	2	—	13	—	30	—	3	—	—	—	1	—
7. Inhemsk kolera. Barnkolera. *Cholera nostras et Cholera infantum*	3	3	—	—	—	—	1	—	—	—	4	3	1	—	—	—	—	—	3	3	—	—	—	—	—	—
8. Påssjuka. *Parotitis*	3	—	49	—	80	—	26	—	1	—	159	—	20	—	26	—	63	—	50	—	—	—	—	—	—	—
9. *Influensa*	13	—	98	—	159	—	1,106	—	261	—	1,637	—	193	—	118	—	369	—	599	—	356	—	2	—	—	—
10. Kikhosta. *Pertussis*	226	8	364	—	63	—	7	—	—	—	660	8	50	—	45	—	187	1	262	4	116	3	—	—	—	—
11. Difteri. *Diphtheria*	10	1	37	—	31	—	9	—	—	—	87	1	4	—	2	—	40	—	35	1	6	—	—	—	—	—
12. Strypsjuka. *Croup*	6	—	15	—	1	—	—	—	—	—	22	—	—	—	—	—	13	—	9	—	—	—	—	—	—	—
13. Ros. *Erysipelas*	3	—	4	—	8	—	104	—	38	—	157	—	12	—	12	—	74	—	42	—	17	—	—	—	—	—
14. Varfeber. *Pyæmia*	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	2	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
15. Chancre. *Ulcus venereum simplex*	—	—	—	—	—	—	17	—	—	—	17	—	2	—	4	—	6	—	1	—	1	—	3	—	—	—
16. Dröppel. *Gonorrhoea*	—	—	—	—	2	—	89	—	—	—	91	—	10	—	9	—	24	—	34	—	10	—	3	—	1	—
17. Hjerntuberkulos. *Meningitis tuberculosa*	8	2	5	1	3	—	—	—	—	—	16	3	—	—	—	—	6	—	6	—	4	3	—	—	—	—
18. Gulsot. *Icterus catarrhalis*	—	—	10	—	5	—	4	—	—	—	19	—	1	—	2	—	6	—	8	—	2	—	—	—	—	—
19. *Syphilis*	4	—	1	—	—	—	9	—	—	—	14	—	1	—	—	—	5	—	5	—	2	—	1	—	—	—
20. Fyllerigalenskap. *Delirium tremens*	—	—	—	—	—	—	59	—	—	—	59	—	21	—	—	—	13	—	20	—	5	—	—	—	—	—
21. Hjert- och hjertsäcksinflammation. *Endo et Pericarditis*	—	—	—	—	6	—	32	—	—	—	38	—	—	—	2	—	34	—	2	—	—	—	—	—	—	—
22. Luftstrupskatarr. *Laryngitis catarrhalis*	23	—	38	—	65	—	242	—	15	—	383	—	53	—	21	—	152	—	98	—	58	—	1	—	—	—
23. Lungkatarr. *Bronchitis*	1,232	8	1,119	—	764	—	2,388	—	728	2	6,231	10	459	1	260	—	2,183	1	2,664	—	661	8	4	—	—	—
24. Lunginflammation. *Pneumonia*	93	14	82	2	46	—	116	—	72	9	409	26	33	6	15	1	171	3	155	14	34	2	1	—	—	—
25. Lungsäcksinflammation. *Pleuritis*	3	—	10	—	29	—	82	—	5	—	129	—	4	—	6	—	32	—	77	—	10	—	—	—	—	—
26. Halsfluss. *Angina tonsillaris*	26	—	223	—	412	—	747	—	20	—	1,428	—	131	—	73	—	437	—	601	—	182	—	4	—	—	—
27. Akut magkatarr. *Gastritis acuta*	66	1	149	1	137	—	452	—	52	—	856	2	62	—	22	—	115	—	536	—	121	2	—	—	—	—
28. Akut tarmkatarr. *Enteritis et colitis*	955	26	437	2	229	—	1,039	—	278	—	2,938	28	164	1	71	—	980	4	1,317	9	405	14	1	—	—	—
29. Blindtarmsinflammation. *Typhlitis, Perityphlitis*	—	—	—	—	18	—	66	—	4	—	88	—	6	—	3	—	27	—	48	—	4	—	—	—	—	—
30. Bukhinneinflammation. *Peritonitis*	—	—	1	—	3	—	20	—	3	—	27	—	1	—	—	—	15	—	10	—	1	—	—	—	—	—
31. Blåskatarr. *Cystitis*	—	—	2	—	9	—	85	—	24	—	120	—	12	—	9	—	46	—	35	—	18	—	—	—	—	—
32. Njurinflammation. *Nephritis*	—	—	11	—	13	—	71	—	5	—	100	—	10	—	6	—	33	—	31	—	19	—	1	—	—	—
33. Muskelreumatism. *Rheumatismus muscularis*	—	—	2	—	30	—	447	—	69	—	548	—	24	—	2	—	171	—	269	—	82	—	—	—	—	—
34. Reumatisk feber. *Rheumatismus articularis*	1	—	11	—	58	—	341	—	38	—	449	—	39	—	25	—	151	—	178	—	56	—	—	—	—	—
35. *Erythema multiforme*	—	—	3	—	7	—	13	—	2	—	25	—	1	—	—	—	7	—	13	—	4	—	—	—	—	—
36. Knölros. *Erythema nodosum*	4	—	24	—	50	—	21	—	1	—	100	—	14	—	5	—	24	—	43	—	14	—	—	—	—	—
37. Nässelutslag *Urticaria*	6	—	19	—	18	—	41	—	3	—	87	—	2	—	5	—	35	—	30	—	15	—	—	—	—	—
38. Bältros. *Herpes Zoster*	1	—	4	—	12	—	48	—	19	—	84	—	3	—	5	—	34	—	33	—	9	—	—	—	—	—
39. Förgiftningssjukdom. *Intoxicatio*	1	—	—	—	—	—	4	—	—	—	5	—	—	—	—	—	4	—	1	—	—	—	—	—	—	—
40. Medfödda sjukdomar. *Pemphigus neonatorum*	3	1	—	—	—	—	—	—	1	—	4	1	—	—	—	—	1	—	3	1	—	—	—	—	—	—
Summa	2,922	66	3,207	6	2,476	—	7,999	1	1,640	11	18,044	84	1,474	8	793	1	5,814	9	7,465	32	2,474	34	22	—	2	—

Tab. 20. Gängse sjukdomar i Göteborg år 1900, fördelade på månader, enligt uppgift från 10 distriktsläkare.

		Januari	Februari	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Augusti	September	Oktober	November	December	Alla
1.	Vattenkoppor. *Varicellæ*	13	10	11	25	17	26	19	4	11	15	25	25	201
2.	Mässling. *Morbilli*	246	109	51	40	32	9	1	—	—	4	55	5	552
3.	Skarlakansfeber. *Scarlatina*	21	20	20	14	19	6	10	12	7	2	13	3	147
4.	Rahs. *Roseola febrilis*	4	—	5	10	31	10	5	—	—	—	1	—	66
5.	Feber af obestämd art. *Febricula*	2	—	—	—	1	2	5	8	6	—	1	5	30
6.	Nervfeber. *Typhus abdominalis*	3	1	1	3	1	4	3	19	12	5	3	—	55
7.	Inhemsk kolera. Barnkolera. *Cholera nostras et Cholera infantum*	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—	—	4
8.	Påssjuka. *Parotitis*	—	4	4	12	15	2	2	6	9	14	45	46	159
9.	*Influensa*	171	569	555	226	50	9	—	1	—	—	16	40	1,637
10.	Kikhosta. *Pertussis*	32	38	24	39	30	36	60	90	40	40	84	147	660
11.	Difteri. *Diphtheria*	14	9	1	3	3	7	3	5	4	11	19	8	87
12.	Strypsjuka. *Croup*	3	4	—	3	2	1	1	1	1	—	4	2	22
13.	Ros. *Erysipelas*	17	23	6	9	21	10	13	8	10	7	17	16	157
14.	Varfeber. *Pyæmia*	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	2
15.	Chancre. *Ulcus venereum simplex*	—	3	1	1	—	—	2	4	1	2	—	3	17
16.	Dröppel. *Gonorrhoea*	5	7	6	2	4	5	11	15	4	16	10	6	91
17.	Hjerntuberkulos. *Meningitis tuberculosa*	—	4	2	—	2	3	1	—	—	—	1	3	16
18.	Gulsot. *Icterus catarrhalis*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	19	19
19.	*Syphilis*	1	—	—	—	2	—	1	3	2	3	—	2	14
20.	Fyllerigalenskap. *Delirium tremens*	4	2	3	6	3	7	12	4	4	2	7	5	59
21.	Hjärt- och hjärtsäcksinflammation. *Endo- et Pericarditis*	3	5	1	2	7	2	5	2	2	4	2	3	38
22.	Luftstrupskatarr. *Laryngitis catarrhalis*	31	50	34	46	56	27	14	19	11	21	32	42	383
23.	Lungkatarr. *Bronchitis*	717	895	597	528	594	323	251	323	352	436	645	570	6,231
24.	Lunginflammation. *Pneumonia*	60	53	41	33	59	27	13	17	18	18	33	37	409
25.	Lungsäcksinflammation. *Pleuritis*	7	8	12	9	24	13	7	10	10	9	10	10	129
26.	Halsfluss. *Anginą tonsillaris*	118	162	96	89	130	90	97	110	128	128	201	79	1,428
27.	Akut magkatarr. *Gastritis acuta*	56	57	38	58	77	66	69	113	62	95	112	53	856
28.	Akut tarmkatarr. *Enteritis et colitis*	141	165	127	119	233	272	358	538	292	263	264	166	2,938
29.	Blindtarmsinflammation. *Typhlitis, Perityphlitis*	9	4	3	11	11	11	5	6	7	8	9	4	88
30.	Bukhinneinflammation. *Peritonitis*	3	—	1	1	7	1	1	3	—	3	4	3	27
31.	Blåskatarr. *Cystitis*	5	11	12	10	9	13	8	13	11	9	8	11	120
32.	Njurinflammation. *Nephritis*	3	16	7	7	15	10	4	6	7	8	5	12	100
33.	Muskelreumatism. *Rheumatismus muscularis*	34	62	40	37	45	46	37	46	43	53	64	41	548
34.	Reumatisk feber. *Rheumatismus articularis*	32	46	40	24	51	39	31	46	35	26	42	37	449
35.	*Erythema multiforme*	—	3	2	1	6	7	2	1	—	2	1	—	25
36.	Knölros. *Erythema nodosum*	19	13	6	8	6	13	5	10	1	3	7	9	100
37.	Nässelutslag. *Urticaria*	3	3	2	6	10	17	9	7	9	8	7	6	87
38.	Bältros. *Herpes Zoster*	4	6	6	7	5	5	6	7	9	8	17	4	84
39.	Förgiftningssjukdom. *Intoxicatio*	4	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	5
40.	Medfödda sjukdomar. *Pemphigus neonatorum*	—	—	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	4
	Summa	1,785	2,363	1,755	1,391	1,579	1,120	1,076	1,457	1,109	1,223	1,764	1,422	18,044

Tab. 21. Sammandrag öfver de epidemiska sjukdomarne i Göteborg år 1900.

	Januari	Februari	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Augusti	September	Oktober	November	December	Summa
Difteri	20	25	14	5	9	8	9	7	14	19	40	28	198
Skarlakansfeber	42	31	51	29	44	24	19	20	18	17	19	9	323
Nervfeber	5	1	3	4	3	8	10	40	27	9	5	4	119
Strypsjuka	4	7	3	2	—	2	2	3	—	—	3	6	32
Barnsängsfeber	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	4

Tab. 22. Öfversigt af smittosamma sjukdomar inom Göteborg åren 1891—1900.

	1891		1892		1893		1894		1895		1896		1897		1898		1899		1900	
	Insjuknade	Döde	Insjuknade	Döde	Insjuknade	Döde	Insjuknade	Döde	Insjuknade	Döde	Insjuknade	Döde	Insjuknade	Döde	Insjuknade	Döde	Insjuknade	Döde	Insjuknade	Döde
Smittkoppor	—	—	39	3	147	10	130	15	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Mässling	909	25	758	64	12	—	1,292	24	1,067	54	438	8	2,370	57	1,100	32	1,515	38	552	27
Skarlakansfeber	118	15	78	13	236	17	362	36	744	72	467	28	150	6	291	9	719	27	323	17
Fläcktyfus	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tarmtyfus	133	12	100	10	113	9	122	9	88	9	457	34	161	17	132	15	169	10	119	6
Rödsot	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Påssjuka	8	—	128	—	608	—	20	—	66	—	45	—	239	—	100	—	22	—	159	—
Influensa	4,870	33	2,622	46	3,960	29	945	2	2,858	26	1,424	6	1,971	8	425	—	2,910	17	1,637	12
Kikhosta	838	42	1,165	52	358	26	460	25	572	26	457	22	1,641	126	415	17	816	30	660	44
Difteri	40	3	33	5	41	4	541	73	939	73	829	44	691	38	317	13	223	13	198	14
Strypsjuka	8	2	8	7	11	9	37	28	36	21	54	13	35	10	25	6	24	5	32	4

Tab. 23. Dödsorsakerna i Göteborg år 1900, med fördelning efter åldersklasser och kön.

Dödsorsakernas benämning. (Siffrorna hänvisa till gällande dödsorsaksnomenklatur.)	De aflidnas 0–6 månad. m.	0–6 månad. qv.	6–12 månad. m.	6–12 månad. qv.	1–5 år m.	1–5 år qv.	5–10 år m.	5–10 år qv.	10–15 år m.	10–15 år qv.	lefnadsålder 15–20 år m.	15–20 år qv.	20–40 år m.	20–40 år qv.	40–60 år m.	40–60 år qv.	60–80 år m.	60–80 år qv.	Öfver 80 år m.	Öfver 80 år qv.	Okänd ålder m.	Okänd ålder qv.	Summa Mankön	Summa Qvinkön	Summa Båda	Dödsorsakernas benämning
I. Bildningsfel och medfödda sjukdomar.																										*Bildningsfel och medfödda sjukdomar.*
3. Missfoster och bildningsfel. *Monstrum et vitium primæ conformationis*	...	4	...	1	...	.	...	...	...	...	...	...	...	..	...	...	...	...	...	...	...	...	...	5	5	Missfoster och bildningsfel.
4. Medfödd svaghet. *Debilitas congenita*	56	40	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	..	...	...	...	...	...	...	...	...	...	57	40	97	Medfödd svaghet.
5. Bristande lungutvidgning. *Atelectasis pulmonum*	...	3	...	...	...	...	...	...	..	...	...	...	...	...	...	...	...	...	. .	...	...	...	...	3	3	Bristande lungutvidning.
6. Medfödd syfilis. *Syphilis congenita*	2	2	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	2	2	4	Medfödd syfilis.
7. Öfriga medfödda sjukdomar. *Alii morbi congeniti*	8	5	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	8	5	13	Öfriga medfödda sjukdomar.
Summa	**66**	**54**	...	**1**	**1**	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	**67**	**55**	**122**	
II. Ålderdomssjukdomar.																										*Ålderdomssjukdomar.*
8. Ålderdomsaftyning. *Marasmus senilis*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	12	25	10	42	...	...	22	67	89	Ålderdomsaftyning.
9. Ålderdomsbrand. *Gangræna senilis*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	2	...	...	...	...	...	2	2	Ålderdomsbrand.
Summa	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	**12**	**27**	**10**	**42**	...	...	**22**	**69**	**91**	
III. Akuta infektionssjukdomar.																										*Akuta infektionssjukdomar.*
10. Vattenkoppor. *Varicellæ*	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	2	...	2	Vattenkoppor.
11. Mässling. *Morbilli*	...	...	4	1	9	10	2	...	...	...	...	...	2	...	...	...	...	...	...	...	...	...	17	11	28	Mässling.
12. Skarlakansfeber. *Scarlatina*	...	...	...	...	10	4	1	1	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	12	5	17	Skarlakansfeber.
14. Tarmtyfus. *Febris typhoides*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	7	3	1	1	...	...	...	...	...	...	8	5	13	Tarmtyfus.
17. Inhemsk kolera. Barnkolera. *Cholera nostras. Cholera infantum*	3	...	...	1	1	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	4	2	6	Inhemsk kolera. Barnkolera.
18. Epidemisk hjernfeber. *Meningitis cerebro-spinalis epidemica*	...	...	...	...	...	1	...	...	..	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	1	Epidemisk hjernfeber.
19. Kikhosta. *Pertussis*	3	5	5	6	8	16	1	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	17	28	45	Kikhosta.
20. Influensa. *Influensa epidemica*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	3	1	2	1	1	4	...	...	7	6	13	Influensa.
21. Difteri. *Diphtheria*	...	...	1	1	2	6	1	3	...	...	...	...	...	...	..	...	...	...	...	...	...	...	4	10	14	Difteri.
22. Strypsjuka. *Laryngitis pseudomembranacea (Croup)*	...	...	...	...	1	2	...	1	...	...	...	...	...	...	..	...	...	...	...	...	..	...	1	3	4	Strypsjuka,
23. Varfeber. *Pyæmia. Septichæmia*	4	1	...	...	...	1	..	...	1	...	1	...	1	3	3	...	1	...	...	...	...	...	11	5	16	Varfeber.
24. Barnsängsfeber. *Sepsis puerperalis*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	1	...	...	...	...	...	...	...	2	2	Barnsängsfeber.
25. Ros. *Erysipelas*	1	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	1	...	...	...	...	...	2	2	4	Ros.
31. Andra akuta infektionssjukdomar. *Aliæ infectiones acutæ*	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	1	...	1	...	...	...	...	...	...	...	3	...	3	Andra akuta infektionssjukdomar.
Summa	**11**	**7**	**11**	**9**	**32**	**41**	**5**	**6**	**2**	**1**	**1**	...	**13**	**7**	**8**	**4**	**4**	**1**	**1**	**4**	...	...	**88**	**80**	**168**	

Tab. 23. Fortsättning.

Dödsorsakernas benämning	De aflidnas lefnadsålder																								Dödsorsakernas benämning
	0—6 månad.		6—12 månad.		1—5 år		5—10 år		10—15 år		15—20 år		20—40 år		40—60 år		60—80 år		Öfver 80 år		Okänd ålder		Summa			
	m.	qv.	m.	qv.	m.	qv.	m.	qv.	m.	qv.	m.	qv.	m.	qv.	m.	qv.	m.	qv.	m.	qv.	m.	qv.	Man-kön	Qvin-kön	Båda	
IV. Kroniska infektionssjukdomar.																									*Kroniska infektionssjukdomar.*
32. Tuberkelsjukdom. *Tuberculosis:*																									Tuberkelsjukdom.
a) Lungsot. *Tuberculosis v. phtisis pulmonum*	1	...	2	1	19	13	8	5	6	11	13	26	81	77	45	33	25	30	1	...	...	...	**201**	**196**	**397**	Lungsot.
b) Hjerntuberkulos. *Tuberculosis cerebri. Meningitis tuberculosa*	2	5	8	7	25	26	5	7	6	4	2	2	2	...	2	...	...	...	...	...	...	...	**52**	**51**	**103**	Hjerntuberkulos.
c) Ben- och ledgångstuberkulos. *Tuberculosis ossium et articulationum*	...	...	...	...	1	2	1	1	1	...	...	...	..	3	...	...	...	...	...	...	...	...	**3**	**6**	**9**	Ben- och ledgångstuberkulos.
d) Tuberkulos i andra organ samt allmän tuberkulos. *Tuberculosis aliorum organorum et t. universalis*	...	...	4	1	5	4	4	1	...	1	...	1	6	...	1	2	...	...	...	...	...	...	**20**	**10**	**30**	Tuberkulos i andra organ samt allmän tuberkulos.
33. Syfilis (förvärfvad). *Syphilis*	...	1	...	...	...	...	...	...	...	..	...	...	1	1	...	...	...	...	...	...	...	...	**1**	**2**	**3**	Syfilis (förvärfvad.)
Summa	**3**	**6**	**14**	**9**	**50**	**45**	**18**	**14**	**13**	**16**	**15**	**29**	**90**	**81**	**48**	**35**	**25**	**30**	**1**	...	...	...	**277**	**265**	**542**	
V. Konstitutionela sjukdomar.																									*Konstitutionela sjukdomar.*
38. Skrofler. *Scrophulosis*	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	..	...	...	...	...	...	**1**	**1**	**2**	Skrofler.
39. Engelska sjukan. *Rachitis*	2	1	...	...	2	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	**4**	**1**	**5**	Engelska sjukan.
41. Andra konstitutionela sjukdomar. *Aliæ cachexiæ* ...	...	...	...	...	1	1	1	...	...	1	1	...	1	1	2	4	1	2	...	...	...	...	**7**	**9**	**16**	Andra konstitutionela sjukdomar.
Summa	**2**	**1**	...	...	**3**	**2**	**1**	...	...	**1**	**1**	...	**1**	**1**	**3**	**4**	**1**	**2**	...	...	...	...	**12**	**11**	**23**	
VI. Kroniska förgiftningssjukdomar.																									*Kroniska förgiftningssjukdomar.*
44. Kronisk alkoholsjukdom. *Alcoholismus chronicus* ... *Delirium tremens*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	5	2	2	...	...	...	...	...	**8**	**2**	**10**	Kronisk alkoholsjukdom.
Summa	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	**1**	...	**5**	**2**	**2**	...	...	...	...	...	**8**	**2**	**10**	
VII. Sinnessjukdomar.																									*Sinnessjukdomar.*
46. Sinnessjukdom. *Insania*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	1	1	5	2	1	6	...	...	...	...	**7**	**10**	**17**	Sinnessjukdom.
Summa	...	...	...	...	...	...	...	...	...	**1**	...	...	**1**	**1**	**5**	**2**	**1**	**6**	...	...	..	...	**7**	**10**	**17**	

Tab. 23. Fortsättning.

Dödsorsakernas benämning.	De aflidnas lefnadsålder: 0–6 månad. m.	0–6 månad. qv.	6–12 månad. m.	6–12 månad. qv.	1–5 år m.	1–5 år qv.	5–10 år m.	5–10 år qv.	10–15 år m.	10–15 år qv.	15–20 år m.	15–20 år qv.	20–40 år m.	20–40 år qv.	40–60 år m.	40–60 år qv.	60–80 år m.	60–80 år qv.	Öfver 80 år m.	Öfver 80 år qv.	Okänd ålder m.	Okänd ålder qv.	Summa: Man-kön	Summa: Qvin-kön	Summa: Båda	Dödsorsakernas benämning
VIII. Nervsystemets sjukdomar.																										*Nervsystemets sjukdomar.*
47. Hjernslag. Hjernuppmjukning. *Hæmorrhagia cerebri et meningum. Emollitio cerebri*	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	2	3	10	6	25	19	1	7	...	...	39	35	74	Hjernslag. Hjernuppmjukning.
48. Hjern- och hjernhinneinflammation. *Encephalitis et meningitis. Abscessus cerebri*	...	...	...	...	...	2	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	2	...	...	...	...	...	3	2	5	Hjern- och hjernhinneinflammation.
49. Inflammation i ryggmärgen och dess hinnor. *Myelitis et meningitis spinalis acuta et chronica*	...	...	...	...	...	1	1	...	...	...	1	...	...	1	1	1	...	2	...	2	...	...	3	7	10	Inflammation i ryggmärgen och dess hinnor.
50. Ryggmärgstvinsot. *Tabes dorsalis*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	2	1	...	...	...	...	3	1	4	Ryggmärgstvinsot.
51. Fallandesot. *Epilepsia*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	1	...	...	...	...	...	...	...	...	1	1	2	Fallandesot.
52. Eklampsi. *Eclampsia*	2	2	1	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	3	...	1	...	...	...	...	...	...	3	7	10	Eklampsi.
53. Konvulsioner. *Convulsiones*	4	1	...	1	1	1	...	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	5	4	9	Konvulsioner.
54. Sockersjuka. *Diabetes mellitus*	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	1	1	1	1	2	1	...	...	...	...	4	4	8	Sockersjuka.
55. Andra sjukdomar i nervsystemet. *Alii systematis nervosi morbi*	1	...	1	1	1	...	...	.	...	...	...	...	...	...	3	1	1	2	...	...	...	...	7	4	11	Andra sjukdomar i nervsystemet.
Summa	8	3	2	2	2	5	2	2	...	...	1	...	4	9	16	10	32	25	1	9	...	...	68	65	133	
X. Öronsjukdomar.																										*Öronsjukdomar.*
56. Öroninflammation. *Otitis*	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	1	Öroninflammation.
Summa	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	1	
XI. Cirkulationsorganens sjukdomar.																										*Cirkulationsorganens sjukdomar.*
58. Hjertinflammation. *Endocarditis. Myocarditis. Pericarditis*	...	...	..	...	...	...	...	...	1	1	...	1	2	...	5	...	2	4	...	...	...	...	10	6	16	Hjertinflammation.
59. Fetthjerta. *Cor adiposum*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	2	2	1	...	1	...	...	...	4	2	6	Fetthjerta.
60. Organiskt hjertfel. *Vitium organicum cordis*	...	...	...	...	1	...	...	2	1	...	1	2	15	10	14	13	11	22	2	3	...	...	45	52	97	Organiskt hjertfel.
61. Hjertförlamning. *Paralysis cordis*	...	1	...	...	...	...	...	...	...	1	1	...	...	...	3	3	11	15	...	3	...	...	15	23	38	Hjertförlamning.
62. Pulsåderinflammation. *Endarteriitis chronica*	...	...	...	...	...	...	...	..	...	...	...	..	...	...	3	...	39	28	6	8	...	...	48	36	84	Pulsåderinflammation.
63. Pulsåderbråck. *Aneurysma*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	.	...	...	...	...	3	1	...	1	...	...	...	...	3	2	5	Pulsåderbråck.
65. Blodpropp. *Thrombosis. Embolia*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	2	...	1	...	...	...	...	...	4	4	Blodpropp.
66. Andra sjukdomar i blodomloppsorganen. *Alii organorum circulationis morbi*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	2	2	4	8	4	...	...	...	...	11	10	21	Andra sjukdomar i blodomloppsorganen.
Summa	...	1	...	...	1	...	...	2	2	2	2	3	18	13	32	25	72	75	9	14	...	...	136	135	271	

Tab. 23. Fortsättning.

Dödsorsakernas benämning	De aflidnas lefnadsålder: 0—6 månad. m.	0—6 månad. qv.	6—12 månad. m.	6—12 månad. qv.	1—5 år m.	1—5 år qv.	5—10 år m.	5—10 år qv.	10—15 år m.	10—15 år qv.	15—20 år m.	15—20 år qv.	20—40 år m.	20—40 år qv.	40—60 år m.	40—60 år qv.	60—80 år m.	60—80 år qv.	Öfver 80 år m.	Öfver 80 år qv.	Okänd ålder m.	Okänd ålder qv.	Summa: Man-kön	Summa: Qvin-kön	Summa: Båda	Dödsorsakernas benämning
XII. Andningsorganens sjukdomar.																										*Andningsorganens sjukdomar.*
67. Strupsjukdom. *Morbus laryngis*	...	...	1	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	1	2	Strupsjukdom.
68. Oedem i struphufvudet. *Oedema laryngis*	1	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	1	2	Oedem i struphufvudet.
69. Lungsäcksinflammation. *Pleuritis. Empyema*	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	2	2	Lungsäcksinflammation.
70. Akut luftrörsinflammation. *Bronchitis acuta*	20	16	6	4	5	3	1	...	...	...	...	...	...	1	...	1	...	5	...	...	..	...	32	30	62	Akut luftrörsinflammation.
71. Kronisk luftrörsinflammation. *Bronchitis chronica*	2	...	1	1	...	...	1	...	...	...	...	...	...	1	2	2	5	15	1	1	...	...	12	20	32	Kronisk luftrörsinflammation.
72. Blodträngning och oedem i lungorna. *Hyperæmia et oedema pulmonum*	2	2	...	2	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	4	4	8	Blodträngning och oedem i lungorna.
73. Lungblödning. *Hæmorrhagia pulmonum*	...	...	...	...	...	...	..	...	...	...	...	...	1	...	...	...	1	...	...	...	...	...	2	...	2	Lungblödning.
74. Lungemfysem. *Emphysema pulmorum. Asthma*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	2	1	...	...	...	...	3	1	4	Lungemfysem.
75. Lunginflammation. *Pneumonia acuta*	12	12	8	10	20	21	...	3	1	1	1	...	13	6	14	10	19	25	3	6	...	...	91	94	185	Lunginflammation.
78. Andra sjukdomar i andningsorganen. *Alii organorum respirationis morbi*	...	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	1	2	...	...	...	...	1	4	5	Andra sjukdomar i andningsorganen.
Summa	37	31	16	18	26	25	2	4	1	1	2	...	14	9	16	14	29	48	4	7	...	...	147	157	304	
XIII. Matsmältningsorganens sjukdomar.																										*Matsmältningsorganens sjukdomar.*
81. Akut inflammation i magen och tarmarne. *Gastritis, enteritis et colitis acuta*	36	25	8	7	5	7	1	...	...	...	...	...	2	...	...	...	...	1	...	1	...	...	52	41	93	Akut inflammation i magen och tarmarne.
82. Kronisk inflammation i magen och tarmarne. *Gastritis, enteritis et colitis chronica*	11	6	6	4	6	4	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	1	...	...	..	...	...	25	14	39	Kronisk inflammation i magen och tarmarne.
83. Blindtarmsinflammation. *Typhlitis. Perityphlitis*	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	2	...	...	...	...	...	...	...	..	1	2	3	Blindtarmsinflammation.
84. Magsår. *Ulcus ventriculi*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	2	...	2	...	1	...	...	...	...	...	...	...	5	5	Magsår.
85. Tarmhinder. *Ileus*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	2	...	...	2	...	...	...	...	2	3	5	Tarmhinder.
86. Tarmbråck. *Hernia intestinalis*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	2	...	...	...	...	...	...	...	2	2	Tarmbråck.
87. Bukhinneinflammation. *Peritonitis*	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	3	1	3	3	2	2	2	1	...	...	...	...	11	7	18	Bukhinneinflammation.
89. Lefversjukdom. *Morbus hepatis*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	3	...	3	1	...	...	...	...	6	1	7	Lefversjukdom.
90. Gallsten. *Cholelithiasis*	...	...	..	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	1	...	...	1	1	2	Gallsten.
91. Andra sjukdomar i matsmältningsorganen. *Alii organorum digestionis morbi*	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	1	...	...	...	...	...	3	...	3	Andra sjukdomar i matsmältningsorganen.
Summa	48	31	14	11	11	11	2	...	1	...	3	3	6	8	8	5	8	5	...	2	...	...	101	76	177	

Tab. 23. Fortsättning.

Dödsorsakernas benämning	De aflidnas lefnadsålder: 0–6 månad. m.	0–6 månad. qv.	6–12 månad. m.	6–12 månad. qv.	1–5 år m.	1–5 år qv.	5–10 år m.	5–10 år qv.	10–15 år m.	10–15 år qv.	15–20 år m.	15–20 år qv.	20–40 år m.	20–40 år qv.	40–60 år m.	40–60 år qv.	60–80 år m.	60–80 år qv.	Öfver 80 år m.	Öfver 80 år qv.	Okänd ålder m.	Okänd ålder qv.	Summa: Man-kön	Summa: Qvin-kön	Summa: Båda	Dödsorsakernas benämning
XIV. Urinorganens sjukdomar.																										*Urinorganens sjukdomar.*
92. Akut njurinflammation. *Nephritis acuta*	...	...	1	...	1	...	1	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	4	...	4	Akut njurinflammation.
93. Kronisk njurinflammation. *Nephritis chronica*	...	...	...	...	1	...	...	2	...	1	...	1	2	2	9	3	4	6	...	1	...	...	16	16	32	Kronisk njurinflammation.
94. Uremi. *Uræmia*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	1	1	Uremi.
95. Urinblåseinflammation. *Cystitis*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	1	...	1	Urinblåseinflammation.
99. Andra sjukdomar i urinorganen. *Alii organorum urcpoëticorum morbi*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	2	1	...	...	...	..	2	2	4	Andra sjukdomar i urinorganen.
Summa	...	...	1	...	2	...	1	2	...	1	...	1	3	3	9	3	7	8	...	1	...	...	23	19	42	
XV. Qvinliga könsorganens sjukdomar.																										*Qvinliga könsorganens sjukdomar.*
101. Bäckeninflammation. *Pelveoperitonitis. Abscessus pelvis*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	.	...	...	...	...	...	1	1	Bäckeninflammation.
102. Missfall och svår barnsbörd. *Abortus et partus difficilis*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	..	...	...	1	...	1	...	...	...	...	...	...	...	2	2	Missfall och svår barnsbörd.
Summa	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	2	...	1	...	...	...	...	...	...	...	3	3	
XVI. Rörelseorganens och bensystemets sjukdomar.																										*Rörelseorganens och bensystemets sjukdomar.*
106. Beninflammation. *Ostitis. Osteomyelitis*	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	1	Beninflammation.
107. Benbrand. *Necrosis*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	1	1	Benbrand.
Summa	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	1	1	2	
XVII. Hud- och bindväfssjukdomar.																										*Hud- & bindväfssjukdomar.*
109. Bulnad. *Phlegmone. Abscessus*	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	1	...	...	...	...	...	3	3	Bulnad.
111. Andra hud- och bindväfssjukdomar. *Alii systematis cutanei et telæ connexivæ morbi*	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	1	Andra hud- och bindväfssjukdomar.
Summa	...	...	...	...	...	2	...	...	...	...	...	...	...	..	...	1	...	1	...	...	...	...	...	4	4	

Tab. 23. Fortsättning.

Dödsorsakernas benämning	De aflidnas lefnadsålder: 0—6 månad. m.	0—6 månad. qv.	6—12 månad. m.	6—12 månad. qv.	1—5 år m.	1—5 år qv.	5—10 år m.	5—10 år qv.	10—15 år m.	10—15 år qv.	15—20 år m.	15—20 år qv.	20—40 år m.	20—40 år qv.	40—60 år m.	40—60 år qv.	60—80 år m.	60—80 år qv.	Öfver 80 år m.	Öfver 80 år qv.	Okänd ålder m.	Okänd ålder qv.	Summa Mankön	Summa Qvinkön	Summa Båda	Dödsorsakernas benämning
XVIII. Svulster.																										*Svulster.*
112. Kräfta. *Cancer:*																										Kräfta:
a) Kräfta i magsäcken. *Cancer ventriculi*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	3	11	9	13	20	...	1	...	...	24	33	57	a) Kräfta i magsäcken.
b) » i bröstkörteln. *Cancer mammæ*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	4	...	5	...	..	...	...	1	9	10	b) » i bröstkörteln.
c) » i lifmodern. *Cancer uteri*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	3	...	2	...	1	...	...	...	6	6	c) » i lifmodern.
d) » i andra organ. *Cancer aliorum organorum*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	4	1	11	7	14	20	...	1	...	...	29	29	58	d) » i andra organ.
113. Sarkom. *Sarcoma*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	1	...	...	...	1	2	...	1	...	..	...	...	2	4	6	Sarkom.
114. Svulster af andra slag. *Tumores alii*	...	...	...	...	...	1	...	1	...	...	...	...	1	...	2	...	...	...	...	...	...	...	3	2	5	Svulster af andra slag.
Summa	...	...	...	...	...	1	...	1	...	1	1	...	5	4	26	25	27	48	...	3	...	...	59	83	142	
XIX. Våldsam död.																										*Våldsam död.*
115. Olyckshändelse eller våda. *Casus mortiferi.*																										Olyckshändelse eller våda:
1. Drunkning. *Submersio*	...	...	..	...	...	...	1	...	1	...	9	...	23	1	10	1	2	...	. .	...	2	...	48	2	50	Drunkning.
3. Förbränning. *Ambustio. Combustio*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	1	1	Förbränning.
5. Hängning. Strypning. *Strangulatio*	...	...	...	...	...	...	...	..	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	1	...	...	...	2	...	2	Hängning. Strypning.
6. Kväfning. Ihjälliggning. *Suffocatio*	1	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	2	...	1	...	...	...	...	...	4	1	5	Kväfning. Ihjälliggning.
7. Krossning och brottskador. *Contusio. Laceratio-Fractura*	...	...	...	...	...	...	1	...	1	...	...	...	3	...	2	...	...	1	...	...	...	...	7	1	8	Krossning och brottskador.
b) Jernvägsskada	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	1	1	Jernvägsskada.
d) Fall	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	1	...	2	...	...	...	...	...	...	...	4	...	4	Fall.
e) Andra kross- och brottskador	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	1	...	...	...	...	...	3	...	3	Andra kross- och brottskador.
8. Sår. *Vulnus*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	1	...	2	...	2	Sår.
Summa	2	1	...	...	1	...	2	...	2	...	9	...	28	1	18	2	4	2	1	...	3	...	70	6	76	

Tab. 23. Fortsättning.

Dödsorsakernas benämning	De aflidnas lefnadsålder																						Summa			Dödsorsakernas benämning
	0—6 månad.		6—12 månad.		1—5 år		5—10 år		10—15 år		15—20 år		20—40 år		40—60 år		60—80 år		Öfver 80 år		Okänd ålder		Man-kön	Qvin-kön	Båda	
	m.	qv.	m.	qv.	m.	qv.	m.	qv.	m.	qv.	m.	qv.	m.	qv.	m.	qv.	m.	qv.	m.	qv.	m.	qv.				
116. Sjelfmord. *Suicidium.*																										*Sjelfmord.*
1) Dränkning. *Submersio*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	2	...	...	...	...	...	...	...	2	...	2	Dränkning.
5) Hängning. *Strangulatio.*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	5	...	5	...	1	1	...	...	...	...	11	1	12	Hängning.
8) Sår. *Vulnus*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	2	...	...	...	...	...	...	...	...	...	2	...	2	Sår.
9) Akut förgiftning. *Intoxicatio acuta.*																										Akut förgiftning.
d) Fosfor	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	4	...	...	...	...	...	...	...	...	...	4	4	Fosfor.
f) Frätande ämnen	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	1	...	1	Frätande ämnen.
117. Mord. Dråp. *Homicidium.*																										*Mord. Dråp.*
6. Kväfning. *Suffocatio*	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	1	Kväfning.
8. Sår. *Vulnus*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	1	...	...	...	...	...	2	...	2	Sår.
Summa	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	7	4	9	...	2	1	...	...	...	...	19	5	24	
119. Okänd dödsorsak	2	4	1	5	1	1	...	...	...	...	...	2	1	...	3	...	...	...	1	...	...	...	9	12	21	Okänd dödsorsak.
Summa	180	139	59	55	131	133	34	31	21	24	35	38	192	143	206	133	226	280	28	82	3		1115	1058	2173	
	319		114		264		65		45		73		335		339		506		110		3					

Tab. 24. Dödsorsakerna i Göteborg år 1900, fördelade efter sina hufvudgrupper på månader och qvartal.

Dödsorsaker	Januari			Februari			Mars			April			Maj			Juni			Juli			Augusti			September			Oktober			November			December			Qvartal 1:sta			Qvartal 2:dra			Qvartal 3:dje			Qvartal 4:de			Summa			Procent af hela antalet dödsfall
	m.	qv.	s:a	m.	qv.	s:a	m.	qv.	s:a	m.	qv.	s:a	m.	qv.	s:a	m.	qv.	s:a	m.	qv.	s:a	m.	qv.	s:a	m.	qv.	s:a	m.	qv.	s:a	m.	qv.	s:a	m.	qv.	s:a	m.	qv.	s:a	m.	qv.	s:a	m.	qv.	s:a	m.	qv.	s:a	m.	qv.	s:a	
Bildningsfel och medfödda sjukdomar	11	6	17	4	3	7	3	4	7	5	7	12	3	4	7	6	5	11	5	7	12	7	5	12	5	—	5	7	5	12	2	5	7	9	4	13	18	13	31	14	16	30	17	12	29	18	14	32	**67**	**55**	**122**	5,61
Ålderdomssjukdomar	1	12	13	2	9	11	—	9	9	2	6	8	3	4	7	3	3	6	2	1	3	3	3	6	1	—	1	1	4	5	2	10	12	2	8	10	3	30	33	8	13	21	6	4	10	5	22	27	**22**	**69**	**91**	4,19
Akuta infektionssjukdomar	21	11	32	6	5	11	10	9	19	14	6	20	6	10	16	5	2	7	2	6	8	2	5	7	6	4	10	5	4	9	5	12	17	6	6	12	37	25	62	25	18	43	10	15	25	16	22	38	**88**	**80**	**168**	7,73
Kroniska infektionssjukdomar	34	28	62	23	25	48	30	27	57	29	25	54	30	29	59	24	24	48	19	20	39	20	23	43	16	19	35	16	14	30	17	13	30	19	18	37	87	80	167	83	78	161	55	62	117	52	45	97	**277**	**265**	**542**	24,94
Konstitutionella sjukdomar	—	—	—	1	1	2	—	2	2	1	3	4	3	—	3	—	—	—	1	2	3	2	—	2	2	—	2	2	—	2	—	2	2	—	1	1	1	3	4	4	3	7	5	2	7	2	3	5	**12**	**11**	**23**	1,06
Kroniska förgiftningssjukdomar	1	—	1	—	—	—	—	—	—	2	—	2	1	—	1	1	1	2	—	—	—	—	1	1	—	—	—	1	—	1	2	—	2	—	—	—	1	—	1	4	1	5	—	1	1	3	—	3	**8**	**2**	**10**	0,46
Sinnessjukdomar	—	2	2	—	—	—	—	3	3	1	1	2	—	1	1	2	1	3	—	—	—	2	—	2	1	—	1	1	—	1	—	—	—	—	2	2	—	5	5	3	3	6	3	—	3	1	2	3	**7**	**10**	**17**	0,78
Nervsystemets sjukdomar	4	9	13	5	10	15	3	5	8	5	8	13	8	8	16	7	5	12	6	4	10	6	5	11	2	2	4	6	4	10	6	2	8	10	3	13	12	24	36	20	21	41	14	11	25	22	9	31	**68**	**65**	**133**	6,12
Öronsjukdomar	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	**1**	—	**1**	0,05
Cirkulationsorganens sjukdomar	17	8	25	11	19	30	12	14	26	18	17	35	16	16	32	7	5	12	8	16	24	6	8	14	11	8	19	13	10	23	11	8	19	6	6	12	40	41	81	41	38	79	25	32	57	30	24	54	**136**	**135**	**271**	12,47
Andningsorganens sjukdomar	23	26	49	20	21	41	16	20	36	16	18	34	13	18	31	15	9	24	6	4	10	2	7	9	5	9	14	9	3	12	7	11	18	15	11	26	59	67	126	44	45	89	13	20	33	31	25	56	**147**	**157**	**304**	13,99
Matsmältningsorganens sjukdomar	11	10	21	4	1	5	6	6	12	2	4	6	4	2	6	10	6	16	7	6	13	20	8	28	9	10	19	16	13	29	3	8	11	9	2	11	21	17	38	16	12	28	36	24	60	28	23	51	**101**	**76**	**177**	8,14
Urinorganens sjukdomar	1	1	2	2	3	5	2	1	3	2	1	3	2	2	4	4	—	4	—	2	2	1	2	3	1	—	1	4	2	6	3	1	4	1	4	5	5	5	10	8	3	11	2	4	6	8	7	15	**23**	**19**	**42**	1,93
Kvinliga könsorganens sjukdomar	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—	—	—	—	**3**	**3**	0,14
Rörelseorganens och bensystemets sjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	2	—	—	—	**1**	**1**	**2**	0,09
Hud- och bindväfssjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	2	2	—	—	—	—	**4**	**4**	0,19
Svulster	6	9	15	7	6	13	—	6	6	6	1	7	9	6	15	6	4	10	4	15	19	2	8	10	4	9	13	3	9	12	7	5	12	5	5	10	13	21	34	21	11	32	10	32	42	15	19	34	**59**	**83**	**142**	6,54
Våldsam död: olyckshändelse eller våda	19	—	19	—	1	1	2	1	3	3	—	3	3	—	3	2	—	2	11	2	13	10	—	10	11	1	12	6	—	6	2	—	2	1	1	2	21	2	23	8	—	8	32	3	35	9	1	10	**70**	**6**	**76**	3,49
sjelfmord	5	1	6	1	—	1	—	—	—	1	—	1	—	—	—	3	—	3	—	—	—	3	1	4	1	1	2	—	1	1	—	—	—	2	1	3	6	1	7	4	—	4	4	2	6	2	2	4	**16**	**5**	**21**	0,97
Mord och dråp	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	1	—	1	1	—	1	—	—	—	**3**	—	**3**	0,14
Okänd dödsorsak	4	1	5	1	—	1	1	2	3	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	2	2	1	—	1	2	1	3	—	3	3	—	—	—	—	2	2	6	3	9	—	1	1	3	3	6	—	5	5	**9**	**12**	**21**	0,97
Summa	159	125	284	87	104	191	86	109	195	107	100	207	101	100	201	96	66	162	71	90	161	88	77	165	78	64	142	90	72	162	67	77	144	85	74	159	332	338	670	304	266	570	237	231	468	242	223	465	**1115**	**1058**	**2173**	100

Tab. 25. Dödsorsakerna i Göteborg år 1900 bland här kyrkoskrifna, fördelade på stadsdelar.

	Nordstaden	Sydstaden	Otterhällan	Masthugget	Maj. 4:de Rote	Maj. 2:dra Rote	Masthuggsbergen	Maj. 3:dje Rote	Maj. 1:ste Rote	Haga	13—14:de Rot. Hagaheden	Landala V. Brantdala	Annedal, Albostaden	Stampen, Gullbergsvass,	15:de Roten, Burgården	Redbergslid, Olskroken	Gamlestaden	Fattighusen	Obekant bostad	Summa
Bildningsfel och medfödda sjukdomar	6	1	3	15	1	5	11	10	8	11	3	14	8	4	8	6	2	2	—	118
Ålderdomssjukdomar	3	9	1	8	1	4	4	5	8	14	7	—	12	—	2	2	3	3	—	86
Akuta infektionssjukdomar	9	6	6	15	—	6	14	11	4	19	5	14	5	6	5	15	2	14	—	156
Kroniska infektionssjukdomar	20	8	21	47	3	10	47	39	33	60	18	43	45	18	14	45	6	34	—	511
Konstitutionella sjukdomar	1	2	1	3	—	—	2	—	2	2	3	1	—	1	—	—	—	1	—	19
Kroniska förgiftningssjukdomar	1	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	1	1	—	—	—	—	4	—	9
Sinnessjukdomar	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	2	—	—	1	—	—	—	10	—	14
Nervsystemets sjukdomar	1	4	3	17	—	2	7	6	9	15	12	4	5	7	4	9	1	17	—	123
Öronsjukdomar	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Cirkulationsorganens sjukdomar	13	8	5	13	4	6	18	10	21	39	14	8	14	10	6	8	5	54	—	256
Andningsorganens sjukdomar	18	16	12	25	—	8	31	18	19	37	13	17	18	10	9	20	5	9	—	285
Matsmältningsorganens sjukdomar	4	6	9	12	1	5	15	8	7	13	6	19	17	5	5	24	1	10	—	167
Urinorganens sjukdomar	2	1	2	5	1	4	4	1	2	8	1	2	2	1	—	1	1	2	—	40
Qvinliga könsorganens sjukdomar	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	3
Rörelseorganens och bensystemets sjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Hud- och bindväfssjukdomar	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	4
Svulster	7	5	1	24	1	2	12	5	14	18	9	7	10	—	5	3	1	11	—	135
Våldsam död: olyckshändelse eller våda	1	—	3	3	—	3	6	—	3	4	—	4	—	2	2	2	—	—	1	34
sjelfmord	1	1	—	—	—	1	—	—	3	1	1	2	—	—	—	1	—	1	—	12
Mord eller dråp	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	1	—	3
Summa	87	67	67	189	12	58	173	114	135	242	94	138	137	65	60	138	28	173	1	1,978

Tab. 26. Dödsorsakerna bland här kyrkoskrifna, som år 1900 aflidit utom staden.

	De aflidnas lefnadsålder																						Summa		
	0—6 månader		6—12 månader		1—5 år		5—10 år		10—15 år		15—20 år		20—40 år		40—60 år		60—80 år		Öfver 80 år		Okänd ålder		Mankön	Qvinkön	Båda
	m.	qv.	m.	qv.	m.	qv.	m.	qv.	m.	qv.	m.	qv.	m.	qv.	m.	qv.	m	qv.	m.	qv.	m.	qv.			
1. Bildningsfel och medfödda sjukdomar	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	4
2. Ålderdomssjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	1	—	—	—	5	5
3. Akuta infektionssjukdomar	—	—	—	1	1	—	—	—	—	1	—	—	6	2	1	1	—	—	—	—	—	—	8	5	13
4. Kroniska infektionssjukdomar	—	—	1	1	1	—	—	1	1	—	—	1	12	8	5	1	—	—	—	—	—	—	20	12	32
5. Konstitutionella sjukdomar	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	3	1	4
6. Kroniska förgiftningssjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	1
7. Sinnessjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	2	1	3
8. Nervsystemets sjukdomar	2	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	1	2	—	1	2	—	—	—	—	7	3	10
9. Cirkulationsorganens sjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	4	—	2	—	2	4	—	—	—	—	10	4	14
10. Andningsorganens sjukdomar	3	3	3	—	—	1	—	1	—	—	—	—	1	3	1	—	1	1	—	—	—	—	9	9	18
11. Matsmältningsorganens sjukdomar	3	1	—	1	—	—	—	—	—	—	1	1	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	5	5	10
12. Urinorganens sjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2
13. Svulster	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	2	2	—	—	—	—	4	3	7
14. Våldsam död: olyckshändelse eller våda	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	8	—	17	1	7	2	2	—	—	—	3	—	38	3	41
Sjelfmord	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	1	5	—	—	—	—	—	—	—	9	1	10
15. Ej uppgifven dödsorsak	2	4	1	5	1	1	—	—	—	—	—	2	1	—	3	—	—	—	1	—	—	—	9	12	21
Summa	13	10	5	8	3	2	3	2	2	2	11	5	47	19	30	6	9	13	1	1	3	—	127	68	195

Tab. 27. Dödsorsakerna i Göteborg år 1900 bland främlingar.

	De aflidnas lefnadsålder																						Summa		
	0—6 månader		6—12 månader		1—5 år		5—10 år		10—15 år		15—20 år		20—40 år		40—60 år		60—80 år		Öfver 80 år		Okänd ålder		Mankön	Qvinkön	Båda
	m.	qv.	m.	qv.	m.	qv.	m.	qv.	m.	qv.	m.	qv	m.	qv	m.	qv.	m.	qv.	m.	qv.	m.	qv.			
1. Medfödda sjukdomar och bildningsfel	3	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	2	5
2. Akuta infektionssjukdomar	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	1	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	2	3	5
3. Kroniska infektionssjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	5	1	1	1	—	—	—	—	—	—	8	3	11
4. Sinnessjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
5. Öronsjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	1
6. Cirkulationsorganens sjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	2	—	2
7. Andningsorganens sjukdomar	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2
8. Matsmältningsorganens sjukdomar	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	3	—	3
9. Svulster	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	2
10. Våldsam död: olyckshändelse eller våda	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—	1	—	1	—	—	—	—	—	7	—	7
Sjelfmord	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	3
Summa	5	2	—	—	1	1	—	—	—	—	3	2	13	5	5	1	4	—	—	—	—	—	31	11	42

Tab. 28. Dödsfall på 1,000 innevånare i nedanstående sjukdomar årligen 1896—1900, samt medeltal för denna och föregående 5-årsperiod.

	1896	1897	1898	1899	1900	Medeltal	
						96—1900	91—95
Dödsfall i tuberculos	2,3	3,1	2,6	2,7	2,9	2,7	3,2
» i pneumoni	1,4	1,6	1,3	1,3	1,4	1,4	1,6
» i bronchit (barn)	0,3	0,6	0,3	0,3	0,5	0,4	0,5
» i nephrit	0,5	0,4	0,3	0,4	0,3	0,4	0,4
» i cancer	0,8	1,0	1,1	1,0	1,0	1,0	0,9
» i diarrhé (barn)	1,2	1,0	0,6	0,9	0,9	0,9	1,1
» i typhus abdominalis	0,3	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

Tab. 29. Jemförande öfversigt af antalet dödsfall i folksjukdomar samt några andra sjukdomar i Göteborg åren 1891—1900.

Dödsorsaker	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	Medeltal för de 10 åren
Smittkoppor	—	3	10	15	—	—	—	—	—	—	2,8
Mässling	25	64		24	54	8	57	32	38	27	32,9
Skarlakansfeber	15	13	17	36	72	28	6	9	27	17	24,0
Fläcktyfus	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tarmtyfus	12	10	9	9	9	34	17	15	10	6	13,1
Rödsot	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Epidemisk influensa	33	46	29	2	26	6	8	—	17	12	17,9
Epidemisk hjernfeber	1	3	4	1	—	—	—	—	—	—	—
Kikhosta	42	52	26	25	26	22	126	17	30	44	41,0
Difteri och strypsjuka	5	12	13	101	94	57	48	19	18	18	38,5
Varfeber	7	6	11	14	6	13	14	13	13	15	11,2
Barnsängsfeber	5	13	11	6	5	3	5	1	3	2	5,4
Lungsot	332	306	275	273	299	269	343	318	332	369	311,6
Hjerntuberkulos	61	78	47	54	84	56	66	74	61	103	68,4
Luftrörsinflammation, akut och kronisk	98	130	81	94	87	80	114	76	73	88	92,1
Lunginflammation	199	204	175	140	154	159	192	160	159	177	171,9
Inflammation i mage och tarmar, akut och kronisk	156	153	158	150	105	153	129	102	143	126	137,5

Anteckningar från en studieresa till Glasgow,

26 Oktober—4 November 1900.

På uppdrag af Göteborgs Hälsovårdsnämnd afreste undertecknad den 26:te Oktober detta år till Glasgow med det speciela uppdraget att derstädes studera de hygieniska anordningar, som från stadens sida vidtagits under den tid, pestepidemien varat.

Tidpunkten för detta besök visade sig vara i flera afseenden väl vald, bland annat derför att man nu, sedan epidemien varat öfver två månader och tydligen nalkades sitt slut, kunde öfverblicka förloppet af densamma och se resultatet af de vidtagna åtgärderna samt samla de praktiska rön, som vunnits under den gångna tiden; en sak, som ej oväsentligt bidrog till att undersökningarna kunde bedrifvas jämförelsevis hastigt, var att den mängd af öfver 60 läkare från nästan alla land i Europa, som under de 2 sista månaderna för studiers skull legat i Glasgow, nu var försvunnen och således alla upplysningar kunde erhållas i första hand.

Innan jag ingår på redogörelsen om pesten, skulle jag vilja förutskicka en del notiser och data, som visa utvecklingen af Glasgow och dess sanitetsväsen under det gångna århundradet, i all synnerhet som af desamma framgår den utomordentliga betydelsen af en väl ordnad stadshygien, på hvilken stora kraf naturligen ställas med den storlek och kommersiella betydelse Glasgow för närvarande eger.

Glasgow, Storbrittanniens näst största stad, har nemligen en folkmängd, som från århundradets början 10-dubblats och nu närmar sig millionen, den täflar i fråga om sin handel med Liverpool och i fråga om sina fabriker med Manchester; genom sin skeppsfart står den i synnerligt liflig förbindelse med

jordens alla trakter och är därför ständigt utsatt för import af en mångfald af sjukdomar, i första hand smittkoppor och kolera och på sista åren bubonpesten.

På grund af den lifliga fabriksverksamheten produceras en oerhörd mängd rök, som i synnerhet vintertiden jämte den då nästan alltid rådande, ofta ogenomträngliga dimman bildar en sanitär olägenhet af största betydelse.

De statistiska uppgifter, med ledning af hvilka morbiditets- och mortalitetsorsakerna kunna erhållas och derigenom ett begrepp om resultatet af de hygieniska åtgärderna, finnas tillgängliga från år 1855 i enlighet med »The Scotch Registration Act», som då utkom. Sedan långt tillbaka hade visserligen förut af kyrkogårdarnes föreståndare register förts öfver de döda och i sammanhang dermed anteckning gjorts om dödsorsaken i enlighet med de anhöriges uppgifter; och ehuru tillförlitligheten af dessa uppgifter naturligen lemnar mycket öfrigt att önska, får man dock i öfverensstämmelse med våra svenska liknande anteckningar en ledning vid bedömande af bland annat epidemiernas gång och utsträckning; dessa uppgifter samlades också sedan 1821 i systematiskt utgifna »Mortaly Bills», hvarur några siffror kunna vara af intresse för jämförelse mellan olika tider. Så var befolkningssiffran 1837 253,000 med dödlighet af 41 pro mille (medelvärde från denna tid), deraf i »fever» (= typhus exantematicus) 8,6, med antalet sjukdomsfall i »fever» beräknade till c:a 21,800; befolkningssiffran år 1847 hade stigit till 320,500 med en dödlighet pro mille af 56,4, deraf i »fever» 10,4, sjuklighet i »fever» 45,000; 1893, svåraste epidemiåret under senaste tid, utgjorde befolkningssiffran 677,800 med mortalitetssiffran 23 pro mille, hvaraf alla infektionssjukdomar sammanslagna utgjorde 4,6 med omkring 17,000 insjuknade.

Under trycket af en stor koleraepidemi 1848 började en del åtgärder företagas för förbättrande särskildt af bostadshygienen; de sämsta bostäderna inköptes af staden och raserades och af såväl staden som enskilda uppfördes mönsterbostäder afsedda för de fattiga klasserna; från samma tid härleder sig ock en del förordningar om skötseln af gårdstomter, latrin och sopor m. m.

En förnyad impuls gafs genom koleraepidemien 1853—54 och blef dess förnämsta resultat sammanslagningen af de båda sedan århundradets början funktionerande privata vattenledningsverken och deras öfvertagande af staden, i sammanhang hvarmed de helt omändrades, så att vattnet, som förut till största delen tagits från den genom staden flytande Clyde, från 1859 leddes från en liten norr om Glasgow belägen bergsjö, Loch Katrine. Detta år räknas härigenom såsom ett bland de viktigaste i lokala hälsovårdens historia, i synnerhet som ock vid samma tid andra genomgripande förändringar företogos, i det att hälsovården utbröts från den öfriga stadsstyrelsen bildande ett självständigt funktionerande verk; arbetet, som förut koncentrerats på epidemierna först då de utbrutit, blef nu till stor del riktadt på att förebygga desamma. Sålunda se vi

under 60-talet offentliga desinfektions- och tvättanstalter uppstå, epidemisjukhus uppbyggas samt renhållningen öfvertagas af staden och ordnas. »Receptionshouses», der infekterades anhöriga kunna interneras, inrättades i början af 70-talet och från samma tid upprättades samarbete mellan hälsovårdsstyrelsen och skolorna, så att barn inom insjuknade familjer afhöllos från skolorna så länge fara för spridning af smitta förelåg. Såsom bevis på resultatet af denna genombrottstid vill jag anföra ett par belysande siffror. Så dogo under 5-årsperioden 1865—1869 3,607 i typhus exanthematicus, af hvilka 50 % vårdats på sjukhus, under 5-årsperioden 1890—94 dogo 70 personer i samma sjukdom, och hade nu 94 % vårdats å sjukhus; folkmängden hade under tiden ökats från omkring 400,000 till 700,000; dödssiffran sjönk under samma tid från 30 pro mille till 20 pro mille innevånare.

Bland de viktigare åtgärder, som på senaste tiden genomförts är införandet af vattenklosettsystemet, som nu är fullt ordnadt efter att ha påbörjats omkring 1890.

De *speciela epidemiska sjukdomar,* som under århundradet varit gängse i Glasgow, bjuda hvar för sig många intressanta punkter.

Om vi då först granska *smittkoppornas* historia finna vi, att redan 1801 fri vaccination infördes genom medicinska fakultetens vid universitet försorg; dess vaccinationsanstalt, som ännu existerar, fick hjälp genom den i slutet af 50-talet å Royal Infirmary's poliklinik anordnade anstalten. Till 1864, då i lag genom »Compulsory Vaccination (Scotland) Act» vaccination af barn påbjöds, hade denna således varit frivillig. Stadens nuvarande stora vaccinationsanstalt trädde i arbete år 1873. Redan i början af 80-talet hade man kommit därhän, att endast 2 % af vaccinationsskyldige barn i Glasgow ej voro vaccinerade; revaccination är ej i lag påbjuden annat än för rekryter, men dessutom vaccineras alla fångar, som äro dömda till en viss tids fängelse eller straffarbete. För vården af smittkoppsjuka finnas å stadens äldre epidemisjukhus Belvidere 150 platser anordnade.

Sedan stadens nya vattenledningsverk börjat funktionera 1859 ha de efter denna tid förekommande *tyfoidfeberepidemierna*, till ett antal af 5 à 6, kunnat konstaterats såsom »mjölkepidemier». En förordning för mjölkkontrollen (Dairies and Milkshops order 1879) utarbetades därför, i hvilken auktoriserades inspektion af misstänkta ladugårdar i stadens omgifning, hvarigenom uppspårandet af lokala sjukdomskällor underlättades; såsom tillägg till denna förordning utgafs i slutet af 80-talet »The sanitary requirements of a Dairy Farm» däri vådorna af infekterad mjölk påvisades samt mjölkuppköpare uppmanades att visitera sina leveransgårdar innan kontrakten uppgjordes. De hygieniska försiktighetsmåtten vid sjelfva transporten och vid distributionen inom staden beröras ej häri och kan ej heller anses tillfredsställande lösta i den form, de för närvarande ega.

Äfven *scarlatina*epidemier genom infekterad mjölk äro påvisade ej mindre än 4 gånger i slutet af 80-talet och början af 90-talet.

Kikhostan är såsom andra acuta bröstsjukdomar i Glasgow af elakartad karaktär; enligt statistiska uppgifter skall dess mortalitetssiffra för sista 40-årsperioden uppgå till en pro mille, hvarvid till jämförelse kan nämnas att scarlatinan på samma tid ej når högre än 0,9, enteriterna 0,8 och difterin 0,5, allt pro mille innevånare; sista 5-årsperioden ger följande värden: kikhostan 0,90, messling 0,90, difteri 0,40, scarlatina 0,30.

Såsom jemförelse med våra siffror vill jag anföra, att sista 5-årsperioden i Göteborg visar för kikhosta 0,37, för messling 0,32, för difteri 0,40 och för scarlatina 0,24.

Difterien har varit föga framträdande både i fråga om utbredning och malignitet; difteriserum användes för närvarande såsom regel och då vanligen intravenöst; intubation användes ej, åtminstone ej på Belvidere, liksom ej heller ångtält vid croup.

Då ett klimat sådant som Glasgows gifvetvis måste ställa synnerligen stora fordringar på lungorna kunde man tänka sig att *tuberculosen* skulle vara synnerligen svårartad, men egendomligt nog är ej så förhållandet utan har dödssiffran, som under 20-årsperioden 1855—1874 höll sig temligen stationär vid omkring 4 pro mille, sedan dess kontinuerligt sjunkit till sitt nuvarande värde 2,3 (5-årsperioden 1890—94). Göteborgssiffrorna för ungefär motsvarande tidpunkter var 3,2 (20-årsperioden 1861—80) och 3,2 och för 5-årsperioden 1890—94. Förklaringen på detta förhållande ansågs ligga dels i att ungdomen genom stadens anordningar å de offentliga lekplanerna, som flitigt besöktes, drogs ut ifrån gårdar och gränder samt i att rassiorna efter dåliga bostäder ledt därhän, att knappt några källarelägenheter, dit det direkta dagsljuset alltid har svårare att tränga sig fram, numera användes till bostäder. Desinfektion af tuberculöses kläder användes i ganska stor utsträckning, men var ej obligatorisk.

Öfriga bröstsjukdomar däremot visade den höga dödssiffran af omkring 7 pro mille. Göteborgs motsvarande omkring 2 pro mille. Vinterklimatet är också det mest tänkbara skadliga i synnerhet om såsom under kalla vintrar långa tider en tät dimma ligger öfver staden; en sådan vinter var 1874—75, då också dödssiffran på senvintern gick upp till 67 pro mille, af hvilka 50 % voro acuta lungsjukdomar; röken från alla fabrikerna, som blandas med denna dimma och som delvis framkallar densamma, är nu det främsta föremålet för hälsovårdsmyndigheternas uppmärksamhet, men svårigheten att i detta afseende nå ett tillfredsställande resultat tyckas vara nästan oöfvervinneliga. Redan för flera år sedan yttrade förste stadsläkaren (first medical officer of health) i denna fråga, att vi först och främst måste klargöra för oss, att det är möjligt att få bort denna rök, i andra hand att den också verkligen skall bort och slutligen att vi genast

med allvar måste kasta oss in i arbetet på att få saken realiserad. Om man hör dessa energiska ord och ändå finner att ingenting af betydenhet har kunnat uträttats sedan dess, kan man misströsta om en snar lösning af denna rökfråga, som öfver allt börjar tränga sig fram och fordrar ett afgörande.

Liksom sålunda dimman och röken äro Glasgows hälsovådligaste moment om vintern, är Clyde sommarens; vid lågvatten, vestlig vind och torka stiger lukten från Clyde upp i staden och kan tidvis vara synnerligen intensiv; detta är naturligen en följd af den obetydliga strömhastighet, som vattnet fått genom de oerhörda muddringar, som verkstälts för skeppsfartens skull; Clyde, som för 50 år sedan vid sitt lopp genom staden ej var mer än 60 meter bred och 1 meter djup, är nu 145 meter bred och 7—8,5 meter djup och vattnet i densamma skulle stå nästan stilla om ej vexlingarne af ebb och flod skaffade en omsättning.

Hvad *den nu pågående pestepidemien* beträffar, vill jag i största korthet kapitulera dess historia.

Den 3 Augusti insjuknade ett litet barn och dess fostermor (Rosestreet N:o 57); båda dogo efter några dagars sjukdom och diagnosen ställdes på infectiös resp. acut gastro-enterit. Enligt irländsk-katolsk sed hölls nattvak hos liken af anhöriga och vänner, hvilka därunder kysste desamma; dagen efter begrafningen insjuknade mannen, likaledes under symptom af enterit. Den 21 Augusti dog en flicka i 57 Thistlestreet under symptom af acut pneumoni; hon hade 8—10 dagar förut deltagit i likvakan vid Rosestreet 57; hennes mor och 2 syskon insjuknade likaledes nästan samtidigt; vid denna tid började läkarne genom sammanställande af fallen med deras tydligt svårartade kontagiositet och egendomliga atypiska förlopp misstänka att de kunde höra samman och vara etiologiskt enhetliga. Den 27 Augusti inlades derför de sjuke å stadens epidemisjukhus, Belvidere, och därmed var böldpestepidemien i Glasgow 1900 konstaterad.

Belvidere inreddes till epidemisjukhus 1870 efter att förut ha varit en gammal herregård; genom om- och tillbyggnader utvidgades det så småningom och olika afdelningar öppnades efter hand tills det slutligen 1887 stod fullfärdigt i sitt nuvarande skick. Det utgöres af en komplex af små, fullt skilda paviljonger, hvar och en rymmande endast ett mindre antal patienter (omkring 20). Hela sängantalet närmar sig 600. Genom en hög stenmur är tomten delad i 2:ne afdelningar med hvar och en sin helt och hållet skilda förvaltning och utrustning, den mindre afdelningen, afsedd för smittkoppor, har ungefär 160 platser, och i 3 paviljonger af denna inhystes nu pestfallen. De intagna patienternas kläder ångkokades eller sublimatdränktes i 2:ne pannor, placerade utanför dörren, hvarefter de skickades till stadens vid Belvidere likaledes belägna stora desinfektionsanstalt. Exkrement från pestpaviljongen kokades i autoklav innan

de lemnades i kloaken, matrester och dylikt brändes i anstaltens krematorium. I fråga om sjukhistorier och terapi hänvisar jag till doktor Clod-Hansens i Hospital Tidende N:o 38—41 publicerade berättelse; vid mitt besök å sjukhuset voro de kvarliggande patienterna i full konvalescens och erbjödo intet specielt karakteristiskt.

Sedan patienterna förts från den smittade bostaden afstängdes densamma naturligtvis genast; alla anhöriga och öfriga, som stått i förbindelse med de insjuknade, intogos på ett af Glasgows 4 »receptionshouses», där de erbjödos preventiv inoculation med pestserum; under iakttagande af största försigtighet tätades alla öppningar och springor i de infekterade husen, hvarefter svafvelsyrlighetsrökning verkställdes (flytande S. O. 2 i tuber — hvar och en afsedd för ett rum — från Bodke, Roberts & Co., Snartford, London). Denna gas, som fick verka under ett dygn afsåg närmast att döda flugor och alla insekter, som kunde finnas i rummet; öfversprutning med formalin af alla sängkläder och möbler företogs därefter, och sedan formalinet likaledes fått verka ett dygn öfverfördes sängkläderna till desinfektionsanstalten och bostaden fick stå under bevakning med öppna fönster under 10 dagar. Efter förnyad formalinbehandling gjordes skurning af rummen, hvarefter huset kalkströks och gården asfaltbelades; ingen inflyttning i de så behandlade lägenheterna tilläts. Såsom man ser voro desinfektionsåtgärderna synnerligen energiska. Råttor fångades i de infekterade husen och underkastades bacteriologisk undersökning, hvarvid dock utan undantag resultatet blef negativt; detta kan möjligen sättas i samband med att ingen infekterad latrin var tillgänglig för råttorna, då öfver allt vattenklosett är införd.

I de fattiga kvarteren i Glasgow var visserligen mycken smuts samlad, men den tycktes mest vara om jag så får säga personlig, sjelfva husen voro i allmänhet ganska väl inredda och med nöje kunde man konstatera frånvaron af de hos oss vanliga bostäderna i källarne. Förefunnos rum i jordvåningen, hvilket ofta förekom i de villabygda bostäderna i stadens vackrare del, voro dessa genom en, ett par meter bred graf skilda från omgifvande jord.

Någon kontroll på från Glasgow afgående passagerare eller gods har ej utöfvats och med de lifliga förbindelser, som finnas åt alla håll, torde en sådan ej kunnat tänkas; på grund af de karaktänsåtgärder, som från alla håll vidtagits mot Glasgow har därför en rätt stor trafik af gods ledts ned till hamnstäder, särskildt Greenock och Andrassan, samt omkringliggande orter, hvarigenom alla artiklar, som särskildt efter vår karantänslag äro underkastade desinfektion å Känsö undandragas desinfektion. Detta är naturligtvis ett gif akt för oss, att vid liknande tillfällen göra oss fullt förtrogna med de orter, öfver hvilka handeln söker sig väg vid karantän för en viss stad och på dem tillämpa ungefär samma bestämmelser, som mot den direkt smittade äro gällande.

Under min vistelse i Glasgow hade jag äfven tillfälle att få se bland annat stadens nya för 2 månader sedan öppnade *epidemisjukhus,* Ruchill Hospital, afsedt för de norra och vestra stadsdelarna, likasom Belvidere var afsedt för södra och östra. Ruchill Hospital rymde likaledes 600 patienter och har dragit en anläggningskostnad af $^1/_4$ mill. £; de skilda paviljongerna voro afsedda för endast 16 patienter, fördelade på två salar. Värme och ventilation besörjdes genom de stora, öppna spislarne i hvilken kolelden alltid brann.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Göteborg den 12 Nov. 1900.

Karl Joh. Gezelius.

FEBRIS-TYPHOIDES 1900.

1088 · Göteborgs Litogr. Aktiebolag

SCARLATINA 1900.

1088 · Göteborgs Litogr. Aktiebolag

DIFTERI 1900.

1088 · Göteborgs Litogr. Aktiebolag

BESKRIFNING

ÖFVER

NYA BARNBÖRDSHUSET I GÖTEBORG

JEMTE

HISTORIK ÖFVER DESS TILLKOMST

AF

ABR. H. WESTMAN OCH **K. A. WALTER**

ORDFÖRANDE I BYGGNADSKOMITÉN. BARNBÖRDSHUSETS DIREKTOR.

GÖTEBORG.

GÖTEBORGS HANDELSTIDNINGS AKTIEBOLAGS TRYCKERI.

1900.

Barnbördsanstaltens historia.

Göteborgs barnbördshus kan på visst sätt räkna sina anor ända från tiden för det Sahlgrenska sjukhusets stiftande, i det dess stiftelseurkund af den 3 Aug. 1789 föreskrifver, att af sjukhusets 12 frisängar 2 skola reserveras för barnaföderskor, att såväl »sjukhusets medicus som chirurgus skola vid förlossningarne biträda» samt att en fast anställd barnmorska skall där finnas att tillgå. Under sjukhusets första tillvaro i hörnet af Sillgatan och den s. k. Masthamnen samt i hörnet af Östra Hamngatan och Spannmålsgatan (det nuvarande polisverket) kunde dock af utrymmesskäl ingen särskild förlossningsafdelning förekomma; först under det tredje skedet, sedan sjukhuset 1854 blifvit flyttadt till den plats, det ända till senaste tid innehaft, kan man tala om någon egentlig sådan och i Oktober 1855 blef till följe häraf det första kontraktet afslutadt mellan Kongl. Sundhetscollegium och staden om inrättande i sammanhang härmed af en undervisningsanstalt för barnmorskor. Till lokal för denna uppläts den öfversta våningen i Sahlgrenska sjukhusets vestra flygel jemte några vindsrum.

Snart blef dock här stugan för trång. Från de egentliga kliniska afdelningarne hördes upprepade klagomål öfver det intrång, som barnbördsafdelningen gjorde på sjukvården och anspråk väcktes tidt och ofta från de andra klinikerna på de rum, som upptogos af densamma; och barnbördsafdelningens målsmän blefvo icke heller svaret skyldige; dels klagade de öfver den olämpliga indelningen af rummen, dels öfver den obehagliga närheten å ena sidan af lik- och obduktionsrummen och å andra sidan af kirurgernas operations- och mottagningsrum, från hvilka alla lägenheter man fruktade skadliga påverkningar, om än icke bakterikologien, som då ännu låg i sin linda, kunde såsom nu till full evidens bevisa dem. På grund af alla dessa skäl beslöto derför stadsfullmäktige år 1870, att barnbördsafdelningen skulle *snarast möjligt* utbrytas från

Sahlgrenska sjukhuset och i Oktober 1875 kom den omsider under eget tak å tomterna N:o 74 - 79 å Löndalaängen i Ö. Haga, söder om Hagakyrkan. Att denna anstalt, vid sin anläggning afsedd för 24 sängar, redan inom jemförelsevis kort tid skulle blifva otillräcklig och föråldrad, berodde dels på stadens under de följande åren skeende hastiga tillväxt, dels på de stora framsteg, som hygienen just under denna period gjorde under inflytande af en Listers, Billroths m. fl. forskares upptäckter. Redan några år efter anstaltens öppnande visade sig ett trängande behof af en tvättanstalt, emedan nästan oöfvervinneliga svårigheter mötte att ordentligt besörja inrättningens tvätt, ventilationen och uppvärmningen lemnade mycket öfrigt att önska, förlossningsrummet befanns för trångt, förvaringsrummen för utredningen otillräckliga, stora sprickor i murarne pekade på bristande omsorg vid husets uppförande och — främst af allt — patientantalet, som året efter inflyttningen utgjorde 269, tillväxte i sådan grad, att det snart mer än tredubblades och uppgick under det senast förflutna året (1899) till 989.

På grund af allt detta anhöll anstaltens direktor redan den 9 April 1886, att styrelsen måtte hos stadsfullmäktige begära, »att nödiga åtgärder måtte, så snart ske kan, vidtagas för beredande af ökadt utrymme åt barnaföderskor, hvilket efter hans mening icke kunde ske annorledes än genom uppförande af ett större tidsenligt barnbördshus.» Den åtgärd, som stadsfullmäktige med anledning af denna skrifvelse vidtog för att minska tillströmningen till barnbördshuset, att med ett kontant mindre belopp understödja sådana i staden varande barnaföderskor, som styrkte sig däraf vara i behof, synes icke hafva åstadkommit afsedd verkan och den tillfälliga utvägen att bereda ett något ökadt utrymme genom att år 1891 uppsäga det förut gällande kontraktet med Medicinalstyrelsen, enligt hvilket staden förbundit sig att till barnmorskeläroanstalten upplåta bostadsrum för frielever, tillförde sjukvården endast två små rum, hvilka icke märkbart kunde afhjälpa öfverbefolkningen. I Februari 1894 aflät därföre barnbördshusets styrelse på direktors förnyade framställning till stadsfullmäktige anhållan om åtgärders vidtagande för utvidgning eller förflyttning af förlossningsanstalten och föreslog frågans hänskjutande till en särskildt för denna sak tillsatt beredning. Stadsfullmäktige tillsatte då i Mars s. å. en beredning, bestående af Hrr Abr. H. Westman, C. M. Ullman, P. Andréen, F. W. H. Pegelow och F. Widell samt efter hans frånfälle J. W. Bratt, för utredning och yttrande i sagda fråga. Denna beredning föreslog i sitt betänkande af den 14 Mars 1896, att stadsfullmäktige skulle anvisa tomterna N:o 82 A—E i Annedal till plats för nytt barnbördshus samt att det skulle uppdragas åt beredningen att inkomma med ritningar och kostnadsförslag till en nybyggnad å sagda plats för en dylik anstalt, afsedd för ett antal omkring 60 sängar och inrymmande jemväl undervisningslokaler för barnmorske-elever. Detta förslag blef

af stadsfullmäktige den 30 April s. å. bifallet. Till följe af sålunda erhållet uppdrag vände sig beredningen till herr hofintendenten m. m. A. Kumlien såsom varande den inom sjukhusbyggnadsfacket mest erfarne af landets arkitekter med anmodan att uppgöra skizz och summariskt kostnadsförslag till denna byggnad. Det förslag, som Hr Kumlien i anledning häraf först uppgjorde, omfattade, förutom åtskilliga mindre byggnader såsom portvaktstuga, lik- och obduktionshus m. m. en enda större byggnad med plats för 64, eventuellt 74 sängar samt beräknad att kosta omkring 350,000 kr. Ehuru detta förslag i många hänseenden, och icke minst i arkitektoniskt, erbjöd afsevärda fördelar, ansåg beredningen sig af två skäl icke kunna antaga detsamma. Dels var det för dyrt och dels medgaf det icke någon tillökning af sängantalet, om och när en sådan blefve af behofvet påkallad. Arkitekten anmodades därför att utarbeta ett nytt förslag — som sedan blef beredningens — hvilket, förutom åtskilliga ändringar i det ursprungliga programmet, som afsågo att göra det mindre kostbart, var baseradt på *en hufvudbyggnad* med fasad mot Öfra Husargatan och 2 bakom denna hufvudbyggnad liggande och genom en sammanbindningsgång dermed förenade *paviljonger,* af hvilka dock blott den ena skulle till en början utföras, en *ekonomibyggnad,* innehållande ångpannehus, elektricitetsverk, lik- och obduktionshus m. m. och en boställsbyggnad för portvakt och maskinist. Enligt detta förslag, för hvilket kostnaden approximativt beräknades till omkring 260,000 kr., men sedermera vid detaljförslagets uppgörande växte till 297,000 kr. skulle 60 sängplatser genast blifva tillgängliga och utväg finnas att efter den andra paviljongens fullbordande öka dessa till 90, när en gång stadens tillväxt kräfde en dylik utvidgning. Under förutsättning, att barnbördshusets gamla inventarier till största delen skulle kunna användas i den nya anstalten och att endast 10 nya sängplatser till en början skulle behöfva uppsättas, beräknades kostnaden för nya utredningspersedlar och inventarier till kr. 8,321: 40, en summa som sedermera af skäl, som komma att anföras, visade sig alltför låg. Den årliga driftkostnaden för den nya anstalten beräknades med ledning af förhållandena under de senare åren vid den gamla och utgående från ett antal af 40 sängar till 20,300 kr., en siffra som sannolikt äfven kommer att åtminstone de första åren öfverskridas. Utförandet af byggnaden jemte alla i sammanhang dermed stående frågor föreslog beredningen skola öfverlemnas åt en komité, bestående af 5 ledamöter.

Detta förslag blef af stadsfullmäktige antaget den 26 Augusti 1897 och utsågos till byggnadskomiterade den 9 September s. å. Hrr Abr. H. Westman, C. M. Ullman, V. Hasselblad, F. Blidberg och Y. Rasmussen. Vid komiténs första sammanträde utsågs till dess ordförande Hr Westman, v. ordförande Hr Ullman och till kassaförvaltare Hr Hasselblad, hvarjemte till sekreterare antogs v. häradshöfding B. Lindberg och till kontrollant öfver byggnadsarbetena Hr

arkitekten O. Dymling, som under Hr Kumliens öfverinseende öfvervakat arbetet vid det nya Sahlgrenska sjukhusets byggnad och derigenom förökat sin redan förut vunna erfarenhet inom denna art af byggnadsverksamhet.

Sedan byggnadernas uppförande blifvit utbjudet på entreprenad, uppdrogs det åt byggmästarefirman A. Krüger & Son, hvilken inlemnat det lägsta anbudet: 249,700 kr. Uppvärmnings- och ventilationsanordningarne hafva utförts af Göteborgs mekaniska verkstads aktiebolag för ett pris af 25,500 kr. efter förslag och ritningar af ingeniör H. Theorell i Stockholm, hvilken äfven åtog sig uppdraget af kontrollant vid deras uppförande. Den elektriska belysningsanläggningen har utförts af firman Boye & Thoresen härstädes efter förslag af ingeniör Fr. Lamm för 23,000 kr.; vatten- och afloppsledningar af firman A. J. G. Bissmarck & C:o efter byggnadskontrollanten ingeniör O. Dymlings ritningar för 20,500 kr.; ångköksanläggningen af firman W. Wiklunds mek. verkstäder i Stockholm för 5,900 kr. och maskintvättinrättningen af firman Heinr. Timm i Berlin för 12,657 riksmark — båda enligt byggnadskontrollantens anvisning; åskledare äro enligt Hr Lamms förslag uppsatta af firman Boye & Thoresen för 812: 87 kr. samt den elektriska elevatorn af W. Wiklunds mek. verkstäder för 6,100 kr.

Kostnaden för nya inventarier uppgår till 37,170 kr. Orsaken till den betydliga skillnaden mellan detta belopp och det vid byggnadsföretagets början af sjukhuskommissarien G. Helmer föreslagna, är att söka deri, att hans förslag utgick från att endast 10 nya sängplatser skulle anskaffas och att alla de gamla voro dugliga, då deremot en sedermera företagen undersökning visat, att ett stort antal af de gamla sängarne måste utdömas. Vidare har barnbördshusets styrelse ansett lämpligt, att hela det nya sängantalet på en gång uppsättes, att för antiseptikens tillgodoseende nya möbler — hufvudsakligen af jern och glas — anskaffas till alla sjukrummen och att sterilisations- och instrumental-utredningen i förlossnings- och operations-rummen svara mot vår tids fordringar. Detta styrelsens förslag hafva stadsfullmäktige den 22 sistlidne Maj godkänt och derigenom satt styrelsen i stånd att äfven i hvad beträffar anstaltens inredning motsvara hygienens högt drifna fordringar.

Den betydliga stegring, som redan före och ännu mera under byggnadsarbetets fortgång inträdde inom alla till byggnadsfacket hörande grenar, hade till följd, att det af stadsfullmäktige i början anvisade anslaget visade sig otillräckligt, hvarför byggnadskomitén den 5 Sept. 1899 blef nödsakad att af stadsfullmäktige begära ett ytterligare belopp af 80,000 kr. till byggnadens fullbordande, så att denna i sin helhet med portvaktstuga och planering af tomten i sitt närvarande skick belöper sig till 377,000 kr. När härtill lägges det för inredning och inventarier beviljade anslaget, utgör slutsumman 414,170 kr. Detta belopp är visserligen betydligt, men när man ihågkommer, att vår stad genom

den nu fullbordade byggnaden för en längre tid framåt erhållit en tidsenlig anstalt, som den hittills saknat och som intet samhälle af liknande storlek kan och får undvara, torde priset icke anses för dyrt, isynnerhet om man därifrån afdrager värdet af de tomter, som genom denna nybyggnad blifvit frigjorda, hvilket efter ett pris af endast 6 kr. kvadratfoten — hvilket understiger det i denna stadsdel allmänt gällande — utgör öfver 200,000 kr.

ABR. H. WESTMAN.
Ordförande i byggnadskomitén.

Beskrifning af förlossningsanstalten.

Belägen å tomten sydvest om Seminariet består anstalten af en *hufvudbyggnad* med framsidan åt nordvest och tills vidare blott *en flygel* löpande från nordvest åt sydost, sammanbunden med hufvudbyggnadens andra våning genom en täckt gång. Med hufvudbyggnadens källarvåning sammanhänger på nordliga ändan *maskin- och ångpannehuset,* ofvan hvars intill tomtgränsen stötande nordostliga del *obduktionsbyggnaden* höjer sig. Dessutom befinner sig, skiljd från den öfriga komplexen, intill gatan i norra hörnet af området *portvaktstugan* (se situationsplanen). Tomten är omsluten af ett 1,6 m. högt spjelstaket af trä. Den mellan gatan och hufvudbyggnaden belägna delen af området är afsedd för planteringar liksom den sydöstra delen. Genom denna plantering leder en i båge förd väg från portvaktstugan till den omkring 25 m från gatan liggande

Hufvudbyggnaden.

Denna är uppförd på pålgrund af rödt tegel i 3 våningar, är försedd med plåttäckt tak, mäter i höjd från källargolf till takfot 17,42 m., i längd 55 m. och i bredd 10,82 m., är vänd med hufvudfaçaden åt Öfra Husargatan och har den flerfalda uppgiften att inrymma såväl administrations- och ekonomi-lokalerna som de för undervisningen och större delen af de för sjukvården afsedda rummen.

Första våningen.

Från porten på det 4 m. framspringande midtpartiet af hufvudfaçaden leder en låg stentrappa mellan vaktrummet till höger och ett sköterskerum till venster upp till första våningen. Der denna trappa slutar, mötas den längs byggnadens hela framsida löpande 2,7 m. breda korridoren och den korta tvärgående, som delar huset i två sidohälfter. Alla dessa tre korridordelar äro oljemålade i ljusa färger och belagda med linoleummattor samt genom dubbeldörrar afstängda från entréen.

Sjukafdelningen

är i sitt nuvarande skick egnad att mottaga intill 63 patienter.

Den korta tvärgående korridoren är afsedd som *väntrum för besökande.* Strax till venster deri är ingången till *elevatorn,* som mäter $2{,}_{17} \times 1{,}_{95}$ m. inuti och således lemnar god plats för säng och personal. Den drifves med elektricitet och är lemnad af Wicklund & C:o. Längre fram befinner sig ingångsdörren till *afklädningsrummet,* der patienterna utbyta sina egna kläder mot anstaltens, sedan de (pat.) tvättats och badats i det angränsande badrummet, innanför hvilket åter en mindre sal är belägen, afsedd för undersökning.

I allmänhet gäller om de till sjukvården bestämda rummen att omkring 40 k.m. luft är att tillgå för hvarje patient. Rummens höjd vexlar mellan $3{,}_{6}$—$4{,}_{35}$ m. och deras djup mellan $4{,}_{4}$—$6{,}_{3}$ m. Bredden rör sig inom vidare gränser beroende på det speciela ändamål, för hvilket rummet är afsedt. Väggar och tak äro oljemålade i ljusa färger, operationsrummen och isoleringsafdelningen strukna med emaljfärg. Golfven äro cementerade och täckta med linoleummattor. Fönstren äro dubbla; de inre öppna sig inåt på gångjern. Fönsterbågen i öfre fyllningen är å 1—2 af fönstren i hvarje rum försedd med »Perfekt N:o 1», Mathiesens patent, som tillåter att bågen kan fällas inåt för vädring af en person stående på golfvet. (»Perfekt» är anbragt i nästan alla lokaler utom boningsrummen.) Fönsterytan förhåller sig till golfytan som $^1/_4$—$^1/_5$, så att rummen om dagen äro mycket väl belysta. Anordningen med »Perfekt» gör att gardinerna äro fästa med ringar på messingstänger 20 cm. från väggarne. Belysningen sker under den mörka tiden med elektriska glödlampor försedda med matta kupor, hvarjemte väggkontakter för handlampa finnas i alla rum, uppvärmningen med ånga från högtrycks-ångpannor.

I hvarje rum fins tvättställ med varmt och kallt vatten samt stjelpbara fat.

Bortom undersökningsrummet följa i korridoren längs hufvudfaçaden först 2 rum för 1 patient hvardera och derefter *anrättningsrum* och *operationsrum för bukoperationer.* De mäta hvardera 5 m. i bredd och äro strukna med emaljfärg; golfven äro belagda med viktoriaplattor.

Anrättningsrummet

är försedt med två tvättbäcken med trampinrättning för att icke behöfva vidröra kranarne med de rentvättade händerna, en autoklav för bandagesterilisation, en instrumentkokare (ånga) samt en emaljerad sköljlåda. Dubbla svängdörrar lemna tillträde till

Operationssalen,

som äfven är utrustad med 2 liknande tvättställ, sköljlåda och instrumentkokare, hvilka jemte ett värmeelement, som insatts för att vid operationerna undvika

inströmmandet af den icke säkert rena luften ur värmekamrarne, äro de enda fasta bohagen i rummet. Här bör anmärkas att alla de oundvikliga rörledningarne äro lagda fristående från väggen flere cm. för att lätt kunna tvättas äfven på baksidan, hvarjemte de, så lagda, icke kunna gömma dam mellan sig och väggen. — Midteldelen af golfvet består af terazzo (der operationsbordet skall stå). Golfbrunn för afflöde och slangförskrufning för spolning finnas anbragta både här och i anrättningsrummet. — Om dagen belyses operationssalen af ett fönster med tunna smidjernsbågar, mätande 2,55×2,35 på nordöstra väggen samt ett dylikt på sydöstra sidan 2,7×3 liknande det i anrättningsrummet d. v. s. deladt i fyra afdelningar med breda träramar så som de vanliga fönstren i anstalten. Den nedersta rutan af fönsterglaset är till 1,50 m. höjd mattslipadt till hinder för olämplig skådelust. Under den mörka tiden upplyses rummet utom af två vanliga glödlampor genom en midt öfver operationsbordets plats befintlig skärmreflektor med 9 lampor. Väggkontakt för handlampa finnes äfven.

Andra våningen.

Från högra sidan af tvärgången vid entréen leder trappan upp till andra våningen der patientrummen i motsats till första våningen äro förlagda i byggnadens *båda* sidohälfter på sydöstra sidan af korridoren, som löper längs hufvudfaçaden. Midt emot trappan bredvid elevatorn befinner sig ett tékök med sköljlåda och slasktratt, jernhäll och elektrisk kontakt för kokning.

I façadkorridoren till höger träffas först ett badrum med 2 badkar, derpå ett rum för 2 patienter, så två rum för 1 patient, derpå 1 sal för 5 patienter och slutligen vid korridorens ända de båda

Förlossningsrummen,

som äro på liknande sätt utrustade som operationssalen med undantag deraf att i det större förlossningsrummet på nordvestra sidan icke finnes något fönster, samt att här äro anbragta de stora kokarne från »Atlas» för sterilt vatten och saltlösning, från hvilka rörledningar äfven gå ned i operationssalen, der aftappningskranar *också* finnas.

Det större förlossningsrummet är afsedt för 3 förlossningsbäddar, det mindre för blott en. Spolkran och golfbrunn äro anbragta i det större rummet.

Till venster om trappan träffas först ett rum för 2 patienter, så 2 rum för 1 patient, så en sal för 8 och slutligen vid korridorens ända åter ett enskildt rum.

I utsprånget å hufvudfaçaden äro belägna föreståndarinnans bostad och ett sköterskerum.

Tredje våningen.

I 3:dje våningen befinna sig de för febersjuka bestämda rummen i byggnadens nordliga hälft, bildande en afdelning för sig med särskildt badrum, förråd, sköterskerum, enskildt rum och två större rum för 4 patienter hvardera liggande

i den följd de nu omnämnts. Dessa rum äro målade med emaljfärg för lättare och säkrare rengöring, eljes lika öfriga patientrum, ehuru blott 3,6 m. höga.

Återstoden af sjukvårdsafdelningen befinner sig i flygelbyggnaden.

Föreläsningssalen

befinner sig i första våningen vid façadkorridorens sydliga ända; den har samma dimensioner som salen afsedd för 8 patienter i andra våningen d. v. s. 9,6 ×6,3×4,35 m. Den är målad med emaljfärg i ljust gult. Bredvid denna ligga ett mindre rum bestämdt till expeditionslokal och på andra sidan ett apparatrum samt rum för professor och assistent.

Boningsrum.

Utom redan omnämnda bostadslägenheter för föreståndarinna och sköterskor upptagas 3:dje våningens sydliga hälft af bostäder åt köks- och tvättföreståndarinnorna och deras betjening, hvarjemte utsprånget på façaden i 3:dje våningen innehåller 3 rum afsedda för elever.

I öfrigt må nämnas att i façadutsprånget å alla våningarna finnas 2 klosetter, en på hvardera sidan om boningsrummen, försedda med spolkran, tratt och sköljlåda samt värmeelement.

Till venster i tvärgången 2 trappor upp ligger *direktionsrummet* med innanför beläget *archivrum,* målade med emaljfärg i gulhvit ton.

Källarvåningen.

Ångköket, tvättinrättningen och maskinhuset.

I källarvåningen intages sydliga delen af *köket,* hvars dimensioner öfverensstämma med den ofvanför liggande föreläsningssalens. I hufvudbyggnadens syd vestra hörn lemnar en särskild ingång med förstuga utifrån gården tillträde till köket och likaså till förvaringsrummet för mjölk och smör; skafferiet befinner sig vid kökets nordliga ända jemnlöpande med värmekammaren, som intager källarvåningens midtparti, på dess östliga sida, under det att diskrummet intager motsvarande plats på värmekammarens vestliga, rätt under façadkorridorens sydliga ända (se för öfrigt källarplanen Pl. I). Från diskrummet leder vägen genom ett förvaringsrum för transportmedel o. d. till *matrummet för betjeningen,* hvilket motsvarar den nordliga delen af façadkorridoren i de andra våningarna. Rummen i façadutsprånget äro inrättade till förrådsrum.

På nordliga sidan om trappuppgången träffas först ett utlemningsrum för tvättsaker, derinnanför *förrådet* för tvätten och på andra sidan ett *strykrum* med derpå följande *mangelrum* beläget under operations- och anrättningsrummen och af båda dessas dimensioner. Midteldelen af byggnaden intages här liksom å sydliga hälften af en värmekammare jemnlöpande med strykrummet. Från

mangelrummet leder genom en mindre förstuga åt byggnadens framsida en trappa upp på planen framför huset.

Tvättstugan stöter intill mangelrummet men befinner sig egentligen utom hufvudbyggnaden i

Maskinhuset,

som åt nordvest fortsätter densammas källarvåning med en nästan qvadratisk areal 16,45×18 m.; den öfver hufvudbyggnadens bredd öfverskjutande delen befinner sig åt husets frånsida. Utom tvättstugan, som ligger åt façaden, belyst af flere fönster *uppunder* samt af ett ljusschakt *i* taket rymmer maskinhuset *maskinrummet* åt façaden på lika sätt belyst af 3 fönster, *rum för accumulatorer* med förråd, i hörnet mellan föregående rum och ångpannerummet belyst genom ett fönster från gårdssidan samt slutligen *ångpannerum* med tillhörande *kolrum* vettande åt nordvest, belyst från gårdssidan af 5 fönster och ett ljusschakt i taket. De nu omnämnda ljusschakten befinna sig såsom lanterninupphöjningar på den terrass, som sträcker sig mellan hufvudbyggnadens första våning, der äfven utgång till terrassen finnes från korridorens norra ända, och obduktionslokalen. Från terrassen leder en trappa ned till gården bakom hufvudbyggnaden. Terrassens storlek och form motsvarar maskinhusets, sedan derifrån undantagits de två rummen för den elektriska belysningen.

Ångköksinredning.

För ångköksinredningen äro följande apparater med dertill hörande ång-, kondens- och vattenledningar uppställda i stora köket, såsom af ritningarna öfver hufvudbyggnaden (se källarplanen) framgår.

En större ångkokgryta af gjutjern rymmande 190 liter och afsedd för potatiskokning, med balanseradt, hermetiskt slutbart lock, hvilket senare är försedt med säkerhetsventil och luftkran. Grytan, som användes för potatiskokning, är försedd med lösa, af förtennt koppar och trådduk förfärdigade korgar för inläggning af potatisen.

En större ångkokgryta af gjutjern rymmande 170 liter, försedd med löst lock af koppar, invändigt förtennt.

En ångkokgryta rymmande 118 liter, med ytterpanna af gjutjern, innerpanna af förtennt hårdhamrad kopparplåt med lock liksom föregående.

En d:o af 78 liters totalrymd, lika med föregående.

En d:o af 78 » » » » » dock är från innergrytans understa del en 25 m/m aftappningskran anbragt. Grytan, som användes för kaffekokning, är försedd med lösa tuber af fin trådduk.

En ångkokgryta om 60 liters totalrymd med ytterpannan af gjutjern, innerpanna och löst lock af nickelplåt. Grytan är afsedd för kokning af mjölk.

Samtliga grytor äro inrättade att kunna stjelpas, de tvenne större med skrufhjulsmekanism, de mindre medels handspak och kunna grytorna fastlåsas i önskvärd ställning. Alla grytorna äro isolerade och täckta medels en kapsel af jernplåt samt försedda med aftappningskran. Invändigt äro gjutjernsgrytorna renslipade.

Vidare finnes i köket ett varmskåp af jernplåt för uppvärmning med ånga. Skåpet, som är 1,800 m/m långt, 800 m/m bredt och 800 m/m högt, är försedt med skjutbara dörrar och har invändigt 2:ne genombrutna, galvaniserade hyllor samt täckplatta, allt af jern. 2:ne inmurade jernspisar af Bolinders modell N:o 16 och 18 försedda med gemensam kakelfot.

Vid kokgrytorna äro trenne ståndare af gjutjern med svängbara armar och kranar af metall för tappning af kallt vatten till grytorna uppställda.

Ångrörsledningen, som utgår från ventillådan med $1^1/_2$ atm. tryck i ångpannerummet, är isolerad, lindad med väf och oljemålad. Kondensvattenledningen från såväl kokgrytorna som varmskåpet gå till kondensvattencisternen och äro ledningarna försedda med kondensvattenafledare.

Ångtvätten.

I ångpanne- och maskinhuset är äfven tvättstugan belägen. För driften af tvättapparaterna är i maskinrummet en vertikalt stående högtrycksångmaskin om 8 eff. h.k. uppställd och äro i tvättstugan följande apparater anbragta.

En bassin af cement för blötning af kläderna 2,70 mtr lång, 0,95 mtr bred och c:a 0,85 mtr djup. Från blötbassinen transporteras tvätten medels vagnar bestående af träläkt resp. korgvagnar gående på gummihjul till tvättmaskinen. Denna, hvars yttermantel är utförd af galvaniserad jernplåt, har en inre trumma af genombruten galvaniserad kopparplåt med refflade sidoväggar af messing. Denna inre trumma, som medels ångkraft sättes i rörelse, kan medels en omkastningsapparat bringas att rotera åt båda hållen, hvarmed vinnes att kläderna ej så lätt sammantrasslas inne i apparaten och till följe deraf en jemnare rengörning af desamma erhålles. Den inre trumman, i hvilken tvätten inlägges, kan tillslutas medels spärrhakar. I yttertrumman insläppes vatten, som medels en ångstrålsapparat inne i trumman kan bringas i kokning. På sjelfva apparaten är ett kopparkärl anbragt uti hvilket den färdiga luten eller sodan ihälles för att derifrån föras in i yttre trumman. Bredvid tvättapparaten äro tvenne lut- och sodalösningskärl af koppar uppställda och äro dessa äfvenledes försedda med ångstrålsapparat för uppvärmning af vattnet samt tappningskranar.

Från tvättapparaten öfverföres tvätten till koktrumman som jemte sköljkaret och centrifugen äro placerade på motsatta sidan af tvättstugan. Koktrumman består af en 2 m/m hårdvalsad kopparbehållare med en inre genombruten lös kopparbotten och är försedd med ångstrålsapparat för uppvärmning samt ut-

tappningskran. Yttre kärlet är 1,15 mtr högt och 1 mtr i diameter samt hvilar på 2:ne gjutjernsbockar och kan medels kugghjulsmekanism bringas i lutande ställning, så att kläderna lätt kunna uttagas. För att lättare kunna bringa apparaten tillbaka i sin ställning är den inbalanserad medels motvigt, som löper öfver en i väggen fastsatt rulle. Apparaten är försedd med hermetiskt slutet lock.

Bredvid denna apparat är sköljkaret uppställt. Detta är utfört af furuträ och 2,30 mtr långt, 1,30 mtr bredt, ovalformadt och försedt med en för ångkraft drifven propeller af metall. Karet, som har tillopp för varmt och kallt vatten, har både botten- och bräddaflopp.

Vid sidan af sköljkaret står en mindre centrifug-torkmaskin med inre roterande genombruten kopparkjettel 600 m/m i diam. och 300 m/m hög, samt yttre stativ af gjutjern uppställd på en sammanhängande fundamentram af I-jern. Den inre kopparkjetteln sättes i rörelse medels underifrån anbragt remutvexling. I tvättstugan äro äfven anbragta 6 stycken handtvättställ af furuträ med tillopp för varmt och kallt vatten, samt bottenventil af metall. Bredvid tvättstugan ligger mangelrummet samt intill detta strykrummet med en derinne placerad smidesjernstrykugn. I mangelrummet är uppställt en rullmangel för såväl maskin- som handkraft med öfre och undre skifvan af rödbok och försedd med sjelfverkande omkastningsapparat. Vidare en ångmangel äfvenledes för maskinkraft försedd med en ångvals af glattpoleradt stål, 40 m/m i diam. och 1,60 mtr lång, samt deröfver trenne filtklädda valsar äfvensom en s. k. mindre aftagningsvals. I mangelrummet befinner sig dessutom en ångtork med 9 stycken torkhästar så upphängda, att desamma kunna skjutas ut och in i apparaten. För upphängning af kläderna är hvarje häst försedd med 7 st. upphängningsstafvar af ekträ. För uppvärmning af den direkt utifrån kommande luften är inuti vid golfvet kamflensrör med c:a 40 kvm värmeyta anbragta. Utsugningsventil är anordnad vid taket.

Värmeledningen.

Uppvärmningen af byggnaderna med undantag af portvaktstugan sker medels ånga från tvenne högtrycksångpannor belägna i ångpannerummet der plats för ytterligare en panna är förutsedt. Dessa ångpannor förse äfven sjukhuset med hela dess behof af ånga för andra ändamål, såsom för driften af tvätt- och dynamomaskiner, för desinfektions- och steriliseringsapparater, varmvattenberedning etc. Ångpannorna äro s. k. liggande tubpannor med invändig eldstad och med c:a 37 kvm. eldyta. I sjelfva ångpannerummet befinner sig en cistern under golfvet som är afsedd att upptaga det från samtliga värmekroppar, koktrummor etc. kommande kondensvatten, hvilket vatten medels ofvan cisternen placerade motorapparater (Pump och Injektor) inmatas i pannorna. Från pannorna utgår en ledning genom en reduceringsventil för $1^1/_4$ atm. till en öfver

kondensvattencisternen befintlig ventillåda, vidare en ledning genom en Sulzmanns reduceringsventil reducerande från 7—0,3 atm. till ångsamlaren, äfvenledes belägen i ångpannerummet, samt en ledning till ångmaskinerna för belysning och tvätt. Från ventillådan utgår ledningar till kokapparaterna, steriliserings- och desinfektionsapparaterna samt till tvätten. Från ångsamlaren, som är försedd med aftappskran, utgå trenne ledningar, en till hufvudbyggnaden, en till flygelbyggnaden samt en till varmvattencisternen. På ångsamlaren är en ventillåda anbragt för tillopp af afloppsången från ångmaskinen och pumpen. För byggnadernas uppvärmning användes ången antingen enligt varmluftssystemet, der en kraftig ventilation erfordras, såsom i sjuksalar eller medels lokala kaminer, såsom i korridorer, klosetter etc. Bakom kaminerna äro luftuttag anordnade, hvilka medels skjutluckor kunna regleras. Luften i varmkamrarna uppvärmes medels s. k. kamflensrör, upphängda i hvalfvet och försedda med automatiska kondensvattenafskiljare. Frisk luft införes medels kanaler under källargolfvet direkt utifrån. Från varmkamrarna ledes luften genom murade kanaler till de olika rummen. Tillförningen af varmluften regleras antingen medels s. k. blandningsventiler i varmkamrarne eller direkt i sjukrummen. Den skämda luften bortföres äfvenledes genom murade kanaler, hvilka utmynna i skorstenar öfver vattentaket. Alla i källarne liggande ångrör äro isolerade, lindade med väf samt oljemålade.

Elektriska belysningen.

Anläggningen är utförd enl. 2-ledaresystemet med en lampspänning af 110 volt och är försedd med eget maskineri, bestående af tvenne ångmaskiner med hvar sin direkt kopplade dynamomaskin placerad på ett med ångmaskinen gemensamt gjutet fundament Ångmaskinerna äro stående högtrycksmaskiner om c:a 18 eff. h.k. samt konstruerade för ett öfvertryck af 6 atm. Afloppsången från maskinerna användes för värmeledningen. Dynamomaskinerna äro shuntlindade och utveckla hvar för sig c:a 11,2 k.-watt vid 110—165 volts spänning. Accumulatorbatteriet består af 61 element af Accumulator Fabrik-Aktiengesellschafts tillverkning, typ E 12, och äro af dessa 20 stycken s. k. reglerceller och förenade med cellkopplaren. Instrumenttaflan består af en i prydlig ram infattad marmorskifva placerad fristående, så att kopplingsanordningarna å baksidan äro lätt åtkomliga och är taflan försedd med 2:ne lampor framtill och en på baksidan för belysning af densamma. Taflan är försedd med dubbelpolig åskafledare. Från instrumenttaflan utgå 5 hufvudledningar: en för maskin- och ångpannehuset, en för hufvudbyggnaden, en för flygelbyggnaden, en för portvaktstugan samt slutligen en för hissmotorn på hufvudbyggnadens vind. Hufvudledningarna äro monterade på porslinsisolatorer. Inomhus är i allmänhet vulkaniserad dubbelledare i messingbeklädda Bergmannsrör använd utom i särskildt

fuktiga lokaler, såsom badrum etc., der gummiisolerade ledningar, monterade på porslinsknappar, användas. Centralerna äro anbragta uti i väggarna försänkta jernskåp uti hvilka äfven säkerhetsapparaterna, monterade på marmor, äro uppsatta. För inre belysningen af operationssalen är en med 9 stycken 16 normalljuslampor försedd hvitemaljerad skärm och mattglasskifva anbragt. För belysningen af hela sjukhuset finnes c:a 300 lampor.

Åskledareanläggning.

Hufvudbyggnaden, flygelbyggnaden samt ångskorstenen äro försedda med åskledare. Åskledarestängerna bestå af jernrör, hvilka medels fotjern och fyra rundjernsstag äro fästade vid takåsen. Stängerna sluta i en 1 mtr lång kopparspets, hvars öfre koniska del är brännförgylld. Från spetsarna löpa ledningar af 60 m/m sektionsarea utefter takåsen på byggnaderna och är hvarje bygg nad försedd med dubbla jordledningar, som äro förbundna med jordplåtar af 1 mtrs area.

Aflopps-, kall- och varmvattenledning.

Afloppsrören, af hvilka de yttre bestå af glaserade lergodsrör af Höganäs fabrikat, vexlande mellan 152—229 m/m dimension, de inre, af gjutjern i dimensioner 63—102 m/m. De från byggnaderna kommande ledningarna föras direkt i utanför byggnaderna liggande 380 m/m vida lergodsbrunnar. Alla yttre ledningar ventileras genom stuprören, de inre genom öfver yttertaket uppdragna rör. Af de inre ledningarna äro de större dimensionerna tätade med bly, de mindre med lin och mönjekitt. Yttre ledningar äro tätade med cement. Kallvattenledningarna, som bestå af asfalterade gjutjernsrör för de större dimensionerna samt galvaniserade smidesjernsrör för de mindre från 50 m/m och derunder, äro utförda från stadens hufvudledning, der en 4″ vattenmätare med bimätare är anbragt i portvaktstugans källare. Ledningen går derifrån in i tvättstugan, der den grenar sig i 76 m/m ledning till hufvudbyggnaden och 51 m/m till flygelbyggnaden. För hvarje uppgående sträng är en stoppkran anordnad och ligger ledningarna fritt från väggarna i samtliga sjukrum, i underordnade rum intill väggen. Detsamma gäller äfven för aflopps- och varmvattenrören. Gjutjernsledningarna äro i skarfvarna tätade med bly, de öfriga med lin och mönjekitt. Till hvarje sjukrum som har ett à två tvättställ är såväl varmt som kallt vatten inledt och äro tvättställen försedda med aflopp och vattenspärr. Dessutom finnes kallt och varmt vatten infördt i teköken, till sköljlådor och trattar i operations- och förlossningsrummen, i kök och diskrum. Sköljlådorna äro af emajljeradt gjutjern, disklådorna af koppar på träställning och tvättställen af porslin med täckplatta af glasemalj.

Varmvattenledningen utgår från den förutnämnda i tvättstugan placerade varmvattencisternen och är utförd af heldragna kopparrör i dimensioner 19—51

m/m och äro de i källaren liggande rören isolerade med asbest, filt och väf samt oljemålade. Äfven på dessa ledningar äro de uppgående rören försedda med stoppkranar. På varmvattenledningen i hufvudbyggnadens källare är en expansionsmuff anbragt. Trycket i varmvattenledningen är lika med det i kallvattenledningen eller c:a 6 atm.

Flygelbyggnaden,

ett tvåvånings stenhus på sakta sluttande berggrund och pålgrund, 12,53 mtr högt från källargolf till takfot, 33 mtr långt och 9 mtr bredt, är helt och hållet afsedt till sjukvården och står, som nämndt genom en täckt gång i förbindelse med hufvudbyggnadens andra våning, hvarmed flygelns första är i nivå. Denna gång, som uppbäres af pelare å den del, som löper vinkelrätt mot hufvudbyggnaden, har en längd af 33 mtr, en bredd af 2,7 mtr samt motsvarande vånings höjd (4,35 mtr inre höjd), böjer efter halfva sitt lopp från hufvudbyggnaden af i rät vinkel åt venster för att träffa flygelbyggnadens kortsida, längs hvilken den sedan stödjer sig, utmynnande i korridoren till dess första våning i flygelns norra hörn. (Då äfven den andra flygeln uppbyggts kommer gången att bilda ett T, från yttre ändarne af hvars tvärstreck flyglarne tänkas utgå). Korridoren löper i flygelbyggnaden längs dess nordöstra sida. Strax till venster vid ingången från föreningsgången finnes ett förrådsrum och en klosett; till höger öppna sig först trappuppgången till andra våningen och sedan i ordning dörrarne till ett tekök, inredt liksom i hufvudbyggnaden, till 2 rum för 2 patienter, 3 rum för 1 patient och vid korridorens ända till en sal för 8 patienter.

Andra våningen är lika den första, dock motsvarar der ett badrum och ett sköterskerum teköket och första sjukrummet för 2 patienter i första våningen. Allt är här lika inrättadt som i hufvudbyggnaden. — Källaren rymmer blott luftrumma och värmekammare. Vinden tjenar här liksom i hufvudbyggnaden till förrådslokaler.

Obduktions- och desinfektionsanstalten

äro båda inhysta i ett litet envånings stenhus uppfördt å terrassen på murarna till rummen för den elektriska belysningen. De äro dock skiljda från hvarandra genom en hel vägg och hafva följakligen skiljda ingångar.

Obduktionslokalen

består af ett *obduktionsrum,* ett *likrum* och en *förstuga* gemensam för båda. Väggar och tak äro strukna med emaljfärg i obduktionsrummet, hvars golf är asfalteradt. Det är försedt med tvättställ och tvenne väggskåp med hyllor för preparater och upplyses af 2 fönster. Likrummet är försedt med takbelysning; dess golf är cementeradt. I båda rummen finnas slangförskrufning och aflopp genom golfbrunn. Förstugans golf är belagdt med Viktoriaplattor.

Desinfektionslokalen

består af två lika stora rum, motsvarande accumulatorsrummet, oljemålade, försedda med cementgolf, upplysta af hvar sitt fönster bredvid ingångsdörrarna, hvilka leda direkt ut på terrassen. Det är förut anmärkt, att en *hel* vägg skiljer denna del af byggnaden från obduktionslokalen. I väggen mellan de båda desinfektionsrummen är desinfektionsugnen inmurad, så att hälften af densamma inskjuter i hvardera rummet. Det ena rummet tjenar till att inlägga de föremål, som skola desinfekteras genom öppningen i ugnens kortända. Det andra är afsedt för föremålens uttagande ur ugnen, då de äro desinfekterade.

Portvaktstugan

är uppförd af trä i 2 våningar, innehållande hvardera 2 rum och kök till bostäder för portvakten, maskinisten och tvenne eldare.

Golf och trappor.

Alla golf äro af cement utom i bostadslägenheterna och matrummet för betjeningen, der de äro af trä, operations- och förlossningsrum jemte anrättningsrum, der de äro belagda med Viktoriaplattor eller terrazzo samt obduktionsrummet, der asfaltgolf är anbragt. I sjukvårdsafdelningen äro cementgolfven klädda med linoleummattor.

Yttertrapporna äro gjorda af granit; innertrapporna af cementmosaik; trappafsatserna belagda med Viktoriaplattor.

Telefon- och ringledningar.

Ringledning går från alla sjukvårdsafdelningens lokaler till 4 stationer: N:o 1, som äfven är centralstation för telefonerna, i vaktrummet; N:o 2 i korridoren utanför teköket 1 trappa upp; N:o 3 vid teköket i flygelbyggnaden; N:o 4 i sköterskerummet å isoleringsafdelningen. Från de 3 sistnämnda gå telefonledningar till centralen i vaktrummet på nedra botten, dit äfven telefonledningar löpa från expeditionsrummet, köket och rikstelefonen.

Målning.

Utom hvad förut är nämndt må tilläggas, att förstugor och trappor äro oljemålade till 2 meters höjd, derofvan strukna med limfärg, likaså matrummet i källarvåningen, der dock oljemålningen blott går 1,5 mtr högt. Badrummen och tvättstugan äro omålade men äro väggar och tak utförda i stålslipadt cement.

K. A. WALTER.
Barnbördshusets direktor.

Hufvud fasad.

Göteborgs Barnbördshus.

Sektion af Hufvud fasaden, och fasad af Sammanbindningsgång i flygelbyggnad.

Plansch I

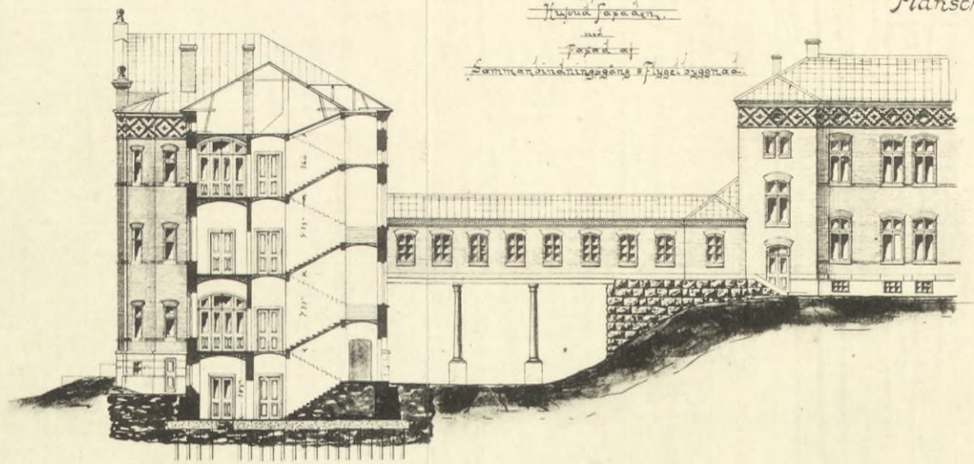

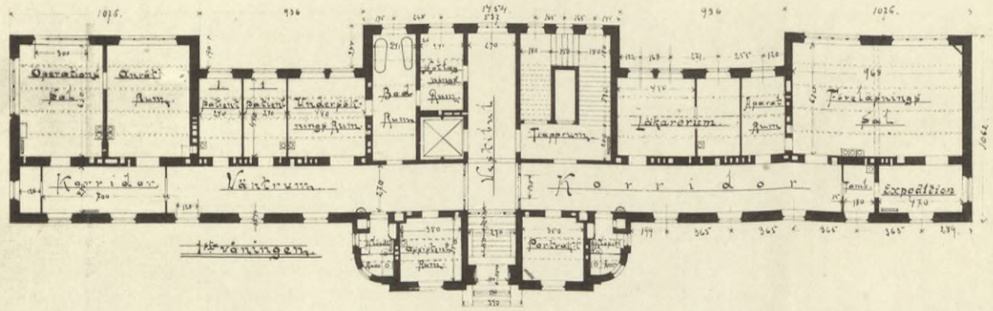

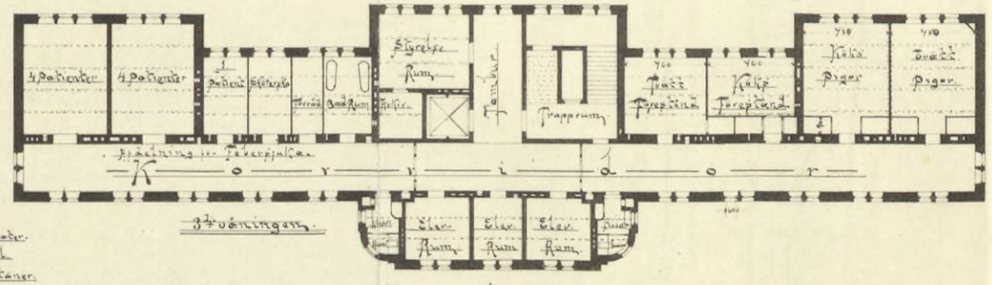

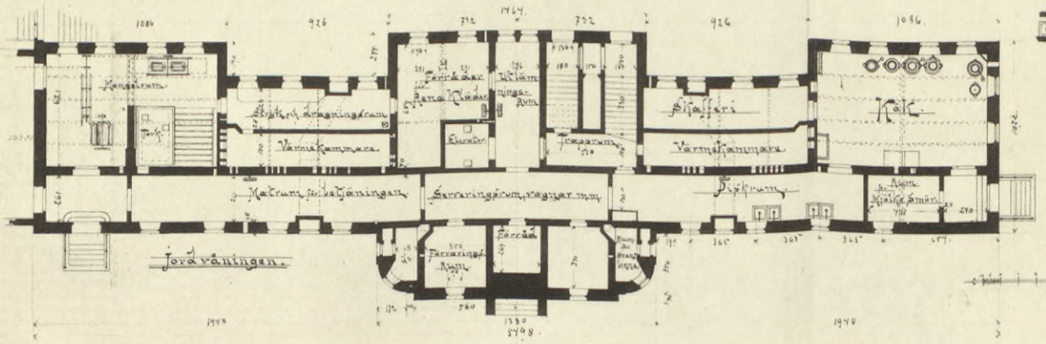

Vattenposter.
Tekkstall
Dricksfontener.
Slapkrokar.
Skolyldor.
Dryckador.

Skala.

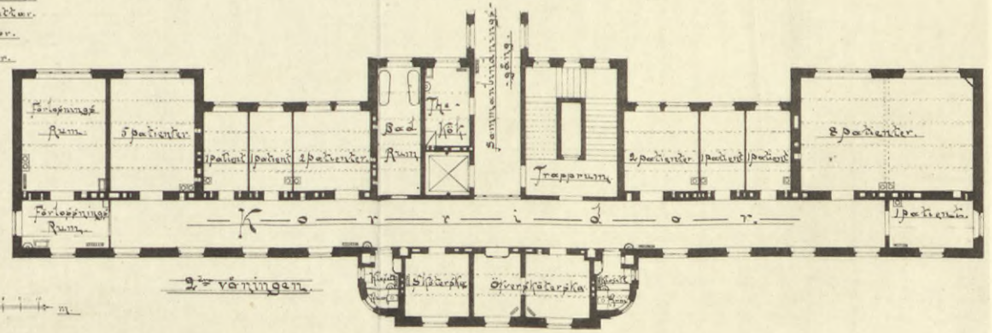

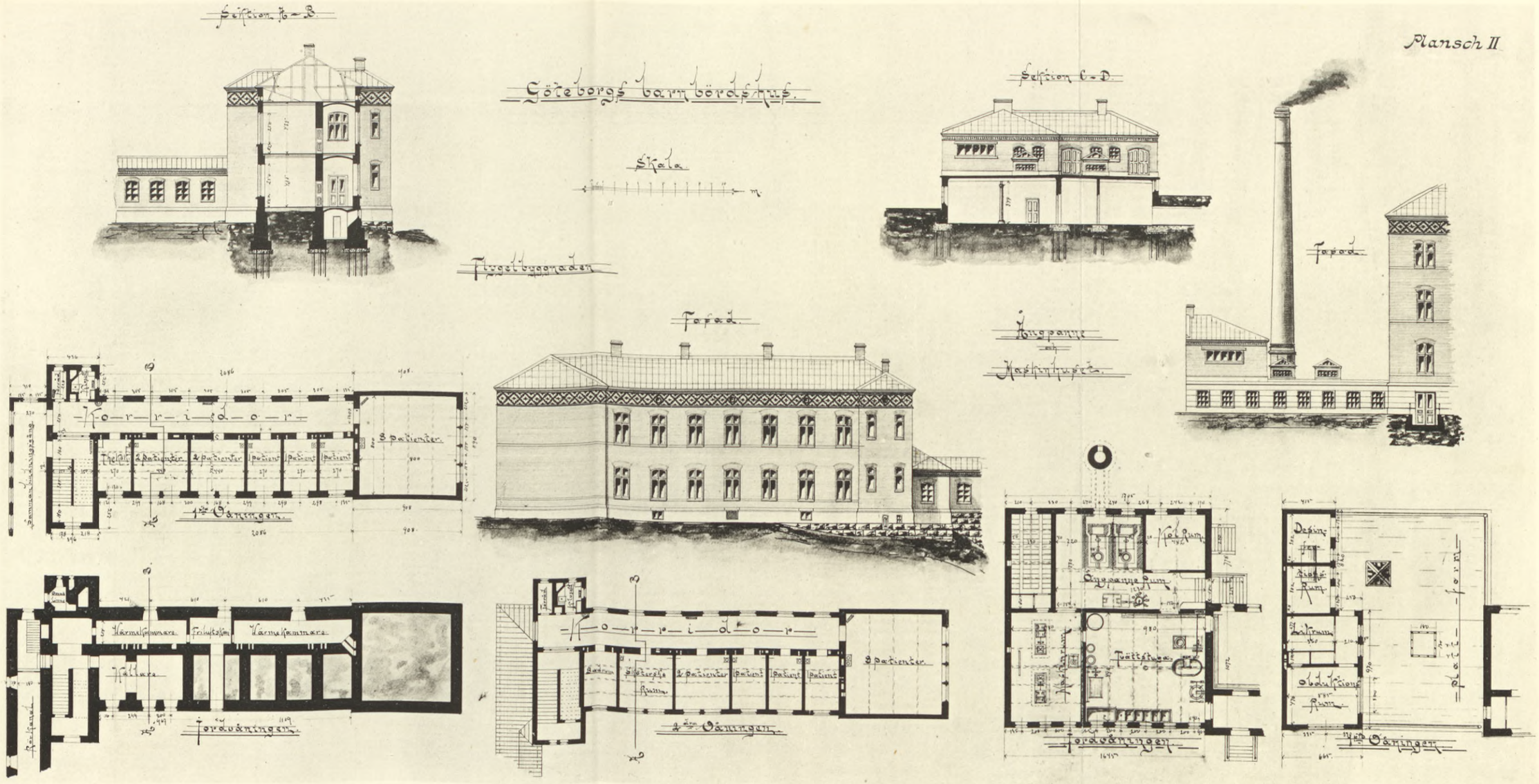
Planch II
Sektion A-B
Göteborgs barnbördshus.
Skala
Sektion C-D
Flygelbyggnaden
Fasad.
Fasad.
Kongpanna
och
Maskinhuset.
Korridor
Sjukrum
Tvättkum
Torkvåningen
Hermelpommare
Frisktakum
Hermelpommare
Tvättkum
Torkvåningen
Badrum
Sjukrum
Torkvåningen
Torkvåningen

Göteborgs barnbördshus.

Plansch III

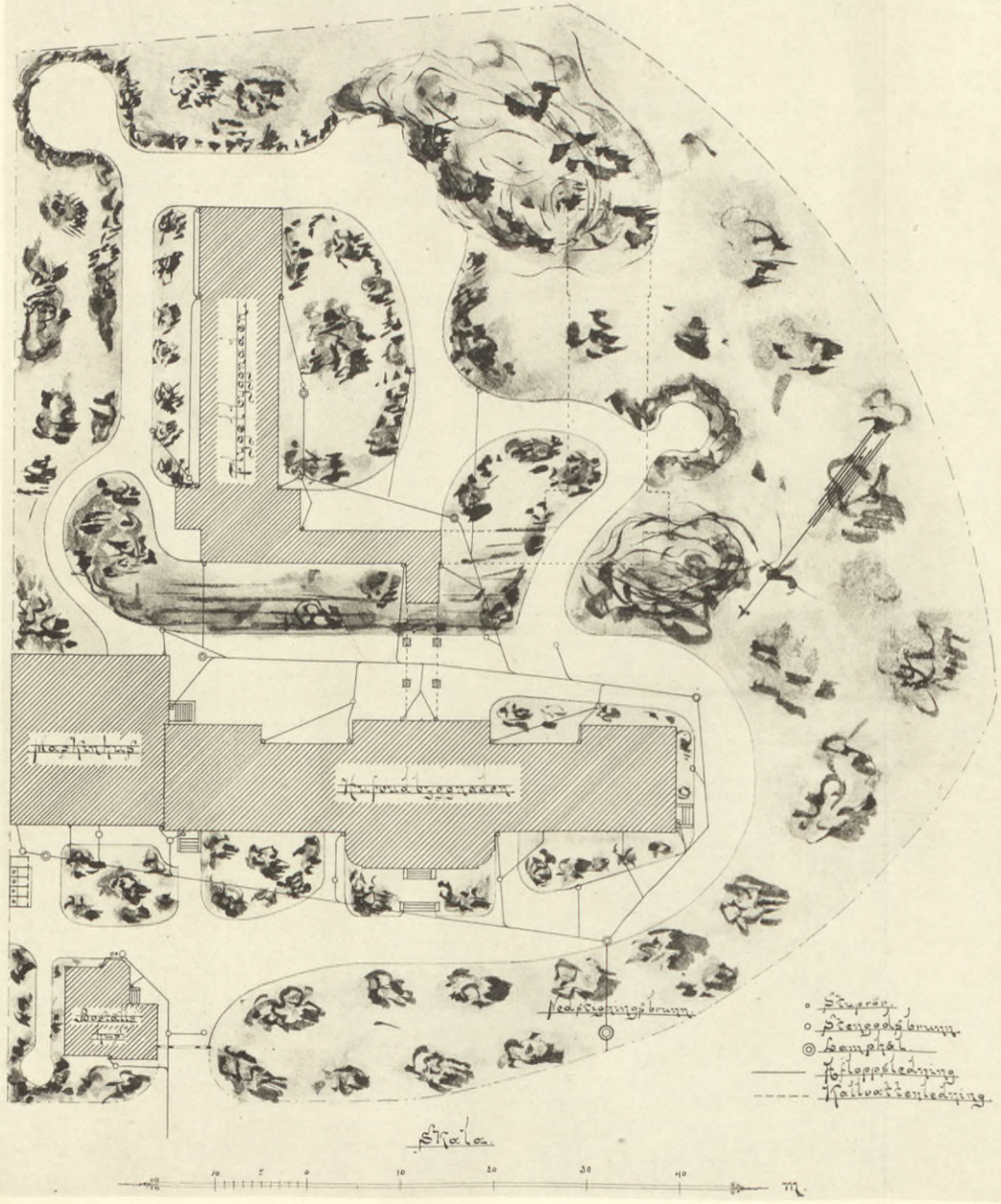

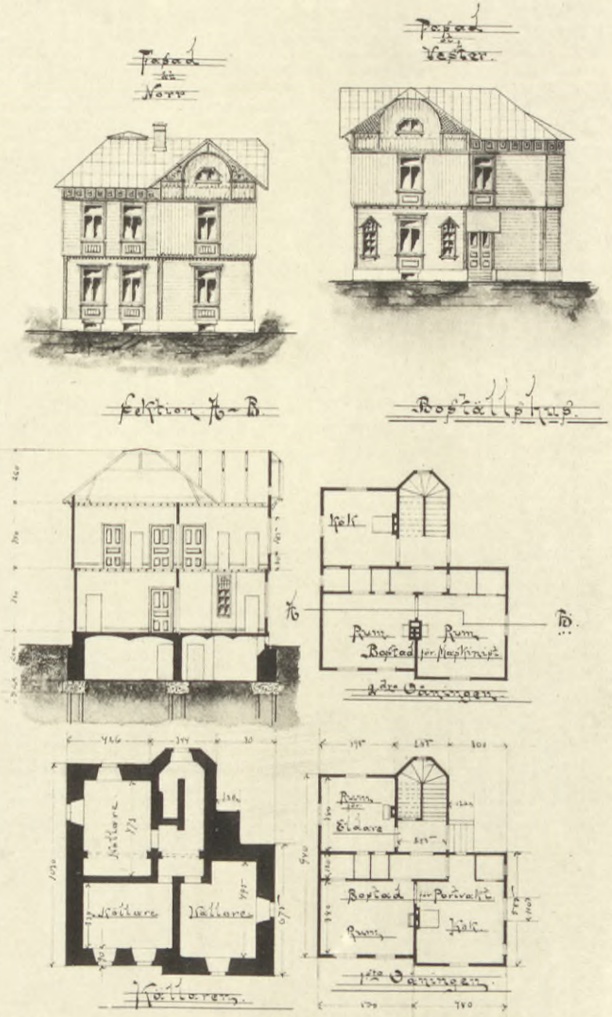

BARNBÖRDSHUSETS I GÖTEBORG VERKSAMHET

UNDER TIDEN

FRÅN 1 OKTOBER 1875 TILL 1 JULI 1900.

SUMMARISK FRAMSTÄLLNING

VID NYA BARNBÖRDSHUSETS ÖPPNANDE

AF

K. A. WALTER,
M. D:R, PROFESSOR.

GÖTEBORG.
GÖTEBORGS HANDELSTIDNINGS AKTIEBOLAGS TRYCKERI.
1900.

Det bör ju vara af intresse att se, hvad tjenst det gamla barnbördshuset gjort, nu då det för alltid stänges och lemnar plats för en tidsenligare anstalt.

Ha' dess många brister ofta vållat dess styresmän bekymmer, så ha' kanske också just dessa brister framkallat och uppöfvat den ökade vaksamhet vid vården af dess klienter, som är utmärkande för de nutida åsigterna inom vetenskapen och så nödvändig för ett godt resultat. — I det följande framlagda siffror torde kunna tydas i den riktningen.

Under tiden från d. 1 Okt. 1875, då barnbördsafdelningen, som förut var inhyst på Sahlgrenska sjukhuset, fick sjelfständig tillvaro, intill d. 1 Juli 1900 hafva vårdats och utgått från densamma 15,799 qvinnor, hvarjemte 30 qvarlågo nämnda dag. Af dessa hafva 15,538 utskrifvits tillfrisknade, 118 flyttats till annan sjukvårdsinrättning och 143 aflidit. — Se Tab. I, som visar deras fördelning på de olika åren, åldersklasser m. m.

Vid bedömandet af en sjukvårdsanstalts verksamhet kommer i första hand *dödsstatistiken* i fråga och dernäst *morbiditeten.*

För bättre öfversigts skull behandla vi först siffrorna för *mödrarna* för sig, senare dem för *barnen.*

Mödrarna.

143 döda på 15,799 fall ger som dödsprocent $0,_{90}$. — Hur denna dödlighet fördelas på de olika dödsorsakerna framgår af Tab. II. Vid en blick på denna Tabell faller strax i ögonen huru skiftande dödsorsakerna på ett par undantag när varit, hvilket åter ger tillkänna, att de flesta af dem äro mer tillfälliga och således oberäkneliga. Så är deremot icke fallet med den mest betydande af dem: *sepsis puerperalis* (barnsängsfebern), som lemnar nära hälften af alla dödsfallen, *Ecclampsien* (förlossningskrampen, »konvulsioner»), som uppträder med väl $^1/_6$ af dem samt *placenta prævia* (föreliggande moderkaka),

Tab. I.

På Göteborgs Barnbördshus vårdade barnföderskor, åren d. 1 Okt. 1875—d. 1 Juli 1900.

		Intagne						Af de vårdade voro					Afförde				Qvarliggande					Af de qvarliggande voro				
År	Qvarliggande	Under 20 år	20—30 år	30—40 år	Öfver 40 år	Summa intagne	Summa vårdade	Ogifta	Gifta	Enkor	Förstföderskor	Omföderskor	Flyttade till annan sjukvårdsinrättning	Tillfrisknade	Döde	Summa afförde	Under 20 år	20—30 år	30—40 år	Öfver 40 år	Summa qvarliggande	Ogifta	Gifta	Enkor	Förstföderskor	Omföderskor
1875		2	27	21	5	55	55	41	14		24	31		45	1	46	1	7	1		9	9			7	2
1876	9	7	151	79	23	260	269	192	74	3	138	131	1	249	9	259		7	2	1	10	9	1		8	2
1877	10	13	154	107	16	290	300	225	72	3	157	143	4	282	6	292		3	3	2	8	3	4	1	4	4
1878	8	13	223	133	33	402	410	269	130	11	184	226	2	391	3	396	2	6	6		14	9	5		7	7
1879	14	18	217	126	23	384	398	261	134	3	205	193	6	371	8	385	1	7	5		13	10	3		8	5
1880	13	11	234	133	22	400	413	282	127	4	196	217	2	396	4	402		6	5		11	7	4		7	4
1881	11	17	271	179	36	503	514	297	211	6	222	292	6	491	6	503		5	4	2	11	8	3		3	8
1882	11	15	291	185	30	521	532	319	209	4	254	278	3	517	3	523	1	4	3	1	9	4	5		7	2
1883	9	14	272	157	29	472	481	300	179	2	241	240	7	459	5	471		7	2	1	10	9	1		6	4
1884	10	15	317	201	32	565	575	317	253	5	275	300	5	560	4	569		4	2		6	2	4		3	3
1885	6	15	344	192	45	596	602	345	256	1	280	322	10	581	4	595	1	1	5		7	7			6	1
1886	7	19	332	220	33	604	611	324	285	2	281	330	8	585	5	598		7	6		13	8	5		7	6
1887	13	20	343	203	44	610	623	351	270	2	310	313	8	598		606		9	7	1	17	9	8		9	8
1888	17	34	355	231	41	661	678	348	329	1	309	369	3	651	6	660	2	10	6		18	11	7		9	9
1889	18	32	325	255	45	657	675	322	351	2	284	391	8	648	9	665		4	5	1	10	7	3		3	7
1890	10	28	350	276	47	701	711	339	368	4	309	402	3	688	4	695	1	5	9	1	16	5	11		4	12
1891	16	18	367	285	50	720	736	348	388		290	446	4	715	4	723		5	5	3	13	7	6		3	10
1892	13	26	379	313	56	774	787	336	450	1	325	462		750	15	765	1	11	9	1	22	10	12		14	8
1893	22	26	395	323	51	795	817	346	465	6	304	513	6	787	9	802	1	7	6	1	15	8	7		6	9
1894	15	37	424	310	71	842	857	370	483	4	361	496	3	826	11	840		11	6		17	13	4		9	8
1895	17	45	429	300	60	834	851	408	439	4	377	474	11	829	4	844	1	6			7	4	3		5	2
1896	7	40	439	303	77	859	866	384	479	3	363	503	5	834	4	843	2	12	8	1	23	16	7		12	11
1897	23	39	456	293	60	848	871	424	444	3	376	495	2	846	6	854	2	9	6		17	13	4		11	6
1898	17	46	547	305	68	966	983	469	513	1	459	524	7	959	3	969		11	3		14	5	9		6	8
1899	14	52	533	314	76	975	989	452	535	2	460	529	2	954	8	964	3	13	8	1	25	11	14		11	14
1900	25	30	282	190	33	535	560	230	330		245	315	2	526	2	530										
S:ma	335	632	8,457	5,634	1,106	15,829	16,164	8,299	7,788	77	7,229	8,935	118	15,538	143	15,799										

Tab. II.

Dödsorsaken för de aflidna under 1875 Okt.-Dec.—1 Juli 1900.

År	Sepsis	Eclampsia	Hæmorrhagia	Tuberculosis	Vitium org. cord.	Graviditas extrauter.	Placenta præv.	Ruptura cyst. derm. vel pyosalp.	Ruptura uteri	Ruptura ventriculi	Ileus	Febris typhoides	Perityphlitis	Nephrit.	Venefic.	Pneumonia	Summa
1875							1										1
1876	9																9
1877	6																6
1878	2						1										3
1879	5	2		1													8
1880	3	1															4
1881	4													2			6
1882	2	1															3
1883	3	1														1	5
1884									2						1	1	4
1885	2	1					1										4
1886	1	2	1							1							5
1887																	0
1888	2	2	1											1			6
1889	3						1	1	1		1			1	1		9
1890	1						2							1			4
1891		1		1							1			1			4
1892	7	4									1			1	1	1	15
1893	6	1			1							1					9
1894	4	1	2				1							1	1	1	11
1895	3	1															4
1896		1						1							2		4
1897	2	1		1									1			1	6
1898		1			1	1											3
1899	3	3	1	1													8
1900	1	1															2
Summa	69	25	5	4	2	1	7	2	3	1	3	1	1	8	6	5	143

hvilken, ehuru lyckligtvis icke så ofta förekommande (ej fullt 4 % af dödsfallen) dock står i omedelbart orsaksförhållande till hafvandeskap och förlossning.

Dessa tre dödsorsaker böra alltså, betraktade på närmare håll, röja arten af klinikens verksamhet.

I. Barnsängsfebern.

a) Mortaliteten.

Förlossningsinfektionen har medfört döden i 69 fall af 15,799, sål. i $0,_{436}$ %. Härvid är dock att anmärka, att vår verksamhetsperiod måste delas upp i två skarpt skiljda afdelningar: tiden *före anti* (resp. *a-*) *-septikens fullständiga genomförande* och tiden *efter* denna vändpunkt i kirurgiens (således äfven förlossningskonstens) historia.

Af flere skäl, särskildt karbololjans bannlysande såsom varande ett falskt antisepticum, syns mig för förlossningarna i Sverige denna tidsgräns böra sättas vid 1883 års slut.

För det förra skedet — den antiseptiska öfvergångstiden — få vi då 34 döda af sepsis på 3,277 fall eller $1,_{037}$ %; för det senare 35 döda på 12,522 eller $0,_{279}$ %. Denna sista dödsprocent intresserar mest för jemförelse.

För ingendera af dessa dödssiffror behöfver vår gamla anstalt blygas, ty från de stora kulturländernas mest berömda kliniker lyda dödssiffrorna mestadels på högre tal. Så anför Varnier i en publikation tryckt i år för en serie på 12,000 fall från Clinique Lariboisiere i Paris under åren 1883 t. o. m. 1887 en medelmortalitet på $0,_{79}$ % i sepsis. Från Leipzigerkliniken, som väl anses för en af de förnämsta i Tyskland, var infektionsdödligheten för 1894 (D:r Krönig) $0,_{185}$ %, men detta var en reducerad dödssiffra. Frånskilja äfven vi de fall, som inkommit infekterade utifrån, hvilket med säkerhet är fallet med 12 af våra 35 på perioden 1884—1900 (för den förra äro uppgifterna för knapphändiga att draga säkra slutsatser af), så återstå blott 23, hvilket på 12,522 fall gör $0,_{183}$ %, således en hårsmån *lägre* än Leipziger dödligheten. Blott från Prag har jag i det senaste årets mig tillgängliga tidskriftslitteratur funnit en lägre dödsprocent nämligen $0,_{16}$ härstammande från 6,226 förlossningar för hvilka D:r Knapp lemnat redogörelse. — Vilja vi åter jemföra icke reducerade tal, hvilket är mindre vetenskapligt, så står sig vår totaldödlighet $0,_{90}$ % väl i jemförelse med en dylik från Tyskland (Dohrn) = $1,_{37}$ % eller Ryssland (Jacoub) = $1,_{14}$ %, hvilka äro de enda dylika redogörelser, jag i hast kunnat finna.

b) Morbiditeten.

Tab. III visar angående sjukligheten af svårare infektion, att inalles 97 qvinnor drabbats af »*barnsängsfeber*» i inskränktare mening. Af dessa hafva 28 lefvande lemnat kliniken och återställts. — Göra vi här samma indelning af fallen som ofvan, så komma på tiden mellan Okt. 1875—31 Dec. 1883 (med

Tab. III.

Septikæmi & pyohæmi bland efter förlossning insjuknade barnföderskor på Göteborgs barnbördshus, åren 1875 Okt.-Dec.—1 Juli 1900.

	Insjuknade															Döde					Flyttade till annan sjukvårdsinrättning	Tillfrisknade
	Januari—Mars	April—Juni	Juli—September	Oktober—December	Under 20 år	20—30 år	30—40 år	Öfver 40 år	Summa insjuknade	Förstföderskor	Omföderskor	Efter naturlig förlossning	Efter vändning	Efter använda trubbiga instrumenter	Efter använda skarpa instrumenter	Under 20 år	20—30 år	30—40 år	Öfver 40 år	Summa		
1875				1	1				1	1		1										1
1876	7	4	2	2		9	5	1	15	12	3	15					1	7	1	9		6
1877	4	1	1	1		3	3	1	7	4	3	6	1				2	4		6		1
1878	1	2					3		3	2	1	2	1					2		2		1
1879	6	2		1	2	4	3		9	6	3	9				1	2	2		5		4
1880	3	1				2	1	1	4	2	2	3		1			1	1	1	3		1
1881	5	2				3	3	1	7	3	4	6			1		1	2	1	4	2	1
1882	2						1	1	2		2	2						1	1	2		
1883	4				2		2		4		4	4					1	2		3		1
1884									0													
1885		2		1			3		3		3	3						2		2		1
1886	1						1		1	1					1			1		1		
1887									0													
1888	1			1			2		2	2			1	1				2		2		
1889	2		1		1	1	1		3	2	1	2	1			1	1	1		3		
1890	1							1	1		1				1				1	1		
1891									0													
1892	3	2	1	2	1	1	4	2	8	2	6	4	1	1	2	1	1	3	2	7		1
1893	5		1	1		2	4	1	7	3	4	6			1		2	2	2	6	1	
1894		1	4	2	1	4	1	1	7	2	5	6	1			1		1	2	4		3
1895	1	1		2			3	1	4		4	3	1					2	1	3		1
1896	1						1		1		1	1										1
1897	1	1				1	1		2	1	1	1			1		1	1		2		
1898									0													
1899		2		2			1	3	4	2	2	2			2			1	2	3		1
1900		2					2		2		2	1		1				1		1		1
Summa	48	23	10	16	8	30	45	14	97	45	52	77	7	4	9	4	13	38	14	69	3	25

3,277 barnaföderskor) 52 fall af infektion, sål. 1,586 % af hvilka 34 aflidit d. v. s. 65,38 % af de insjuknade; och på tiden 1884—31 Juni 1900 (med 12,522 barnaföderskor) 45 fall af infektion eller 0,359 %, på hvilka dödlig utgång följt i 35 eller i 77,77 % af de insjuknade. — Antalet insjuknade har nedbragts till mindre än en fjerdedel, men den hjelp, som behandlingen kunnat skänka de svårt infekterade har icke visat sig kraftigare. — Att dödsprocenten af de insjuknade synes ha' varit något i stigande beror derpå, att åtskilliga af de döda varit angripna af komplicerande sjukdomar såsom föreliggande moderkaka, förlossningskramp m. fl. utom infektionen, hvarigenom utsigterna naturligtvis försämras. För öfrigt äro talen här för små att draga hårfina slutsatser af, enär enskildtheterna i fallen få för stor betydelse. Så mycket framgår dock med tydlighet af våra fall, liksom annorstädes, att den sedan länge beträdda vägen: att söka undvika infektion, är den rätta. Och på det området mäkta vi vida mer, såsom framgår af ofvan anförda tal, likasom ock af dem rörande de lindrigare fallen af infektion (inflammationer i och i närheten af lifmodern samt feber utan påvisbar anledning). Här ställer sig freqvensen för den förra perioden = 286 på 3,277 fall eller 8,727 % och för den senare = 328 på 12,522 eller 2,619 %. Antalet lindrigare insjuknade har äfven genom anti- (resp. a-) septiken nedbragts till mindre än en tredjedel för perioden 1884—31 Juni 1900. Om fördelningen af fallen m. m. se Tab. IV. Till jemförelse med våra tal för denna senare period må här anföras några siffror från de stora länder, der förlossningskonsten står högst. *Hofmeyer* från *Würzburg* anför 1899, då han redogör för ett 4:de tusental förlossningar, att hans morbiditetssiffra nu bör sättas till 3 % mot 9,55 som är det icke reducerade talet. *Knapp (Prag)* har 9,99 % morbiditet på 6,226 fall. *Martin (Greifswald)* har på 2,001 förlossningsfall 3,5 % sjuklighet af infektion.

II. Ecclampsien.

Mortalitet och *morbiditet.*

För denna sjukdom afhandlas bäst båda dessa förhållanden gemensamt. 106 fall af ecclampsi ha' förekommit på våra 15,799 förlossningar, d. v. s. 1 fall på 149, hvilket synes vara nära det vanliga äfven i Tyskland att döma efter en redogörelse af Löhlein för 325 sådana fall på 52,322 förlossningar, som motsvarar 1 på 161. Dessa fall äro hemtade från flertalet af Tysklands kliniker. — Att eljes den verkliga förekomsten är mycket svår att bestämma framgår ju klart deraf, att först alla förlossningar från ett helt land måste vara kända, hvilket ju är en mycket svår uppgift att lösa i och för sig.

Af våra 106 fall hafva 25 aflidit = 23,58 % af de insjuknade. — Tab. V visar fördelningen på de olika åren m. m. — Jemföra vi åter med Löhleins arbete (utgifvet 1891), så lyder hans dödstal på 19,38 % efter reduktion af kom-

Tab. IV.

Endo-para-perimetritis, Febricula bland efter förlossning insjuknade barnföderskor på Göteborgs barnbördshus, åren 1875 Okt.-Dec.—1 Juli 1900.

	Insjuknade															Döde						
	Januari—Mars	April—Juni	Juli—September	Oktober—December	Under 20 år	20—30 år	30—40 år	Över 40 år	Summa insjuknade	Förstföderskor	Omföderskor	Efter naturlig förlossning	Efter vändning	Efter använda trubbiga instrumenter	Efter använda skarpa instrumenter	Under 20 år	20—30 år	30—40 år	Över 40 år	Summa	Flyttade till annan sjukvårdsinrättning	Tillfrisknade
1875				10		7	3		10	5	5	10										10
1876	15	7	5		1	16	8	2	27	17	10	26		1								27
1877	11	5	12	7		20	12	3	35	24	11	33		2								35
1878	11	6	7	15	1	30	8		39	30	9	36		2	1							39
1879	22	8	1	22	4	34	13	2	53	34	19	51		2							1	52
1880	23	17	2	4	1	27	17	1	46	28	18	43		3								46
1881	9	13	2	3		20	6	1	27	22	5	27										27
1882	8	10		10	1	17	9	1	28	17	11	28										28
1883	9	2	3	7	1	12	6	2	21	15	6	19		2							1	20
1884	8	2	5	2		8	8	1	17	11	6	11	2	4							1	16
1885	7	11	1		1	14	3	1	19	12	7	19									4	15
1886	13	5	3	1		14	7	1	22	14	8	21		1							2	20
1887	2	4	3	4		5	6	2	13	5	8	8		4	1						2	11
1888	11	2		6		11	8		19	7	12	17	1	1							2	17
1889	17	3	1	1	1	11	9	1	22	15	7	18	1	2	1						2	20
1890	3	2	3	7		9	4	2	15	11	4	11		4								15
1891	6	6	6	3		11	7	3	21	12	9	15	1	4	1						4	17
1892	7	8	5	4	1	15	4	4	24	15	9	16	3	5								24
1893	13	10	7	3	1	20	11	1	33	21	12	26	1	3	3						2	31
1894	2	1	5	1		5	4		9	4	5	9									1	8
1895	7	1	6	10	3	12	8	1	24	14	10	21		3							2	22
1896	3	7	2	4	1	11	4		16	10	6	14		2							1	15
1897	3	4	10	5	2	8	12		22	11	11	16	1	4	1						1	21
1898	4	2	1	3	2	7	1		10	7	3	8	1	1							2	8
1899	5	7	5	3	1	11	7	1	20	14	6	15		4	1						1	19
1900	4	18				12	9	1	22	16	6	19		2	1							22
Summa	223	161	95	135	22	367	194	31	614	391	223	537	11	56	10						29	585

Tab. V.

Ecclampsia bland efter förlossning insjuknade barnföderskor på Göteborgs barnbördshus, åren 1875 Okt.-Dec.—1 Juli 1900.

	Insjuknade															Döde						
	Januari—Mars	April—Juni	Juli—September	Oktober—December	Under 20 år	20—30 år	30—40 år	Över 40 år	Summa insjuknade	Förstföderskor	Omföderskor	Efter naturlig förlossning	Efter vändning	Efter använda trubbiga instrumenter	Efter använda skarpa instrumenter	Under 20 år	20—30 år	30—40 år	Över 40 år	Summa	Flyttade till annan sjukvårdsinrättning	Tillfrisknade
1875									0													
1876	1					1			1	1		1										1
1877									0													
1878									0													
1879	1	1				1	1		2	2		1		1			1	1		2		
1880	3				1	2			3	2	1	1		2		1				1		2
1881	1	3		1	1	4			5	5		3		2								5
1882	1	2	1	1		3	2		5	5		2		2	1			1		1		4
1883	1	2		1		3	1		4	2	2	3		1			1			1		3
1884	1	1		1		1	2		3	2	1	2		1								3
1885	2	2		2		5	1		6	6		4		1	1		1			1		5
1886	2	1	2	2	1	4	2		7	6	1	4		3				2		2		5
1887				2			2		2	1	1			1	1							2
1888		3	1	1		2	1	2	5	3	2	4		1			1		1	2		3
1889	2					1	1		2		2	2										2
1890	1	1	1	1		1	2	1	4	3	1	1		2	1							4
1891			1	3		3		1	4	3	1	2		1	1		1			1		3
1892	2	2	2	3	1	6	2		9	7	2	3	1	5			3	1		4		5
1893	2	1	2			3	2		5	5				5			1			1		4
1894		3	1			3	1		4	4		1		3			1			1		3
1895	2		2	2		4	2		6	6		3		3				1		1		5
1896	1	1	3	1		5	1		6	4	2	3		3			1			1		5
1897	2	1				2		1	3	2	1	2		1			1			1		2
1898	1	3	1	1		4	1	1	6	4	2	3		2	1		1			1	1	4
1899		2	3	5		4	5	1	10	5	5	5		4	1		1	1	1	3		7
1900	3	1			1	1	1	1	4	3	1	3			1				1	1		3
Summa	29	30	20	27	5	63	30	8	106	81	25	53	1	44	8	1	14	7	3	25	1	80

plikationer. Reduceras vår statistik efter samma grunder, ger den oss 18,86 %. Eljes lyda dödssiffrorna från några andra författare:

Spiegelberg	29 %
Olshausen	25 %
Leopold	24 %
Dührsen	23 %
Bidder	17 %
Goldberg	24,7 %.

Vår dödsprocent är den näst gynsammaste.

III. Placenta prævia.

Mortalitet och *morbiditet.*

Föreliggande moderkaka har förekommit 101 gånger på våra 15,799 fall, således 1 gång på 156 förlossningar. — Hos oss har »föreliggande moderkaka» registrerats blott, då blödningen varit af den betydelse, att ingrepp härför fordrats. Till jemförelse må anföras ett par tal hemtade ur den nyaste handboken (1898) af Tarnier-Budin, som anför att på kliniken vid Rue d'Assas på 11,347 förlossningar under åren 1889—1896 förekommit 52 fall af placenta prævia eller 1 på 218 och på Clinique Baudelocque 1890—94 på 8,787 förlossningar icke mindre än 169 fall af föreliggande moderkaka förekommit d. v. s. 1 gång på 52 förlossningar. Den stora vexling, som häraf framgår, beror bland mycket annat på grunden för denna anomalis bestämmande. — Af våra 101 fall hafva 7 dukat under för den blödning, som gör placenta prævia så farlig, alltså 6,93 %. Se Tab. VI. Genomföra vi den ofvan för sepsis antagna indelningen af tidsperioden, så komma på det förra skedet (till 1883 års slut) 2 döda af 13 = 15,3 %; på det senare eller anti- (resp. a-) septiska skedet 5 döda på 88 eller 5,68 %. Blott detta sista skede kan lämpligen jemföras med de ofvannämda franska siffrorna, och visar sig då, att mortaliteten från kliniken på Rue d'Assas är 10 döda på 52 fall, således *21,05* %, under det att på de 169 från Clinique Baudelocque blott 4 aflidit = *2,36* %. Men här är särskildt framhållet att för 109 af dessa fall intet ingrepp fordrats, men deremot på de 60, der sådant företagits (äfven de allra lindrigaste medräknade) just de 4 dödsfallen förekomma, hvilket gör dödligheten till *6,66* %, som kommer något högre än vår mortalitet *5,68* %, hvilket just berör de fall, der ingrepp kräfts.

Barnen.

Enligt Tab. VII hafva framfödts 15,566 foster, hvaraf 14,823 lefvande och 743 döda = *mortalitet på 4,77* %.

Ingrepp hafva varit nödvändiga i 929 fall eller 1 gång på 16,75 förlossningar. I Leipzig är detta förhållande 1 på 10,5.

Tab. VI.

Placenta prævia bland efter förlossning insjuknade barnföderskor på Göteborgs barnbördshus, åren 1875 Okt.-Dec.—1 Juli 1900.

	Insjuknade															Döde						
	Januari—Mars	April—Juni	Juli—September	Oktober—December	Under 20 år	20—30 år	30—40 år	Öfver 40 år	Summa insjuknade	Förstföderskor	Omföderskor	Efter naturlig förlossning	Efter vändning	Efter använda trubbiga instrumenter	Efter använda skarpa instrumenter	Under 20 år	20—30 år	30—40 år	Öfver 40 år	Summa	Flyttade till annan sjukvårdsinrättning	Tillfrisknade
1875				1			1		1		1		1					1		1		
1876			1	1		1		1	2	1	1	1	1									2
1877									0													
1878	3						1	2	3		3		2						*) 1	1		2
1879									0													
1880		2	2				3	1	4		4	2	2									4
1881		1						1	1		1		1									1
1882			2			1	1		2		2	2										2
1883									0													
1884	1	1		1		2		1	3	3		1	1		1							3
1885		1		1			1	1	2		2	2							1	1		1
1886	1						1		1		1		1									1
1887	1	2		1		1	3		4	1	3		4									4
1888	1		3	3		1	4	2	7	3	4	5	2									7
1889		2	1				1	2	3		3	2	1					1		1		2
1890		4		1		2	3		5		5	2	3					2		2		3
1891	4			1			3	2	5		5	5										5
1892	4	1	2	1		3	4	1	8	1	7	6	2									8
1893	2	3	2			1	5	1	7	1	6	6	1									7
1894	4	3	1			1	5	2	8		8	4	4					1		1		7
1895	2	1	1	1			4	1	5		5	3	2									5
1896		3	4	3		4	4	2	10		10	4	6									10
1897			1	3		1	3		4	1	3	1	3									4
1898	1	1		1		1	1	1	3	1	2	1	2									3
1899	3	2	2	2		2	5	2	9		9	1	8									9
1900	3	1				1	2	1	4		4	1	3									4
Summa	30	28	22	21		22	55	24	101	12	89	49	50		1			5	2	7		94

*) Dog oförlöst.

Tab. VII. På Göteborgs Barnbördshus födde barn, åren 1875 Okt.-Dec.—1 Juli 1900.

	Lefvande födde						Dödfödde						Tvillingbörd	Trillingbörd	Missfall
	Mankön	Qvinkön	Summa	Efter naturlig förlossning	Efter vändning	Efter använda instrumenter	Mankön	Qvinkön	Summa	Efter naturlig förlossning	Efter vändning	Efter använda instrumenter			
1875	31	24	55	54	1		3	1	4	4			1	1	
1876	137	108	245	240	3	2	11	4	15	14	1		7		7
1877	148	122	270	266		4	10	6	16	10	3	3	1		5
1878	211	174	385	376		9	11	5	16	10	4	2	5		5
1879	193	171	364	348		16	11	9	20	16		4	5		5
1880	189	200	389	371	2	16	9	5	14	9	2	3	6		3
1881	243	240	483	463	2	18	11	10	21	17	1	3	7		6
1882	256	242	498	481	3	14	16	5	21	14	2	5	4		6
1883	231	217	448	423	5	20	17	8	25	17		8	12		11
1884	271	263	534	504	4	26	16	13	29	15	5	9	8		10
1885	272	286	558	527	2	29	19	14	33	21		12	7		12
1886	299	255	554	522	1	31	24	18	42	30	3	9	6		14
1887	292	288	580	548	3	29	16	12	28	16	2	10	6		8
1888	338	281	619	586	5	28	22	14	36	21	5	10	7		13
1889	295	313	608	579	6	23	18	20	38	23	5	10	11		22
1890	330	333	663	626	4	33	21	16	37	25	7	5	12		13
1891	358	326	684	662	1	21	15	20	35	21	4	10	11		12
1892	351	373	724	677	6	41	24	14	38	21	10	7	7		19
1893	380	358	738	702	4	32	25	14	39	21	4	14	8		26
1894	385	398	783	747	5	31	24	10	34	21	5	8	8		33
1895	393	378	771	739	3	29	16	17	33	24	2	7	5		35
1896	408	388	796	761	7	28	21	15	36	29	3	4	8	1	37
1897	449	324	773	744	8	21	27	17	44	25	10	9	6		37
1898	498	415	913	880	8	25	21	10	31	23	5	3	19		41
1899	450	441	891	857	5	29	25	17	42	26	7	9	13		55
1900	244	253	497	473	5	19	10	6	16	8	2	6	7		29
Summa	7,652	7,171	14,823	14,156	93	574	443	300	743	481	92	170	197	2	464

Tab. VIII.

Dödlighet hos mödrar och barn vid:

Ecclampsia och *Placenta prævia.*

År	Antal fall	Mödrar		Barn		Anmärkningar
		Lif	Död	Lif	Död	
1875	0					
1876	1	1		0	1	
1877	0					
1878	0					
1879	2		2	1	1	
1880	3	2	1	1	2	Barnet lefde 10 t.
1881	5	5		4	1	
1882	5	4	1	4	1	
1883	4	3	1	1	3	
1884	3	3		2	1	
1885	6	5	1	3	3	
1886	7	5	2	5	3	1 tvillingpar
1887	2	2		1	1	
1888	5	3	2	4	1	
1889	2	2		1	1	
1890	4	4		3	1	
1891	4	3	1	3	1	
1892	9	5	4	8	2	1 tvillingpar
1893	5	4	1	4	1	
1894	4	3	1	3	2	1 tvillingpar
1895	6	5	1	5	2	1 tvillingpar
1896	6	5	1	6		
1897	3	2	1	2	1	
1898	6	5	1	4	2	1 barn dog 9:e dygnet
1899	10	7	3	5	5	
1900	4	3	1	1	3	Barnet dog strax
Summa	106	81	25	71	39	

År	Antal fall	Mödrar		Barn		Anmärkningar
		Lif	Död	Lif	Död	
1875	1		1	1		
1876	2	2		1	1	
1877	0					
1878	3	2	1		2	Qvinnan dog oförlöst
1879	0					
1880	4	4		2	2	
1881	1	1			1	
1882	2	2		1	1	
1883	0					
1884	3	3			3	
1885	2	1	1		2	
1886	1	1			1	
1887	4	4		1	3	
1888	7	7		4	3	1 qvinna dog 9 dagar senare af sepsis
1889	3	2	1		3	
1890	5	3	2	1	4	
1891	5	5		4	1	
1892	8	8		4	4	
1893	7	7		3	4	1 qvinna dog i sepsis 11 dagar senare
1894	8	7	1	5	3	Qvinnan dog 14 dagar senare i sepsis
1895	5	5		2	3	
1896	10	10		6	4	
1897	4	4		2	2	
1898	3	3		2	1	
1899	9	9		3	6	
1900	4	4			4	
Summa	101	94	7	42	58	

Förekomsten af de olika könen hafva varit det normala d. v. s. 106,7 gossar mot 100 flickor. (Se Tab. VII.)

Granska vi nu barndödligheten för *Ecclampsia* och *placenta prævia*, (för *sepsis* fins intet skäl att här göra detta, enär behandlingens inflytande i de rena fallen af sepsis är ingen, då ju denna i regel röjes först efter förlossningen) så finna vi (se Tab. VIII) för

Ecclampsien

att af de 110 barn som framfödts af qvinnor med Ecclampsi (obs. de 4 tvillingsfallen!) ha 68 utskrifvits lefvande, 42 såsom döda = 38,18 % mortalitet. Mot detta står en dödlighet på 48—60 % enligt *Tarnier-Budin;* enligt *Löhlein* på 36,5 vid födelsen, som dock växer till 44 % vid utskrifningen.

Placenta prævia.

Af de 100 barnen som framfödts af 101 qvinnor med föreliggande moderkaka (en dog oförlöst), hafva 42 öfverlefvat, 58 dukat under. Denna dödssiffra ser ut att vara stor, men är icke obetydligt under det medeltal *Müller* angifver nämligen 64,18 % (1889). Denna proportion är enligt *Tarnier-Budin* (1898) ändå för gynsam. Hans yttrande gäller till och med talet 67 %, hvilket han tillskrifver L. Müller.

I korthet sammanfattadt framgår af materialets granskning att verksamheten på det gamla barnbördshuset lemnat resultat, som knappt stå efter för de bäst beryktade förlossningsanstalter i de stora kulturländerna. Och är det väl icke förmätet att hoppas, att, då det gamla, i så många afseenden bristfälliga, gjort så god tjenst, det nya, vida tidsenligare barnbördshuset skall kunna motsvara ännu större förväntningar.

Under denna tid har förlossningsanstalten varit under ledning af Professorerne *G. Hjort* till April 1876, *C. M. Ullman* till Juli 1898 och sedan dess af *K. A. Walter*. Såsom biträdande läkare hafva tjenstgjort *C. M. Ullman* till April 1876, *E. W. Wrellind* till Maj 1884, *F. Norin* till slutet af 1889, *K. A. Walter* till Juli 1898 och *L. Lindqvist,* som ännu qvarstår. — Föreståndarinna och instruktionsbarnmorska var först Fru *J. Hedén* till Jan. 1878, och från denna tid Fröken *C. Magnusson,* hvilken fortfarande innehar nämnda befattning.

SAHLGRENSKA SJUKHUSETS FÖRLOSSNINGSANSTALT

FRÅN 1782 TILL OCH MED 1855

ETT BIDRAG TILL DE SVENSKA FÖRLOSSNINGSANSTALTERNAS HISTORIA.

FESTSKRIFT

MED ANLEDNING AF DET NYA BARNBÖRDSHUSETS ÖPPNANDE

AF

C. M. ULLMAN.

GÖTEBORG.
GÖTEBORGS HANDELSTIDNINGS AKTIEBOLAGS TRYCKERI
1900.

FÖRORD.

Med undantag af D:r Liborii korta summariska rapporter till Sundhets-Collegium från 1851, har mig veterligen ingen redogörelse för det gamla Sahlgrenska sjukhusets förlossningsafdelning sett dagen.

Då det icke saknar sitt intresse att se hvad en förlossningsanstalt utan klinisk undervisning och utan offentligt understöd under en lång följd af år uträttat, meddelas här resultatet af några i detta syfte gjorda undersökningar. Göteborg i Sept. 1900.

C. M. U.

Af medicinens historia lära vi, att hos de antika kulturfolken tidigt uppstått medicinska skolor, bland hvilka flera under tidernas lopp kommit i stort anseende, men att sjukvårdsanstalter, den nödvändiga förutsättningen för klinisk undervisning, förmodligen hos dem alla saknats. Utan tvifvel var detta en stor brist men huru kännbar hon än måtte varit, kan icke gerna insikten härom eller behofvet af förbättrad undervisning varit det, som från början skapat sjukhus utan något helt annat: jag menar naturligtvis medkänslan för lidandet och nöden. »Offentliga sjukvårdsanstalter såsom barmhertighetsinrättningar, säger Hæser [1]), har först kristendomen grundat. Allt hvad som hos Greker och Romare kan finnas dermed likartadt, är vidt skildt från det som den kristna tiden bragt till lif.» Säkert vore det grof orättvisa att frånkänna de förkristliga folken all barmhertighet eller anse denna känsla för dem främmande, en mening som icke heller behöfver ligga i de citerade orden, ehuru hon, saknande det djup och den innerlighet som kristendomen förlänat henne, har tagit sig uttryck i andra former och derföre icke, såsom kristendomen, förmått frambringa barmhertighetsinrättningar blott och bart af menniskokärlek.

Från antikens dagar omtalas emellertid åtskilliga inrättningar, som hafva en viss likhet eller frändskap med sjukhus och äfven stundom uppfattats som sädana; möjligt är ock att sjukhus någon gång haft sin upprinnelse från en dylik anstalt.

De hos Grekerna kända inrättningar af detta slag äro enligt Hæser: Xenodochier, Aeskulapitempel och Iatreia. De förstnämnde voro herbergen, måhända äfven ett slags fattighus och i så fall barmhertighetsinrättningar, i templen gafs orakelsvar och råd, sjukhus voro de icke. Broberg [2]) nämner dock att

---

[1]) Geschicte christl. Kranken Pflege 1857 p. 1.

[2]) Föreläsn. i medic. historia p. 59.

i Pergamos skall hafva funnits ett sjukhus, hvilket efter hans korta redogörelse att döma, antagligen ingenting annat varit än ett vanligt, flitigt besökt Aeskulapitempel. Iatreia åter, som man i allmänhet betraktat som läkarebostäder, hafva af en och annan ansetts vara verkliga sjukhus. Till dem som hyllat denna uppfattning hör äfven Houdart, hvars mening Hæser likväl alldeles icke delar utan ger öfver dem en beskrifning mest svarande mot läkare-mottagningslokaler, eller måhända mot hvad på modernt språk skulle heta polikliniska anstalter. Troligast är att de helt enkelt varit läkarnes privata affär och att betalning erlagts för skötseln, hvilket också blir den naturligaste förklaringen ifall Iatreia varit bostäder för läkarne.

Säkert är deremot att hos Romarne funnits verkliga sjukhus, valetudinaria, dels privata för slafvar och gladiatorer, dels militärlasarett, antagligen statsegendom. Bådadera äro efter Hæsers mening mera att betrakta som nyttighets- än barmhertighets-inrättningar, ty den omvårdnad som egnades alla dessa menniskor, skall närmast vara att jemföra med den, som landtmannen egnade sina sjuka djur.

Då i sammanhang härmed nämnes att Seneca, som många gånger omtalar valetudinaria, har »städtische Anstalten im Auge», synes han, Hæser sjelf, ge en viss dementi åt ett ofvan anfördt yttrande, ty någon underrättelse om arten af dessa anstalters verksamhet eller för hvilken medborgarklass de voro afsedda, om för betalande eller fattiga, lemnar han icke.

För öfrigt bör ihågkommas att hedendomen, åtminstone fullt säkert längre fram i tiden (Julianus Apostata), sökte motarbeta kristendomen genom att efter dess föredöme uppföra herbergen och sjukhus för egen räkning. Sådant kan dock icke hafva förekommit så tidigt som på Senecas tid.

Qvinnans sociala ställning i det antika samhället gör det i högsta grad osannolikt att några offentliga inrättningar för barnsbörd förefunnits. Många sekler ligga också emellan Senecas valetudinaria och den tid, under hvilken man säkert känner att barnbördshus inrättats. Likväl hafva några forskare velat ge denna benämning åt en byggnad i Epidaurus, uppförd i andra århundradet af Antoninus Pius i närheten af Asklepion och helgad åt Lucina, »alldenstund ingen fick födas inom templets murar» [1]).

Då saken ingalunda saknar sitt ganska stora intresse, kan vara skäl höra hvad ett par andra författare derom yttra.

»Merkwürdig ist die Nachricht, heter det hos Siebold [2]), über das erste Gebärhaus zu Epidaurus, worüber Pausanias Folgendes berichtet: då Epidauritemplets grannar mycket illa fördrog (ægerrime ferrent) både att qvinnor icke

---

[1]) Broberg l. c. (efter Sprengel?)

[2]) Versuch einer Geschicte d. Geburtsh. 1839 p. 62.

fingo föda under tak och att sjuka måste uppgifva anden under bar himmel, afhjelpte Antoninus denna olägenhet genom att uppbygga ett hus. För framtiden fanns således en genom religionen helgad plats både för sjuka att dö i och för qvinnor att föda i.»

C. Tollet[1]) berättar att Antoninus innan han var kejsare, redan såsom romersk senator, i grannskapet af tempel, helgade åt Hygiæa och den ægyptiske Apollon, anlagt bad och uppfört en byggnad, bestämd för döende och för födande qvinnor. I en not citerar han samme Pausanias på följande sätt: »man tillät ingen dö i den heliga närheten af det epidauriska templet och man tillät icke heller att qvinnor der förlöstes. Epidaurierne, som bebodde templets bostäder, voro högst olyckliga (très-malheureux), emedan ingen tillflyktsort fanns, der qvinnorna kunde föda och de sjuka dö. Antoninus afhjelpte detta i det han lät uppföra en byggnad, till hvilken man förde qvinnor i förlossningsarbete och de döende.»

Citaten äro som man ser i det närmaste lika, men intetdera nämner att huset varit helgadt åt Lucina. Har så varit fallet, torde det väl varit helgadt åt någon mer gudomlighet, eftersom det var afsedt lika mycket för döende, både män och qvinnor, som för födande. Med detta dubbla ändamål synes det mig efter våra begrepp näppeligen förtjena namnet barnbördshus. Förmodligen har Antoninus af humanitets- eller kanske blott opportunitets-skäl velat skaffa dessa båda kategorier hem- och hjelplösa varelser en tillflyktsort, i stället för att låta dem ligga sub dio, som Pausanias latinske öfversättare säger.

Sedan kristendomen blifvit den herrskande statsreligionen uppstodo snart i de större städerna en mängd sjukvårdsanstalter (i Cæsarea, Antiochia, Alexandria o. s. v.), hvilka dock länge stodo i så intim förening med kristliga xenodochier eller andra barmhertighetsinrättningar, att först i tolfte århundradet bestämd skillnad mellan dem kan göras.

Såsom anmärkningsvärdt och mycket berömdt förtjenar nämnas sjukhuset i Dschondisapor i Persien, med hvilket äfven var förenad en klinisk läroanstalt, grundad i slutet af 5:te århundradet af de för sin tro förföljde Nestorianerna, som här funnit en fristad[2]). Men lika litet som vid andra nosocomier, hvilka förmodligen alltid stodo under kyrkans omedelbara uppsigt, nämnes här något om ars obstetricia eller dithörande vårdanstalt, ehuru af allt tyckes framgå att det nestorianska sjukhuset föreståtts af verkliga och framstående läkare.

Bland välgörenhetsanstalter, som framför andra erbjuder det allra största intresse omtalar Hæser en, som förmäles hafva varit afsedd uteslutande för födande qvinnor, grundad 610 af Johannes den välgörande (Eleemosynarius),

---

[1]) Les Edifices Hospitaliers depuis leur origines etc. 1892 p. 34.

[2]) Hæser, Lehrb. d. Geschicht. d. Med. p. 448 och följ.

Partriarch i Alexandria [1]). Såsom källa för denna berättelse anför han Baronius (Annal. eccles. ad. a. 610), hos hvilken det förtäljes, att utom många andra välgörenhetsinrättningar af ofvannämnde Johannes, denne åt fattiga qvinnor, som saknade hem och det nödvändiga för deras nedkomst och vård derefter, »septem domos attribuerit ex diversis locis civitatis, efficeritqve ut in eis essent lecti et stragula et suppeditatio alimentorum, qua reficectur indigentia parturientum.» Detta skulle således varit verkliga barnbördshus och i så fall de första säkert kända, anlagda på flera ställen i staden, så att säga efter den moderna för-antiseptiska tidens principer, samt försedda med allt nödvändigt utom förlossningshjelpare, som med tystnad förbigås.

Beträffande denne Cæsar Baronius, en romersk oratorian, och hans i 12 band till 1198 gående annales ecclesiast. anmärker Kurtz [2]), att det är »ein in röm. kathol. Anschauungen ganz u. gar befangenes, bei allem. Scharfsinn zur Aufrechthaltung derselben völlig kritikloses . . . . Werk.» Dessutom nämner K. flera både katolska och protestantiska förf., som hafva skarpt kritiserat dessa annaler, hvilka tyckas varit skrifna i rent polemiskt syfte.

Det kan ju icke falla mig in att underkänna hvad en Hæser tagit för godt, men med en sådan kritik äfven från katolska kyrkans sida och då det måste legat en katolsk andlig i 16 århundradet (annalerna skrefvos 1588—1607), för hvilken en alltför sträng historisk kritik i detta fall icke kunde vara hufvudsak, varmt om hjertat att framhålla kyrkans förtjenster på alla områden under gångna tider, samt då det ingalunda ligger i sakens eller tidsförhållandens natur att en prelat år 610 skulle mycket bekymrat sig om barnaföderskor, så torde det vara klokast att mottaga hela berättelsen med en viss reservation. Detta så mycket mer, som ingen annan förf. än Beronius tycks hafva känt till de alexandrinska barnsängshusen, likasom det ock synes nästan oförklarligt, att ett så menniskovänligt företag icke skulle manat till efterföljd på andra ställen. Icke heller vinner berättelsen i styrka genom den fullständiga tystnad, som Kurtz iakttager gent emot just denne Johannes, bland den mängd mer och mindre berömde män med samma namn.

Att hos Araberna, under den tid de förde den medicinska verldens talan, ingenting liknande barnbördshus vid deras, som det vill synas, storartade medicinska skolor förekommit, är utan vidare klart nog.

Mera förundran väcker det att senare tiders forskare i medic. historia ingenting hafva att meddela om dylika anstalter vid de berömda medicinska skolorna uti Italien i 10—11 århundradet. Till och med den vidt beryktade skolan i Salerno, civitas hippocratica, tyckes saknat ett sådant. Detta är så

---

[1]) Hæser, Geschichte christl. Kranken Pfl. p. 18.

[2]) Lehrb. d. Kirchengesch. 1893. B. I. p. 12.

mycket troligare som de utdrag Siebold [1]) gör ur ett från salernerskolan utgånget arbete, »De mulierum passionibus ante, in et post partum», hvars auktor af några ansetts vara en qvinna Trotula, något som åter af andra förnekas, till fullo rättfärdiga hans omdöme att detta arbete blott visar i hvilket eländigt och försummadt tillstånd förlossningshjelpen stod i 10—11 århundradet. Fr. Benj. Osiander [2]) säger att boken sannolikt är författad i slutet af 14 seklet af en kristen läkare ur saliternska skolan samt att det lilla den innehåller af förlossningskonst, ger ett sorgligt begrepp om dennas tillstånd då för tiden.

Den äldsta förlossningsanstalt i vår verldsdel är, efter de källor som stått mig till buds, en till det gamla Hôtel-Dieu i Paris hörande sal [3]). Sjukhusets ålder är mycket hög, om den än icke går till Druidernas tid, såsom den franska patriotismen någon gång låtit påskina. Sannolikt har det i slutet på 600-talet under den merovingiska tiden framgått ur ett xenodochium eller annan barmhertighetsinrättning, liksom flere andra sjukhus. Namnet förekommer första gången 829, men som verkligt sjukhus kan det knappt betraktas förr än i slutet af 1100. Från hvilken tid förlossningar der mottogos uppgifves icke, men redan i en skrifvelse af Louis XI den 12 Jan. 1478 heter det: »den 5:te salen är under den store et illec sont les femmes grosses et gisans d'enffants . . . . et la dicte salle contient vingt et quatre licts.» Den femte salen med sina qvinnor är påtagligen ingen ny institution utan gammal och känd sak. Tillståndet i denna sal måtte emellertid varit öfver måttan bedröfligt, ty i ett kongl. bref från Frans I, dateradt Lyon d. 14 Mars 1515, förordnades att förbättringar borde göras. Salen var nämligen mycket låg, »basse comme ung celier», för att komma dit måste man nedstiga 20 trappsteg från den öfre och under de årstider Seinefloden steg, kom salen, det vill väl säga dess golf, att ligga två fot under vattenytan, som spolade öfver fönstren. Sängantalet tycks äfven ökats, 25—30 talas det nu om. Till följd af bristande medel vidtogos likväl inga förbättringar förr än på 1600-talet. Förlossningsinrättningen öfverfördes slutligen 1795 till en särskild maternité [4]).

Med undantag af Hôtel-Dieu i Paris äro alla Europas barnsängshus jemförelsevis moderna inrättningar, till stor del öppnade på midten eller senare hälften af 1700. Till en början hade de alldeles icke den sjelfständiga ställning de nu intaga, utan voro troligen på de flesta ställen afdelningar af större sjukhus. Så var förhållandet t. ex. med det i Strassburg, det äldsta i Tyskland, öppnadt 1728, som utgjorde en integrerande del af det stora Bürgerspital, det

---

[1]) Op. cit. p. 314 och följ.

[2]) Lehrb. d. Entb. kunst 1 Theil. Litterär. u. pragm. Gesch. p. 92.

[3]) Tollet op. 65 o. följ.

[4]) De Saint-Germain. Nouveau Dictionnaire, Vol. XVII. p. 755.

i Wien som hörde till S:t Marx spital, det i Köbenhavn till Nosocom. frederician o. s. v. Den första förlossningsanstalt i England inrättades 1739 af Rich. Manningham i en liten afdelning af församlingssjukhuset S:t James i London och underhölls genom frivilliga bidrag. Undervisning meddelades dock endast åt läkare [1]).

Om det får anses afgjordt, att de första kristna sjukvårdsanstalterna haft menniskokärleken uteslutande att tacka för sin uppkomst, och att de medicinska skolorna vid dessa komma så att säga först i andra hand, så vill det synas som vore förhållandet ett annat i fråga om inrättandet af barnsängshus. Här tyckes behofvet af bättre undervisning spelat en icke mindre vigtig rol. En stor mängd af dessa öppnades på en jemförelsevis kort tid och vid alla dem som Siebold nämner, meddelades undervisning dels åt läkare, dels åt barnmorskor, ofta nog åt bådadera. Äfven till det äldsta, Hôtel-Dieu, hörde en barnmorskeskola. Med detta dubbla mål, att både skänka vård åt den behöfvande och meddela undervisning, borde ju dessa inrättningar i långt högre grad än i saknad af den senare vara idealet af humanitära institutioner. I hvad mån de lyckats realisera detta höga mål blir en annan sak, hvartill jag ämnar återkomma längre fram.

Sjukvårdsanstalterna i vårt fädernesland äro, såvidt jag kunnat finna, alla af yngre datum. Under medeltiden funnos visserligen här, liksom i andra katolska länder, vid de flesta biskopssäten inrättningar under benämning än helgeandshus, än hospital, i hvilka såväl fattiga som sjuka mottogos, men att något af våra nutida sjukhus skulle hafva sin upprinnelse från någon af dessa är icke kändt, såvida man icke vill räkna dit S:t Göran, ty på Norrmalm fanns verkligen ett helgeandshus med detta namn [2]).

Gustaf II Adolf, som aldrig lät äran af krigiska bragder skymma blicken för fredens värf, framställde förslag att genom allmän lag ordna den offentliga fattig- och sjukvården: i hvarje län borde upprättas ett hospital, »oss veterligen det första förslag härom i Sverige», säger Anjou. Af många orsaker, som lätt kunna fattas, hade den store konungens förslag tyvärr ingen påföljd. Än mindre kunde ännu på långa tider vara tal om barnsängshus.

På hvilken ståndpunkt förlossningskonsten för öfrigt stod före Joh. von Hoorns tid, eller Joh. van H. som han sjelf kallar sig i sin disputation »de partu prætranaturali», ses bäst af hans egna arbeten. Med allt skäl kallar Sten-

---

[1]) Thom. Denman. An Introduct. etc. cet. 1794. Preface p. XLIII.

[2]) Cornelius. Handbok i svenska kyrkans hist. p. 114.

berg [1]) honom »obstetrikens fader här i landet», ty först med Hoorn kan man tala om en förlossningskonst, byggd på vetenskaplig insigt.

Den äldsta obstetriska anstalt i vårt land är Serafimerlazarettet, i hvilket 1755, tre år efter dess öppnande, ett rum med två sängar uppläts åt barnaföderskor. Omkring 20 år derefter erhöll förlossningsanstalten egen för ändamålet inrättad lokal. Göteborg fick 30 år efter hufvudstaden sitt första sjukhus, äfven det försedt med sin barnbördsafdelning.

Till den festlighet, som med anledning af sjukhusets hundraåriga tillvaro firades 1882, hade dåvarande ordföranden i styrelsen D:r C. Forssenius utgifvit en festskrift, i hvilken han med den hängifvenhet och pietet, som han hyste för allt, som rörde denna inrättning, på ett uttömmande sätt redogör för sjukhusets uppkomst och vidare öden under det flydda seklet. Ur denna skrift, minnestal som han anspråkslöst kallar den, och som väl kan betraktas som en kulturbild från vårt samhälle inom ett begränsadt område, tillåter jag mig låna följande skildring, hvarvid en flygtig bild af den man, hvars namn sjukhuset än i dag bevarar, först må hafva sin plats.

Niklas Sahlgren föddes i Göteborg d. 10 Mars 1776. Efter en vårdad uppfostran, till väsentlig del fullbordad i Holland, företog han i sällskap med den kände patrioten Jonas Alström, som synes utöfvat ett stort inflytande på den unge mannens utveckling, under flera år resor såväl i de stora kulturländerna som inom fäderneslandet. Sedan han etablerat sig i sin födelsestad var hans första större företag att bilda ett vestindiskt handelskompani, som bland annat för svensk räkning förvärfvade ön »Barima». Regeringen var emellertid ej benägen för några kolonisationsförsök och hela saken föll snart i glömska. Lyckligare var han deremot såsom delegare och slutligen styrelseman i ostindiska kompaniet, der grunden lades till hans stora förmögenhet. Sahlgren synes varit en man med mycken begåfning, stor energi och vidsträckta vyer. Sina rikedomar använde han på ett värdigt sätt, stora summor skänktes till vetenskapliga institutioner och »det första barnhus i Europa», säger Forssenius, grundades af honom, sedan för detta ändamål inköpts säteriet Östad i Westergötland, der barnen utom vanliga skolämnen fingo lära landthushållning m. m. I sitt testamente säger han: »Mina uti Halland egande strögods gifver jag till någon nyttig inrättning här i staden», arfvingarne dock obetaget att på annat sätt disponera dessa, »allenast de till förenämnde inrättning eller inrättningar besörja ett kapital af femtiotusen daler s.mt, samt derjemte en årlig säker inkomst af 4000 dal. s.mt.» Han dog d. 10 Mars 1776.

Sahlgrens ende efterlefvande arfvinge mågen Clas Alströmer bestämde sig, troligen på inrådan af den om vårt samhälle så högt förtjente D:r Pehr Dubb,

---

[1]) Medic. Arkiv B. II N:o 7.

för inrättande af ett sjukhus. Enligt testators förordnande borde det varit i ordning två år efter hans död, men på grund af ogynsamma konjunkturer kunde det ej öppnas förr än i Mars 1782.

Anstalten, till en början mycket anspråkslös, innehöll 5 sjukrum med 14 sängar för betalande och 10 för medellösa. De senare borde ha intyg om fattigdom samt hemortsrätt i staden. Barnaföderskor, för hvilka två sängar voro reserverade, behöfde inga dylika intyg.

Göteborg var vid denna tid en stad på omkring 12,000 innevånare, garnisonen häri icke inräknad. Denna tycks hafva varit icke obetydlig, att döma af den mängd personer, som i journalerna angifvas kyrkskrifna i Garnisons- eller, som hon här kallades, Kronhusförsamlingen. Särskildt sjukhus för garnisonen fanns ännu icke.

Sjukhusets första reglemente, uppsatt af D:r Dubb och Baron Cl. Alströmer gemensamt, erhöll kongl. sanktion d. 3 Aug. 1789. Karakteristiskt för tidsförhållandena innehåller det åtskilligt af intresse, hvarföre jag här meddelar några utdrag af detsamma.

Sängantalet var nu ökadt till 30, inklusive 2 platser till barnaföderskor. Sjukhusets förste läkare, amiralitetsmedicus D:r P. Dubb, tillerkändes på grund af hans storartade förtjenster rättighet att sjelf utse sin efterträdare, efter hvilkens bortgång tjensten borde tillsättas af Coll. medic. på förslag af medic. fakulteten i Upsala. Utom sjukvården ålåg det medicus att lemna »stadens unge medici, chirurgi och barnmorskor fritt tillträde till sjukhuset» och att, när tiden så medgaf, meddela undervisning åt dessa. För öfrigt skulle han sköta hela ekonomien, föra protokoll vid direktionssammanträden samt vara »actuarius», mot en lön af 200 R. spec.

En mycket ansvarsfull och svår plats att fylla hade sjukhusets »chirurgus», ehuru han blott var »den förnämste af betjeningen». Honom ålåg nämligen först och främst att hörsamma läkarens förordnande för de sjuka och redogöra för deras befinnande, att under dennes frånvaro eller vid vacancer sköta sjukhuset på egen hand, dock borde han i sistnämnde fall vid »svåra händelser consulera någon af stadens berömligaste medici och chirurgi», att dag och natt vid behof stå till tjenst samt såsom »öfvad accoucheur flitigt undersöka barnaföderskor» och biträda barnmorskan. Vidare borde han lemna stadens unge läkare och barnmorskor tillfälle till öfning vid förlossningar, vid obduktioner biträda medicus, tillreda och förvara anatomiska preparat, samt handleda och undervisa unge läkare i »dissequerande» och anatomiska studier. På sjukhuset fanns intet rum för honom, utan fick han hålla sig sjelf med bostad, som måste vara belägen i närheten af sjukhuset. Dessutom var han skyldig att förse sig med en af honom sjelf aflönad »skickelig medhjelpare». Lönen var bestämd till 83 R. 16 sk. spec. Kongl. Maj:t tyckte dock detta vara en nog svag ersätt-

ning för allt detta arbete och ansåg ej »oskäligt» om hon höjdes till 100 R. spec. Efter en 1804 gjord tillbyggnad synas han fått bostad i sjukhuset.

Barnmorskan, som äfven bodde utom sjukhuset, tillkallades vid behof och betalades med 32 sk. för hvarje barnaföderskas förlossning och skötsel.

Ehuru kongl. resolution sålunda erhållits på reglementet, var dock sjukhuset både uppfördt och underhölls endast genom enskild mans gåfva. Såsom en helt och hållet privat inrättning, om än öfverlemnad till samhället, hvarken var det eller kunde det göra anspråk på att vara en offentlig undervisningsanstalt, lika litet för barnmorskor som för läkare. Donationer af helt annat omfång än de som disponerades hade också erfordrats för ett dylikt anspråk. Men af flera bland de reglementariska bestämmelserna framgår likväl otvetydigt både, att man var angelägen att så mycket som möjligt tillgodogöra sig materialet för vetenskapligt ändamål, likasom ock att tanken på en framtida medicinsk läroanstalt icke varit främmande för författarne till det första reglementet.

Oaktadt tillträde till förl.-afdelningen sålunda var kunskapssökande medgifvet, var hon dock från början ingenting annat än uteslutande barmhertighetsinrättning. Den handledning som läkarne tilläfventyrs någon gång kunnat meddela, ger den alldeles icke karaktär af skola. Hon gör således ett undantag från den allmänna regeln vid flertalet af utlandets nyinrättade födelsestiftelser, hvilka efter allt att döma i första hand tyckas vara afsedda för undervisning.

Sjukhusets ekonomiska ställning var emellertid tidtals till den grad osäker, att Dubb någon gång skall ha varit betänkt på att stänga det. En och annan donation, vanligen af föga betydenhet, hindrade väl ett så ödesdigert steg, så att nödiga förbättringar och äfven någon utvidgning kunde göras, men efter 3—4 decennier befanns anstalten ej på långt när svara mot behofvet.

Lyckligtvis hade sjukhuset under tiden fått en betydlig donation genom Aron Oterdahls testamente, hvari föreskrefs, att ett honom tillhörigt hus skulle efter hans död tillfalla sjukhuset, med det dertill fogade välbetänkta vilkor att »omförmälde fastighet aldrig får säljas eller på annat sätt skiljas från nästnämnde stiftelse». Sedan denna egendom blifvit apterad för sitt nya ändamål, öfverflyttades sjukhuset dit i Juli 1823. Sängantalet var nu 60—65, till förlossningsafdelningen hörde 3 rum med 13 sängplatser samt ett förlossningsrum, belägna på undre bottnen[1]. I stället för kirurgen är här en andre läkare, en förändring som likvisst skett långt före flyttningen, troligen omkring 1810. I den mån staden tillväxte vardt äfven denna byggnad för liten, så att man efter föga mer än 30 år såg sig tvungen att på nytt byta bostad.

Då Sahlgrenska institutionens egna medel icke förslogo till uppförande af en ny tidsenlig och tillräckligt stor sjukvårdsanstalt, måste kommunen träda

---

[1]) D:r Liborii rapport till Sundhets-Colleg. 1851.

emellan, hvarefter det vid Sahlgrensgatan belägna Allmänna och Sahlgrenska sjukhuset byggdes och uppläts till begagnande d. 1 April 1855 [1]). Barnbördsafdelningen, som var alldeles skild från de öfriga afdelningarne, hade sin egen uppgång, disponerade 6 rum med 13—15 sängar, förlossningsrum, samt rum för föreståndersk och föreläsningssal för den blifvande barnmorskeskolan. Innan denna kom till stånd var öfverläkaren på den kirurgiska afdelningen tillika öfverläkare på förl.-afdelningen ända till 1855 års slut.

Från Sahlgr. sjukhusets öppnande 1782 till d. 1 Jan. 1856 hafva följande varit öfverläkare:

Doktor Pehr Dubb	från	1 Mars 1782	till d.	4 Mars 1804.
» Joh. J. Ekman	»	4 Mars 1804	» d.	18 Nov. 1814.
Prof. Carl F. Weltzin	»	1 Maj 1815	» d.	31 Mars 1828.
Lifm. P. Christoff. Westring	»	24 Juli 1828	» d.	1 Nov. 1844.
Doktor J. August Liborius	»	6 Mars 1845	» d.	1 Jan. 1856.

Under dessa år hafva på börnbördsafdelningen vårdats 7,154 qvinnor, hvaraf:

i det äldsta sjukhuset	2,997
» Oterdahlska donationens hus	4,030
» Allmänna och Sahlgrenska sjukhuset	127
	7,154

Bifogade tabell, som utarbetats efter sjukhusets gamla journaler, lemnar en öfversigt öfver förlossningsafdelningens verksamhet från sjukhusets öppnande till 1855 års slut, då afdelningen fick egen föreståndare, som tillika var lärare för den nyinrättade barnmorskeskolan; undervisningen i denna började likväl egentligen först d. 1 April 1856.

Innan vi gå vidare torde en redogörelse för det material, som stått mig till buds samt dettas användande, vara på sin plats.

På sjukhuset fördes innan det delades på tre afdelningar tvenne journaler: en *allmän* med benämning »sjukjournalen», i hvilken alla intagna infördes i nummerföljd efter intagningsdagen, oberoende af åkommor, förlossningsfallen under den gemensamma diagnosen puerperæ, samt en *särskild* för de senare och barnen. Den sistnämnde, som kallades »förteckning öfver födde barn», tyckes synnerligast de första 50 åren hufvudsakligen varit, såsom namnet anger, afsedd för anteckningar om barnet: dess födelsedag, död eller lefvande född, kön och namn. Deremot meddelas här föga annat om modern än namn, civilstånd, församling och nummer i den allmänna journalen, till hvilken man således hänvisas för erhållande af underrättelse om utgången för henne. I den allmänna antecknades, utom namn, ålder, o. s. v., moderns in- och utskrifnings- eventuelt

[1]) Som vi veta har äfven detta tjenat ut och det Allm. och Sahlgr. sjukhuset nyligen förflyttats till en ny storartad byggnadskomplex utanför staden.

dödsdag och dödsorsak, den senare ty värr icke alltid, någon gång äfven annat af vigt, men deremot alls intet rörande barnet. Icke heller annoterades hvilken gång qvinnan var hafvande.

För att få till stånd en möjligast tillförlitlig och fullständig statistik, var det alltså nödvändigt att år för år genomgå och jemföra båda journalerna. Dessa äro öfverhufvud taget förda med ordning, i synnerhet den stora sjukjournalen, visserligen icke heller den med lika mycken under alla dessa år; förteckningen öfver födde barn åter, eller förlossningsjournalen, som jag för korthets skull vill kalla den, är under vissa år mindre noggrann, något som naturligtvis gjort dess bearbetande stundom rätt besvärligt. Tydligtvis har man egnat mera omsorg åt den förre än åt den senare.

Följande bör emellertid observeras. Ända till 1809 antecknades dödsdag, men ej dödsorsak för de späda barn som aflidit på sjukhuset före utskrifningen, från och med nämnda år upphöra dessa anteckningar. I tabellen har jag ansett olämpligt att upptaga dessa dödsfall, då undersökningen härom ej kunde fullföljas för hela tiden. Redogörelse för dessa döda barn lemnas längre ned.

Verkliga luckor förekomma ock. Förlossningsjournalen 1815 slutar helt tvärt den 30 Maj. Ur den allmänna journalen är uppgiften om mödrarna för de följande månaderna hemtad, men som denna journal ingenting nämner om barnen, har rubriken födde barn för detta år måst lemnas öppen. Någon förklaring till det plötsliga afbrottet angifves ingenstädes, måhända kan det stå i sammanhang med några för oss okända förhållanden vid Prof. Weltzins tillträde till öfverläkartjensten.

Under åren 1836, 37 och 38 saknas hos sammanlagdt 15 qvinnor, alla i allm. journalen upptagna med diagnosen puerperæ, helt och hållet uppgift om barnen, rubriken födde barn är blank. Då man eljest vid lefvande födde alltid varit noggrann att utsätta barnets namn samt vid dödfödde att anmärka detta, har jag icke trott mig begå något misstag genom att betrakta de oskrifna numren såsom aborter. Felet, ifall ett sådant föreligger, måste i alla händelser bli allt för ringa för att ha någon som helst betydelse, såsom sedermera skall visas.

För att icke få för många kolumner, således af beqvämlighetsskäl, har jag uppfört barnen i blott en kolumn, utan att skilja de olika könen åt.

Än mindre har det synts behöfligt att skilja på gifta och ogifta, då sådant för mitt hufvudsakliga ändamål, eller undersökning af dödligheten, icke var nödvändigt. Anteckning härom saknas för resten de fyra första åren. Under den äldsta tiden var antalet ogifta mångdubbelt större än de giftas, förhållandet utjemnades väl något under årens lopp, men med fortfarande öfvervigt för de förra.

Förlossningar på Sahlgrenska Sjukhuset från 1782 till 1855 års slut.

		Döda Qvinnor																		Barn									
			Dödsorsak																		Lefvande födde					Dödfödde				
År	Antal förlösta	Antal döda	Ej uppgifven	Febr. puerperal.	Hæmorrhagia	Plac. prævia	Mania puerper.	Pneumonia	Hydrothorax	Phtisis pulmon.	Tuberculi. miliar.	Ascites	Morbilli	Typhus	Cholera	Eclampsia	Morb. Brighti	Ossificat dur. matr.	Sect. cæsarea	Tvillingförlossning	Trillingförlossning	Antal	Naturlig förlossning	Tång	Vändning	Sect. cæsarea	Antal	Naturlig förlossning	Tång	Vändning	Perforation	Missfall
1782	10																					10	10									
1783	19																					17	17				2	2				
1784	28																					28	28									
1785	29																			1		28	28				2	2				
1786	34																			2		35	35				1	1				
1787	45																					43	42	1			2	2				
1788	54	1	1																	2		51	51				5	2		3		
1789	47	1	1																	2		47	47				2	2				
1790	36	2	1			1 [1]																33	33				2	2				1
1791	45																			1		42	42				4	4				
1792	53	1											1							2		52	52				3	3				
1793	58	1	1																	1		53	53				6	6				
1794	52																			2		47	47				7	7				
1795	41																					40	40				1	1				
1796	48																			1		46	46				3	3				
1797	45	2	1									1									1	45	45				2	2				
1798	55																			1		54	54				2	2				
1799	68																			3		68	68				3	3				
1800	66	3		1	1	1																59	59				7	7				
1801	92																			2		91	91				3	3				
1802	88																			3		89	89				2	2				
1803	96																			2		94	94				4	4				
1804	78	1	1																	2		76	76				4	4				
1805	91	1	1																	1		86	86				6	6				
1806	62	2	2																	2		58	58				6	6				
1807	80	1								1										3		78	78				5	5				
1808	96	1	1																	1		92	92				5	5				
1809	68																					64	64				4	4				
1810	89	1	1																	2		86	86				5	5				
1811	77	3	3																	1		72	72				6	6				
1812	69	2	1				1															68	68				1	1				
Tpt	1819	23	15	1	2	1	1			1		1	1							37	1	1752	1751	1			105	102		3		1

[1]) »missfall i 6 månaden, dog under förlossn.»

		Döda Qvinnor																		Barn										
			Dödsorsak																	Lefvande födde					Dödfödde					
År	Antal förlösta	Antal döda	Ej uppgifven	Febr. puerperal.	Hæmorrhagia	Plac. prævia	Mania puerper.	Pneumonia	Hydrothorax	Phtitis pulm.	Tuberc. miliar.	Ascites	Morbilli	Typhus	Cholera	Eclampsia	Morb. Brighti	Ossificat. dur. matr.	Sect. cæsarea	Tvillingförlossning	Trillingförlossning	Antal	Naturlig förlossning	Tång	Vändning	Sect. cæsarea	Antal	Naturlig förlossning	Tång	Vändning	Perforation	Missfall
Tpt	1819	23	15	1	2	1	1			1		1	1							37	1	1752	1751	1			105	102		3		1
1813	105	2	1	1																4		104	104				5	5				
1814	96																			1		92	92				5	5				
1815	115	5	5																													
1816	115																			3		114	114				4	4				
1817	108	2	2																	3		108	108				3	3				
1818	117	1	1																	6		117	117				6	6				
1819	99	1	1																	1		95	95				5	5				
1820	104																			2		103	103				3	3				
1821	124	4	1	1										2								116	116				8	8				
1822	114																			2		111	111				5	5				
1823	130	1	1																	4		125	125				9	9				
1824	137	3	2						1													129	129				8	8				
1825	129	1	1																	3		121	121				11	11				
1826	139																			3		125	125				16	16				1
1827	137	1	1																	2		126	126				13	13				
1828	102	4	3	1																2		99	99				5	4	1			
1829	107																			3		100	100				10	10				
1830	134	3	2	1																		130	130				4	4				
1831	101	2	1					1												2		100	100				1	1				2
1832	110																			1		103	103				8	8				
1833	123	5	2	2						1										3		115	113	2			11	10	1			
1834	92	2	1												1					3		83	83				12	12				
1835	112																					102	102				6	6				4
1836	107																					93	93				9	9				5
1837	89	2	1	1																		72	72				11	11				6
1838	89	2	1							1												81	81				4	4				4
1839	86																					80	80				6	6				
1840	109	1	1	[1]																1		104	102	2			5	5				1
1841	116	3	2				1													4		113	112	1			6	6				1
1842	106	2	1	[2] 1																3		99	99				10	10				
1843	127	3	3																			119	119				8	7	1			
1844	108	1	1																			101	101				7	6	1			
Tpt	5406	74	50	9	2	1	2	1	1	3		1	1	2	1					93	1	5032	5026	6			329	322	4	3		25

[1]) »försök med forceps, dog samma dag.»

[2]) »modern dog genast, barn dödfödt.»

År	Antal förlösta	Döda Qvinnor																		Tvillingförlossning	Trillingförlossning	Barn									
			Dödsorsak																			Lefvande födde					Dödfödde					
		Antal döda	Ej uppgifven	Febr. puerperal.	Haemorrhagia	Plac. prævia	Mania puerparal.	Pneumonia	Hydrothorax	Phtisis pulm.	Tuberel. miliaris	Ascites	Morbilli	Typhus	Cholera	Eclampsia	Morb. Brighti	Ossificat. dur. matr.	Sect. cæsarea			Antal	Naturlig förlossning	Tång	Vändning	Sect. cæsarea	Antal	Naturlig förlossning	Tång	Vändning	Perforation	Missfall
Tpt	5406	74	50	9	2	1	2	1	1	3		1	1	2	1					93	1	5032	5026	6			329	322	4	3		25
1845	127	1												1								119	118	1			8	7	1			
1846	163	6	4	2																2		159	158	1			6	6				
1847	152																			2		144	144				10	10				
1848	138	1	1																	2		130	130				9	9				1
1849	187	2	1	1																2		171	171				18	18				
1850	185	6		3														1	2	5		180	177			3	10	9	1			
1851	161	7		4							1					1			1	1		146	145			1	15	9	3		3	1
1852	127	10		9										1						3		121	120	1			8	8				1
1853	173	4		1											1	1	1			8		172	169	3			9	9				
1854	164	2		2																1		150	148	2			15	13	2			
1855	171																			5		169	169				7	7				
	7154	113	56	31	2	1	2	1	1	3	1	1	1	4	2	2	1	1	3	124	1	6693	6675	14		4	444	427	11	3	3	28

Tabellen utvisar att under den tidrymd densamma omfattar, hafva 7154 qvinnor blifvit förlösta från..... 6,693 lefvande barn
444 döda
28 missfall

eller tillsamman..... 7,165 barn och otidiga foster. Häri äro likväl ej inräknade de barn som födts 1815, såsom af tabellen synes. Förlossningsjournalen upplyser, att på de första 5 månaderna 49 qvinnor framfödt 49 barn, deribland 2 dödfödda. Ehuru uppgift saknas för de följande månaderna öfver födde barn, är det dock ganska visst, att de under detta år intagna 115 qvinnor hafva fått jemt lika många barn, hvilket lätt åskådliggöres genom följande enkla kalkyl:

om till de 7,154 qvinnorna, af hvilka hvarje född minst ett barn eller missfall, lägges de
återstående 124 tvillingbarnen samt de likaledes
återstående 2 trillingbarnen, fås

en summa af 7,280, hvilken är den exakta siffran af födda barn och missfall. Men 7165 + 115 = 7280. Om än det alltså får anses afgjordt, att ingen tvilling-

[1]) partus molaris.

börd förekommit 1815, hafva dessa barn likväl icke kunnat upptagas i tabellen, då ingen uppgift stod att få hvarken på hvad sätt de framfödts, om naturligen eller med konst, eller huru många dödfödda eller missfall förekommit.

År 1797 finna vi en trillingbörd; proportionen är ungefär den för de germanska folken vanliga [1]). Barnen, 2 flickor och 1 gosse, utskrefvos lefvande.

Af Aborter, deribland en drufbörd, upptager förl. journalen endast 13 fall. På förut angifna skäl har jag trott mig berättigad att härtill lägga ytterligare 15, då hela antalet således skulle bli 28. Detta utgör endast 0,39 % af alla kända förlossningar, alltså en mycket låg procent mot hvad som brukar förekomma på våra nutida barnbördshus.

Dödsfall bland späda barn. Såsom förut blifvit nämndt, antecknades under sjukhusets första 27 år alla dödsfall hos de späda barnen. Hvarföre man upphörde med en sak, som icke gerna kunde anses utan sin vigt, är ej godt att veta; att öfver orsakerna härtill framkasta några gissningar är också utan all nytta. På sjukhuset föddes under nämnde tid 1462 lefvande barn, af dessa afledo inom anstalten 109, d. v. s. vid pass hvart 13:de barn eller 7,4 %. Med undantag af de 4 första åren samt 1791 inträffade dödsfall bland de små hvarje år. Särskildt olyckliga i detta afseende voro åren 1792, då af 52 dogo 9 = 17 %; 1799 af 68 icke mindre än 13 = 19 %; 1805 af 86 9 = 10 % samt 1807 af 78 barn 11 = 14 %. Genomgår man den allmänna sjukjournalen skall den stora barnadödligheten förefalla mindre oväntad. Det är nämligen gifvet att på stadens enda sjukhus allehanda smittosamma sjukdomar skulle förekomma, såsom erysipelas, phlegmonösa åkommor o. s. v., hvilka med den tidens bristfälliga hygien lätt kunde transporteras från en afdelning till en annan. Dertill kommer att åren 1792 och 1799, som visa den högsta mortaliteten, vårdades under det förra en mängd fall af messling och under det senare af smittkoppor, och härmed torde en tillfredsställande förklaring vara gifven.

Operationer. Under de första 50 åren synes man icke varit mycket böjd för operativa ingrepp, då af mer än 5000 förlossningar endast 2 afslutats med tång, deraf den ena med dödlig utgång för barnet, samt 3 vändningar med likadant resultat för barnen. Efter denna tid varda tångoperationerna talrikare, vändningar omtalas sedermera ingen enda gång. Indikationerna för tången omnämnas sällan: en gång på efterkommande hufvud, en gång vid trängsel i bäckenutgången, en gång vid eklampsi samt hos tre qvinnor vid tvillingbörd. Med allt utfördes på 22 qvinnor *25 tångoperationer*, hvaraf 14 med lefvande barn, af hvilka dock ett dog snart efteråt, samt 11 med döda barn.

Tre perforationer hafva utförts, alla på samma år, 1851.

---

[1]) Tarnier et Chantreuil. Traité de l'art d. accouch. Tome I. p. 559.

Allmänna journalen meddelar om dessa följande:

N:o 212, ogift qvinna 20 år gammal, intogs d. 20 Mars. Trängsel i apertura superior, conjugat. 2 $^3/_4$ tum. Sedan forceps förgäfves försökts, perforation samma dag. Pulsen efter operationen ytterst klen, kyla i extremiteterna, dog den 24. Vid obduktion fanns delvis gangræn i uterus, peritonit, pericardit och andra tecken till hvad vi nu benämna sepsis. De uppmätta bäckenmåtten voro: c. v. 3 tum, diam. obliqu. dext. 5 tum, diam. obliqu. sin. 4 tum, diam. transversa nära 5 tum, således ett snedt, förträngdt bäcken. De använda måtten äro våra vid den tiden brukliga verktum, motsvarande i nya mått: c. v. 7,4 c.m., d. obl. dxt. 12,4 c.m., d. obl. sin. 9,9 c.m., d. transv. ungefär 12 c.m. Hvilken den under lifvet uppmätta conjugata som menas, angifves icke uttryckligen, men kan icke gerna vara någon annan än den beräknade c. v., som endast med $^1/_4$ tum skiljer sig från den efter döden funna.

Öfver den följande, N:o 408, meddelas endast att hon var en 28 års ogift qvinna samt att hon intogs och opererades d. 24 Juni, fick en vesico-vaginalfistel, som efter något mer än 4 månader »läktes efter stark kauterisation med nitr. argent. efter Chelii method». Fast här ingen bäckenmätning företagits eller åtminstone icke antecknats, får det väl anses ganska säkert, att äfven hon haft bäckenförträngning och länge legat i förlossningsarbete.

Angående den sista i ordningen, N:o 700, nämnes blott att hon var ogift, 27 år gammal, intogs och opererades d. 17 Nov. samt utgick frisk efter 9 dagar.

Inalles hafva således 28, eller om man vill medräkna ett försök till forceps, 29 qvinnor undergått vanliga obstetriska operationer, hvilket med andra ord vill säga, på något mer än hvar 246:te qvinna har en obstetrisk operation måst utföras.

Tre Kejsarsnitt, alla utförda af D:r Liborius, torde erbjuda större intresse än föregående.

Visserligen är det väsendtligaste af fallen redan publiceradt af Prof. Lindfors i tvenne arbeten: »Om förlossningen hos puckelryggiga etc.» och »Om kejsarsnitt i Sverige», men då hans redogörelse öfver dem hufvudsakligen grundar sig på meddelanden från mig, såsom han sjelf också nämner, samt då denna uppsats just har till föremål verksamheten inom det Sahlgrenska sjukhusets förlossningsafdelning, så torde en förnyad och möjligen något litet utförligare framställning likväl här vara på sin plats. De befintliga anteckningarne om dessa, vid den tiden i vårt land mycket sällsynta fall, äro ty värr långt ifrån så utförliga som varit önskvärdt. Här återges emellertid in extenso, hvad som om dem kunnat inhemtas ur sjukhusets båda journaler och läkaresällskapets protokoller.

Första fallet: 1850 Allm. journal n:o 308, förloss.-journal n:o 80. Pigan Sofia Magnusdotter 30 år fr. Örgryte förs., intogs d. 8 Maj, opererades samma dag, dog d. 9 Maj. Barnets namn Hulda, död d. 17 Maj.

Läkaresällskapets protokoll d. 8 Maj kompletterar fallet i följande ord: Hr Liborius »anförde för sällskapet att i dag f. m. å sjukh. sectio cæsarea blifvit verkställd å en barnaföderska, 28 år gammal, hvilken för 6 år sedan säger sig hafva blifvit förlöst med tång i 5—6 månaden med ett förruttnadt foster, och på hvilken man nu förgäfves försökt applicera tång». Vid sammanträdet d. 22 heter det: »den i protokollet för d. 8 Maj omnämnda qvinna, å hvilken sect. cæsarea skett, dog efter 26 timmar och barnet på 11 dygnet. Bäckenet visade sig i alla diametrar förlitet och förvaras för att mätas nogare. Vid obduktionen visade sig såret i nedersta delen af uterus gapande».

Då intet ord förekommer, tydande på blödning, är det mycket antagligt att döden varit en följd af infektion och icke af förblödning. Hade blödning varit dödsorsak, är det väl föga troligt att hon lefvat 26 timmar. Att den nedre sårvinkeln var gapande, talar visserligen för att uterinsuturer icke blifvit lagda, bevisar det gör det dock knappast, ty vi få också komma ihåg, att mycket beror på huru de läggas.

Det finnes emellertid ett annat skäl, som kanske ännu kraftigare talar för att Liborius icke sytt ihop lifmodersåret och det är, att uterinsuturer alldeles icke voro i bruk på denna tid. Lauverjat[1]), som redan 1788 användt detta förfarande, hade väl knappt vunnit någon efterföljare, om icke möjligen Stein J:or. Cazeaux[2]) t. ex. säger, att lifmodersåret »ne demand d'autre précaution que d' être bien nettoyée», Kilian[3]), att på detta förfarande »wird wohl Niemand ernstlich denken» och Scanzoni[4]) helt peremptoriskt, att det är »unnütz und verwerflich». Icke heller finnes minsta anledning tro att vår operatör hyllat annan åsigt än hela hans samtid.

I sitt arbete »Om förlossningen hos puckelryggiga» meddelar Prof. Lindfors, att bäckenet efter den opererade kommit till Uppsala med Magn. Retzii samling. För att fullständiga berättelsen om fallet, tager jag mig friheten göra några utdrag ur hans beskrifning öfver detta bäcken, jemte det jag på samma gång uttalar min förbindelse för öfversändandet af hans intressanta arbeten. . . . . »rakitiskt samt betydligt skoliotiskt-asymetriskt är det genom sina egna kännetecken» säger han, och har efter hans mening sannolikt varit »skolio-kyfotiskt». . . . »Bäckenet är af mycket grof, tung och fast benbyggnad med starkt asymetriska plumpa former; det är allmänt och trattformigt förträngdt . . . . Öfre ingången är förträngd i alla diametrar — mest dock i tvär- och snedd-

---

[1]) Denne Lauverjat var för öfrigt före sin tid på flera sätt: honom tillkommer rätteligen prioriteten till de senaste årens nyuppfunna såväl tvära fundalsnitt vid sect. cæsarea, som det vaginala kejsarsnittet Se härom Osiander op. cit. p. 492 och Siebold op. cit. p. 550.

[2]) Traité theorique et pratique de l'art d. accouch. p. 787.

[3]) Die Geburtslehre. II. p. 90.

[4]) Lehrbuch d. Geburtsh. p. 908.

riktning — och har hjertform; måtten äro: conj. vera 9,5, diam, transv. major = 11 och minor = 7,5, venstra sneda = 11, högra sneda = 9,5; utgångsmåtten äro: tvärmått (int. tuberæ ischii) = 6,5, raka måttet: till coccyx = 9 (och stjertbenet var mycket groft och styft) samt till spetsen af sakrum (yttre mått) 12», det inre uppskattas på grund af benets tjocklek till 10.

Det andra fallet i ordningen är följande: 1850 Allm. journal n:o 660, förl. journ. n:o 156. Hustru Brita Bengtson, 34 år fr. Carl Joh. förs., intogs d. 5 Nov., opererades d. 7, dog d. 10. Tvillingbarn: Johannes och Maria. I läkaresällskapets protokoll d. 13 Nov. heter det: »Förevisades bäckenet med viscera efter en i går obducerad qvinna, hvilken aflidit efter verkställd sect. cæsar. Ramus ascendens ossis pubis var fracturerad och bäckenet skeft; ingången till vagina befanns så trång att en sond knappt passerade och var belägen ofvanom urethræ mynning; ofvanför berörde ingång vidgade sig vagina till normalt omfång.»

Här exspekterades således i två dagar innan man skred till operation och sannolikt har fallet, att döma af den märkvärdiga obduktionsberättelsen, gett läkarne åtskilligt att fundera på. Att fraktur af en större eller mindre del af os pubis kan ge upphof till så betydliga förträngningar att förlossningen måste afslutas med sect. cæsarea, är en känd sak, men huru ingången till slidan kommit ofvan urinröret, är svårare att förstå; allt hvad man kan sluta sig till är egentligen ingenting annat än att pat., antagligen efter inträdd graviditet, varit utsatt för en mycket allvarsam skada på bäckenet, som omöjliggjort förlossning per vias naturales.

Öfver det tredje och sista fallet äro upplysningarna ännu knapphändigare. 1851 Allm. journ. n:o 664, förl. journ. n:o 130. Pigan Anna Olson, 34 år fr. Carl Joh. förs., intogs d. 24 Okt., förlöstes genom sect. cæsar. 4 timmar efter intagningen, dog 40 timmar efter operationen i peritonit, kl. 4 morgonen d. 26 Okt. Barnets namn Johanna.

Läkaresällskapets protokoll innehåller endast att »Ordföranden (sannolikt Liborius, ehuru jag ingenstädes lyckats få reda på, när han valts) visade bäckenet efter en medelst sect. cæsar. förlöst qvinna, som dog efter 42 timmar».

Som vi se, äro de upplysningar som tillgängliga källor lemna öfver dessa sällsynta fall icke särdeles rikhaltiga. Detta gäller i synnerhet de två senare och allra helst det sista, der hvarje antydan om indikation till det allvarliga ingreppet saknas. Högst egendomligt förefaller det att inga anteckningar öfver dessa bäcken förekomma i journalerna, då det synes hardt när oförklarligt att man skulle försummat uppmätning af bäcken efter kejsarsnitt, när man efter en perforation gjort sig mödan med en ganska ordentlig bäckenmätning. Föga sannolikt är ock att den pedantiskt ordentlige Liborius låtit ett dylikt förbiseende komma sig till last. Troligare är derföre att bäckenmätningar gjorts, men att man försummat att i tid bokföra det funna samt sedermera under de många

göromålen glömt hela saken. Då Läkaresällskapets protokoller från denna tid äro temligen rhapsodiska, utesluter saknaden af detaljerade redogörelser i dem icke möjligheten att sådana lemnats inför sällskapet.

Slutligen kan nämnas att i barnbördshusets bäckensamling, till större delen anskaffad af min företrädare Prof. Hjort, förvaras flera bäcken med betydlig förträngning, intet dock med fraktur af ossa pubis. Då allt, hvad som kunde anses vara obstetriskt material på sjukhuset, öfverflyttades till Hjorts afdelning, är det ganska möjligt att bäckenet efter den sist opererade äfven kommit med och således finnes qvar i samlingen. Alla dessa gamla bäcken sakna emellertid påskrift, ge följaktligen ingen upplysning i anamnetiskt hänseende.

Operationer på Sahlgrenska sjukhusets förlossningsafdelning fr. 1782 till och med 1855.

Operationer	Qvinnor			Barn		
	Antal	Lefv.	Döda	Antal	Lefv.	Döda
Vändning	3	3		3		3
Tång (dubbel tångförl. hos 3 qvinnor med tvillingar)	22	17	5	25	14	11
Försök med tång	1		1	1		1
Perforation	3	2	1	3		3
Sectio cæsarea (1 med tvillingar)	3		3	4	4	
	32	22	10	36	18	18

Totala dödligheten bland qvinnorna är 31,2 %, medräknas ej kejsarsnitten få vi en mortalitet af 24,1 %, i alla fall ganska hög.

Än högre är den hos barnen, af hvilka jemt halfva antalet varit dödfödt. Mycket troligt är dock att flera af de med tång utskaffade barnen varit döda före operationen, ty i den för-antiseptiska tiden dröjde man i det längsta — och det med allt skäl — innan man grep till tång. De tre tvillingparen, på hvilka tång användts, voro lefvande.

Perforation på lefvande barn, torde varit ännu mera sällsynt då än senare.

Morbiditet och mortalitet.

På grund af en allmän erfarenhet kan tagas för temligen afgjordt, att de år då flera dödsfall i puerperalfeber inträffat, sjukligheten äfven bland dem som utskrefvos lefvande icke varit obetydlig. Några anteckningar vid de senare om lättare puerperala affektioner, periuterina inflammationer eller dylikt, förekomma likväl icke, huru sannolikt det än kan vara att sådana åkommor icke saknats.

Utom de förut anförda fallen af bäckenförträngningar, upptaga journalerna

af svårare förlossningskomplikationer endast ett fall af plac. prævia samt tre af eklampsi, ett bland de sistnämnda med lycklig utgång för modern. Då dessa båda åkommor eljest icke precist höra till sällsyntheterna, måste det betraktas som en särdeles lycklig tillfällighet att dessa farliga och tålamodspröfvande komplikationer inträffat så sparsamt.

Redan förut är i förbigående anmärkt att dödsorsaken icke är antecknad vid alla dem som dött; detta är så mycket egendomligare som försummelsen gäller icke några få utan i det närmaste halfva antalet aflidna.

Af de 7154 vårdade hafva enligt hvad tabellen utvisar 113 dött, eller 1,57 %.

Resultatet är i det stora hela ingalunda afskräckande, i synnerhet om vi erinra oss den nöd och det elände, som på grund af krig och politiska oroligheter herrskade i landet under de tre första decennierna af sjukhusets verksamhet eller än längre; likasom ock att en mängd smittosamma sjukdomar: tyfus, dysenteri, smittkoppor, septiska åkommor o. s. v. vårdades under samma tak som förlossningsafdelningen. Det torde derföre icke få anses allt för indiskret om den, helt visst obevisade, förmodan framkastas, att det jemförelsevis goda resultatet, förutom andra medverkande orsaker, till någon del äfven kunnat bero derpå, att sjukhusets »chirurgus» och sedermera andre läkaren icke tagit reglementets föreskrift att »flitigt undersöka barnaföderskor» alldeles efter bokstafven, till lycka för dessa må man väl säga.

Dödligheten har under olika perioder visserligen varit mycket olika, men synes öfver hufvud tilltagit både absolut och relativt i den mån anstalten flitigt anlitats och i den mån operationerna ökats. Inom de första 46 åren af sjukhusets verksamhet, d. v. s. till 1827 års slut, afledo af 3,588, eller 10 mer än halfva antalet vårdade, 44, hvilket gör 1 på $81\frac{1}{2}$, medan under de följande 28 åren af 3,566, eller 10 mindre än halfva antalet, dödsiffran uppgår till 69, således en proportion af 1 på ungefär $51\frac{2}{3}$. På den senare hälften komma också alla operationer utom 4. Olyckligast ställer sig 1852 med en mortalitet af öfver 7 %, då likväl endast en tångoperation utförts.

För att få en lättare öfverskådlighet öfver de många olika dödsorsakerna delar jag dem i följande tre grupper: I) Dödsfall till följd af tillfälliga sjukdomar. II) Dödsfall till följd af graviditet och partus. III) Dödsfall utan angifven dödsorsak.

I) *Hit höra följande:* Pneumoni, Hydrothorax, Ascites, Morb. Brighti, Morbilli, Ossificatio duræ matris (pachymeningitis), Tuberculosis miliaris, med en död i hvarje; Cholera med 2 döda; Typhus med 4 och Phtisis pulm. med 3 döda. *Summa 16.*

Ett par af dessa förtjena en liten epikris. Om fallet med miliartuberculos förmäler allm. journalen, att en 29 års hustru i 4:de hafvandeskapsmånaden

vardt paraplegisk, förlöstes i sinom tid naturligen från lefvande barn, fick 3 veckor efter förlossningen svår asthma och dog en vecka derefter. Obduktionen upplyser vidare att hon hade en kyfos med sönderfallande kotor, ramollition å motsvarande ställe i ryggmärgen samt miliartuberkulos i lungor och peritoneum. I all sin korthet ger denna beskrifning en pregnant bild af hela sjukdomens förlopp.

Under den stora choleraepidemien 1834 insjuknade och dog endast en af 20 barnaföderskor, intagna i Juli och Augusti månader då farsoten härjade som våldsammast, oaktadt sjukhuset, med undantag af förlossningsrummen, nästan uteslutande var belagdt med cholerasjuka. I den vida lindrigare epidemien 1853 dog äfven en. Båda födde lefvande barn, huruvida de voro fullgångna upplyses icke. Med det anförda vill jag alldeles icke hafva insinuerat att hafvandeskap skulle meddela immunitet mot cholera, men rätt egendomligt är i alla fall att icke flera fallit offer för sjukdomen. Föga sannolikt är det nämligen att några flera barnaföderskor insjuknat men gått igenom, ehuru anteckningar derom saknas, ty dödligheten var under den första epidemien oerhördt stor, och enligt flera författares uppgift insjukna och dö hafvande och barnaföderskor i denna sjukdom åtminstone lika mycket som qvinnor, hvilka icke befinna sig i dessa omständigheter. Enligt Tarnier et Budin [1]) förlorade Bouchut 30 af 52 cholerasjuka gravidæ och Baginsky 14 af 23.

II) *Dödsfall till följd af graviditet och partus.* En mindre del af dessa dödsfall är beroende på *svåra förlossningskomplikationer,* den största åter på *septisk infektion.* Hvardera gruppen torde lämpligast behandlas för sig.

Till den förra höra: Eklampsi med 2 döda (båda dogo dagen efter förlossningen), Plac. prævia med 1 död (samma dag), Hæmorrhag. med 2 (samma dag). Dessutom har journalen 2 döda med tillfogad anmärkning att döden inträffat genast eller samma dag, hvilket äfven återgifvits i tabellen. Men utom dessa två, har i journalen påträffats ytterligare 5, som aflidit samma dag de förlösts. Då ingen dödsorsak uppgifves har jag naturligtvis måst insätta dem i tabellen uti den härför afsedda kolumn. Ehuru man således sväfvar i okunnighet om den verkliga orsaken till döden hos alla dessa 7, synes det dock troligt, att icke infektion så hastigt kunnat bringa dem om lifvet (alla förlöstes de samma dag de intagits på sjukhuset) utan att döden varit en direkt följd af förlossningen på grund af betydliga lesioner, förblödning m. m. dyl. Antalet döda till följd af förlossningskomplikationer skulle således tillsamman utgöra 12.

De puerperala infektionssjukdomarna benämnas i journalerna med omvexlande namn: febr. puerperal, peritonit, metritis, metropheblitis, phlebitis samt en gång abscess. peritonei. Fruktlöst vore det att söka skilja dem åt, då inga

---

[1]) Traité de l'art des accouchem. Tome II p. 30.

närmare bestämmelser åtfölja diagnoserna, fördenskull äro de också i tabellen upptagna under det gemensamma och gångbara namnet febris puerpuralis.

Antalet döda i dessa åkommor är ..... 31.

På grund af såväl egen som andras erfarenhet vill jag till de puerperala infektions-sjukdomarne äfven räkna 2 fall af mania puerpuralis, ehuru de, enär åsigterna om sjukdomens natur i allt fall äro något delade, fått sin särskilda kolumn. Den ena af dessa dog 11 dagar p. p., den andra först efter $4^1/_2$ månad i »feber med exanthem» (erysipelas?). D:r Hansen [1]), som skrifvit en utförlig monografi om denna psykos, anser i likhet med mig, sjukdomen i de allra flesta fall bero på infektion, likaså Mac Donald [2]). Den stora mortaliteten talar ock derför: Hansen har 12 döda af 42 och Savage [3]), som likväl har en afvikande uppfattning om ethiologien, 8 % dödlighet, utan att dock uppge antalet sjuka.

Döda i mania puerperalis..... 2.

Slutligen ha vi de tre efter kejsarsnitt aflidna. Äfven dessa hafva i tabellen införts under egen rubrik, emedan det med skäl kunde betraktas som obilligt att belasta förlossningsstatistiken med ingripande kirurgiska operationsfall, hvilkas utgång vid den tiden nästan på förhand kunde anses temligen gifven. Men såsom förut är visadt, kan icke gerna betviflas att de aflidit i sepsis; vid den sist opererade anmärkes dessutom i journalen: peritonit.

Efter sectio cæsarea döda i sepsis ..... 3.

Hela antalet i septiska åkommor döda utgör således ..... 36.

III) *Dödsfall utan angifven dödsorsak.* Tabellen upptager 56 sådana, af dessa äro 7 öfverflyttade till döda i förlossningskomplikationer, återstå således 49. För att om möjligt skaffa någon hållpunkt för bedömande af dessa fall, har jag genom jemförelse mellan båda journalerna beräknat huru länge hvar och en af dessa lefvat efter förlossningen. Någon slutsats tillåter visserligen icke denna beräkning, men må i alla fall meddelas. Dagen efter förlossningen dogo 3, den derpå följande 6. Nu låter det väl tänka sig att åtminstone de 3 första dött till följd af en eller annan lesion vid förlossningen — döden efter lifmoderbristning kan stundom komma senare — men sannolikheten af denna supposition är i alla händelser mycket mindre här, än när döden inträffat samma dag eller några få timmar efter skedd förlossning. Inom första veckan dogo ytterligare 19, under första månadens följande veckor 15, och af de 6 öfriga, 5 efter 1—2 månader och 1 slutligen efter nära 3 månaders förlopp. Vid den sista är med D:r Liborii egen prydliga hand anmärkt »postea Ischias»,

---

[1]) Zeitschrift f. Gebk. u. Gynäkol. BXV. Heft. 1.

[2]) Centralbl. Gynäkol. 1900 p. 60 Ref.

[3]) Centralbl. f. Gynäkol. 1896 p. 673. Ref.

hvilket dock ej ger någon särdeles stor upplysning om dödsorsaken, ty huru plågsam denna åkomma än är, brukar hon icke, så vidt jag vet, medföra döden. Sannolikt har väl denna patient liksom flertalet af dem som sakna diagnos, aflidit i en eller annan form af barnsängsfeber, de som lefvat längst i pyæmi.

På Sahlgrenska sjukhusets barnbördsafdelning aflidna fr. 1782 t. o. m. 1855.

Af tillfälliga åkommor	16 = 0,22 %	af vårdade,	14,16 % af döda
» förloss. komplikationer	12 = 0,17 %	» » ,	10,62 % » »
» septiska åkommor	36 = 0,50 %	» » ,	31,86 % » »
» okänd orsak	49 = 0,68 %	» » ,	43,36 % » »
	113 = 1,57 %		100,00 %

Då man vill granska en förfluten tids arbete, inom medicinen likaväl som hvilket annat den menskliga verksamhetens område, fordras för ett rättvist bedömande att, så vidt som möjligt, sätta sig in i den tidens åskådning. Detta är för visso ingen lätt sak, och för egen del är jag långt ifrån anspråksfull nog att tro mig härutinnan hafva lyckats, icke ens då det gäller den korta tidrymd som här afhandlas.

Obstetriken är än i dag en långt ifrån afslutad och fullständig disciplin. Man tänke blott på de ändlösa skrifverierna om kontraktionsringen och nedre uterinsegmentet, om eklampsien och nu senast om puerperalfebern o. s. v., för att icke nödgas erkänna att många vigtiga kapitel i förlossningsläran ännu vänta på sin lösning. Sjelfva bakteriologien med sina nödvändiga konseqvenser, som öppnat en ny medicinsk æra och som åstadkommit en fullständig omhvälfning i hela vårt medicinska tänkande, sprang visst icke, en ny Minerva lik, fullrustad fram ur sin faders hufvud, utan är alltfort stadd i utveckling och har säkert mer än en lucka att fylla.

Det bör således icke väcka någon undran att vid tiden för sjukhusets öppnande i Göteborg, ja, för blott 50—40 år sedan, uppfattningen af såväl det fysiologiska som det pathologiska i förlossningsläran i många stycken var en helt annan än vår.

Kännedomen om förlossningsmekanismen vid normala förhållanden och än mer vid bäckenanomalier var i slutet af 1700 ännu ganska ofullständig. En så framstående man som Levret, hvars hufvudsakliga verksamhet dock infaller tidigare eller i midten af 1700-talet, hyllade fortfarande den gamla läran om fostrets culbute och hyste dessutom en oriktig föreställning om bäckeningångsdiametrarnes relativa storlek.

Grunden till den i väsentliga delar ännu gällande uppfattningen om för-

lossningsmekanismen lades icke förr än 1819 af Nægele, likasom till läran om bäckenträngsel af Michaelis 1851. Att äfven de haft åtskillige högt förtjente föregångare, såsom Deventer, Smellie, Saxtorph, Boër, m. fl., behöfver på intet vis förringa värdet af deras arbete.

En så vigtig sak som auskultation af fostret vardt ej känd förr än 1822 genom Lejumeau de Kergarardec. Mot tången, som länge varit känd, fanns ganska sent verkliga motståndare, så den vidtberömde W:m Hunter (död 1783). »Smellie führte bey den Engländern die Zange ein, W:m Hunter brachte sie wieder ab», citerar Osiander[1]) efter en D:r Fischer. Boër, som verkade i Wien till 1822, synes åtminstone icke varit någon stor vän af detta instrument, då han på 958 förlossningar icke utförde mer än 5 tångoperationer[2]).

Öfver barnsängsfebern herrskade ända till Semelweis's tid på 1840-talet, och för resten mycket senare, de mest förvirrade begrepp. Detta beträffande förlossningskonsten, som förmodligen hos oss stått på något så när samma ståndpunkt som i de stora kulturlanden, från hvilka de herrskande doktrinerna utgingo.

För att rätt uppskatta Sahlgrenska sjukhusets verksamhet inom detta område, är också nödvändigt att anställa jemförelser med hvad liknande institutioner på andra ställen i detta hänseende hafva att uppvisa.

Redan förut är omtaladt hurudan förlossningsafdelningen i Hôtel-Dieu under 16 seklet var beskaffad. Någon statistik öfver dödligheten derinom från denna tid har jag mig icke bekant, men den lemnade beskrifningen talar i och för sig ett språk tydligt nog. Tollet[3]) uppger att omkring 1780 förlöstes der årligen vid pass 1,620 qvinnor med en mortalitet af 7 på 100, under det den i de engelska hospitalen enligt Tenon ej uppgick till mer än 2 %. Vidare meddelar han mycket utförliga utdrag ur Tenons till Académie des sciences 1786 afgifna memoarer, der bland annat förekommer följande passus:

»Salen St. Joseph är upplåten till hafvande; gifta eller sedeslösa (legitimes ou de mauvaises moeurs), friska eller sjuka, alla äro tillsamman. Tre eller fyra i detta tillstånd ligga i samma säng, utsatta för sömnlöshet, smitta från sjuka grannar . . . . De förlösta hopas också fyra eller flera i en säng under olika perioder af barnsängstiden . . . . . La plupart perissent ou sortent languisantes.»

Vid den tid då Tenon gjorde sina undersökningar var tillståndet i de engelska förlossningsanstalterna påtagligen mycket bättre än det varit 15—20 år förut. En engelsk författare Ch:s White[4]) säger att dödligheten i flera

---

[1]) Op. cit. p. 386.

[2]) Siebold, op. cit. p. 593.

[3]) Op. cit. p. 57 och följ.

[4]) A treatise on the managem oenf pregnant etc. 1777.

engelska barnbördshus, i synnerhet i Londons, tidtals varit ganska betydlig några få år innan han skref sitt arbete, men i det hela icke så hög som i de franska. I ett londonerhospital hade 1770 på $5^1/_2$ månad af 63 förlösta 14 dött. Huru ömkligt det än är, saknar det icke sin komiska sida då han förtäljer att, när i en liten privat anstalt i London dödligheten bland qvinnorna vardt alltför stor, läkarne slutligen i sin nöd »buried two women in one coffin to conceal their bad success». Detta skall dock hafva skett flera år förut eller 1761. I motsats härtill var helsotillståndet i åtskilliga andra engelska barnbördshus mycket godt, knappt 1 % mortalitet, likaså i de två stora lying-in-hospitalen i Dublin och Edinburgh. En bland orsakerna till detta lyckliga förhållande i den sistnämnda staden anser W. vara den, att qvinnorna hafva alla hvar sin säng, »the women have all single beds», hvilket uttryck väl kan berättiga till den förmodan, att äfven i de brittiska staterna den omenskliga seden förekommit att lägga flera barnsängsqvinnor tillsamman i en säng, något som dock ingenstädes i hans bok omtalas. Hans arbete är för öfrigt ett mästerstycke för sin tid, hans observationer naturtrogna och hans hygieniska reformförslag praktiska och kloka.

I Léon Le Fort's berömda arbete *Des Maternités,* som utgafs 1866, meddelas en mortalitets-statistik från 57 förlossningsanstalter: 31 utländska, 6 parisiska och 20 andra franska. Hans statistik omfattar i allt vid pass 100 år, men med något olika tidsperioder för olika anstalter. Af hans uppgifter lämpar sig likväl endast en mindre del för jemförelse med vår statistik, hufvudsakligen derföre att de flesta ställen, hvarifrån han hemtat sitt material, voro betydligt större än Sahlgrenska sjukhusets barnbördsafdelning.

Redan förut är omtaladt det goda helsotillståndet i *Dublins lying-in-hospital,* Rotunda hospital som det ock kallas. Utan gensägelse har detta de vackraste resultat, oaktadt uppgifterna derifrån äro de äldsta af alla. Från 1757 till 1814 var dödligheten bland 84,390 ej fullt 1 %. Efter denna tid intill 1855 var den något högre, vanligen något öfver 1 %. Största dödligheten, 7,7 %, inföll 1779.

I *Wiens* stora barnbördshus var den från 1784 till 1834, då det delades på två afdelningar, 2,5 %, efter delningen till 1863 steg den på läkarekliniken till 5,3 % och på barnmorskekliniken till 3,4 %.

Den till antalet vårdade med Göteborgs mest jemförliga, är den gamla maternitén i *Leipzig.* Från 1810 till 1855 års slut afledo af 5,137 förlösta 1,7 %; således med afseende på tiden, antalet vårdade och döda ganska nära öfverensstämmande med förhållandena här i Göteborg.

I *Dresden,* med ungefär dubbelt så stort antal årligen vårdade, var mortaliteten från 1814 till de första åren på 1850-talet något mer än 2 på 100.

De sanitära förhållanden inom *Hôtel-Dieu* äro förut skildrade. Sannolikt hafva Tenons bedömanden åstadkommit ett bättre sakernas tillstånd, ty från början af förra århundradet, sedan flera nya barnsängshus inrättats och antalet i Hôtel-Dieu vårdade minskats, sjönk döds-siffran till 4—5 % eller något derunder samt var till och med mycket god under 10-årsperioden 1830—1839, då af 2,338 förlösta blott 17 afledo, d. v. s. 0,7 %. Under följande 20 år var dödligheten högst 3,5 %, lägst 2,7 %.

Clinique de la Faculté hade från 1835—1855 en mortalitet af omkring 4 %, vanligen något deröfver, men 1856 icke mindre än 8 %. Detta sista har möjligen gifvit närmaste anledningen till Dubois bekanta yttrande inför académie de medicine, att det vore bättre för en qvinna i förlossningsarbete att »accoucher dans la rue, sans accours, q' à l'hôpital des clinique ou à la Maternité» [1]).

Tillståndet i den senare tyckes varit nära nog sämre än i den förra. Bland humanitetsinrättningar i Paris bör icke glömmas den lilla accouchement-afdelningen i l'hôpital *Saint-Antoine,* som öfvergår allt hvad vi hittills sett. Från 1811—1819 var dödligheten på 28 förlösta 17,5 % och från 1820—1829 på 32 icke mindre än 46,8 %! Förhållandet bättrades emellertid något, tvärt emot hvad som kunnat väntas, i den mån antalet vårdade ökades, så att dödsprocenten 1850—1859 på 2,359 blott var 5,6. Så vidt jag kunnat finna begagnades materialet här icke till undervisning, hade detta åter varit fallet, så funnes åtminstone någon rimlig förklaring till den mer än vanligt bedröfliga parisiska statistiken.

I de franska landsortstäderna, för hvilka Le Fort endast har uppgifter från 1860—1864, är förhållandet vida bättre, dock finnas äfven bland dessa en och annan med ganska respektabla dödsiffror, t. ex. Strassburg med 14 %, Bordeaux med 6,5 %.

Obehöfligt torde vara att trötta med flera siffror, det anförda visar tillräckligt, att den obetydliga och föga kända förlossningsafdelningen i Sahlgrenska sjukhuset icke förlorar på en jemförelse med flera samtida vidtberömda anstalter. Dertill måste ihågkommas att sjukhusets läkare alldeles ingen skyldighet hade, måhända icke heller gjorde anspråk på, att vara obstetrici ex professo. De måste vara hemma i litet af hvarje och hade att sköta, utom barnsängsqvinnor, ett antal sjuka, vexlande på olika tider från 150 till 8—900 om året.

Så vidt sådant kan bedömas efter de upplysningar som nu stå att vinna, voro läkarne hvar i sin stad i full jemnhöjd med sin tids vetenskapliga ståndpunkt och hvad särskildt öfverläkarne beträffar, nämner Forssenius i sin lef-

---

[1]) De Saint-Germain l. cit.

nadsteckning öfver desse, att de alla, med undantag möjligen af D:r Dubb, för sin vidare utbildning idkat studier vid utländska medicinska skolor.

Då jag förut en eller annan gång icke kunnat undgå att göra anmärkningar öfver hvad som synts mig vara brister eller förbiseenden i journalföringen, träffar tadlet naturligtvis dem, hvilka det ålåg att föra journalerna. Den betänkligaste bland dessa brister är otvifvelaktigt saknaden af dödsorsak för ett stort antal döda. Orsaken till försummelsen känna vi icke, sannolikt är den helt enkelt glömska. Ville man söka en annan förklaring, så låter det tänka sig, att vid dödsfall efter förlossning ansågs barnsängsfeber som en så gifven orsak till döden, att anteckning härom var obehöflig. I sanningens intresse bör dock tilläggas, att journalerna innehålla i det stora hela hvad de föreskriftsenligt borde innehålla; deremot förekomma vetenskapliga meddelanden öfver märkliga fall icke särdeles ofta. Nu är det emellertid tydligt, att under en så lång tid som 74 år, både intresset och uppfattningen af hvad som vore anteckningsvärdt måste varit mycket olika hos de många läkare, till hvilka vi få lof att äfven räkna 9 biträdande läkare. Detta är nog märkbart för den som vill göra sig mödan genomgå journalerna, men det heter ju också med rätta: qvot homines tot sententiæ.

I alla händelser kan sättas ifråga om andra samtida icke-kliniska sjukhus efterlemnat så pass fullständiga och vetenskapliga anteckningar som det Sahlgr. sjukhuset. Slutligen tror jag mig kunna ge en temligen antaglig förklaring öfver att läkarne icke kunde spilla allt för mycken tid på vetenskapliga sjukhistorier, ett arbete som i detta fall kanske icke utan skäl kunde komma under benämning öfverloppsgerningar.

Den i 1789 års reglemente fastställda lönen bibehölls oförändrad ända till 1829, då ett nytt reglemente utfärdades, enligt hvilket lönen till öfverläkaren utgick med $666^2/_3$ R. B:co och till andre läkaren med hälften så mycket. Dessa löneförmåner ändrades först 1856 vid sjukhusets delning på tre afdelningar.

Läkarne voro således för sin existens så godt som uteslutande hänvisade till enskild praktik och kunde rimligtvis icke offra mera tid på sjukhuset än hvad dess skötande fordrade och hvad reglementet föreskref.

Måhända har jag mer än nödigt uppehållit mig vid dessa förhållanden, men hoppas härmed hafva undanröjt hvarje anledning till missförstånd att, genom de uttryck af klander som vid några tillfällen undsluppit mig, hafva velat kasta en oförtjent skugga på minnet af aktningsbjudande och högt förtjente män, hvilka för en ringa materiel ersättning offrat sina bästa krafter för sina lidande medmenniskor. Äfven på dessa våra föregångare är skaldens ord tillämpligt: »hvar stodo vi, om de ej varit till?»